

ירושלים, מארס 1992

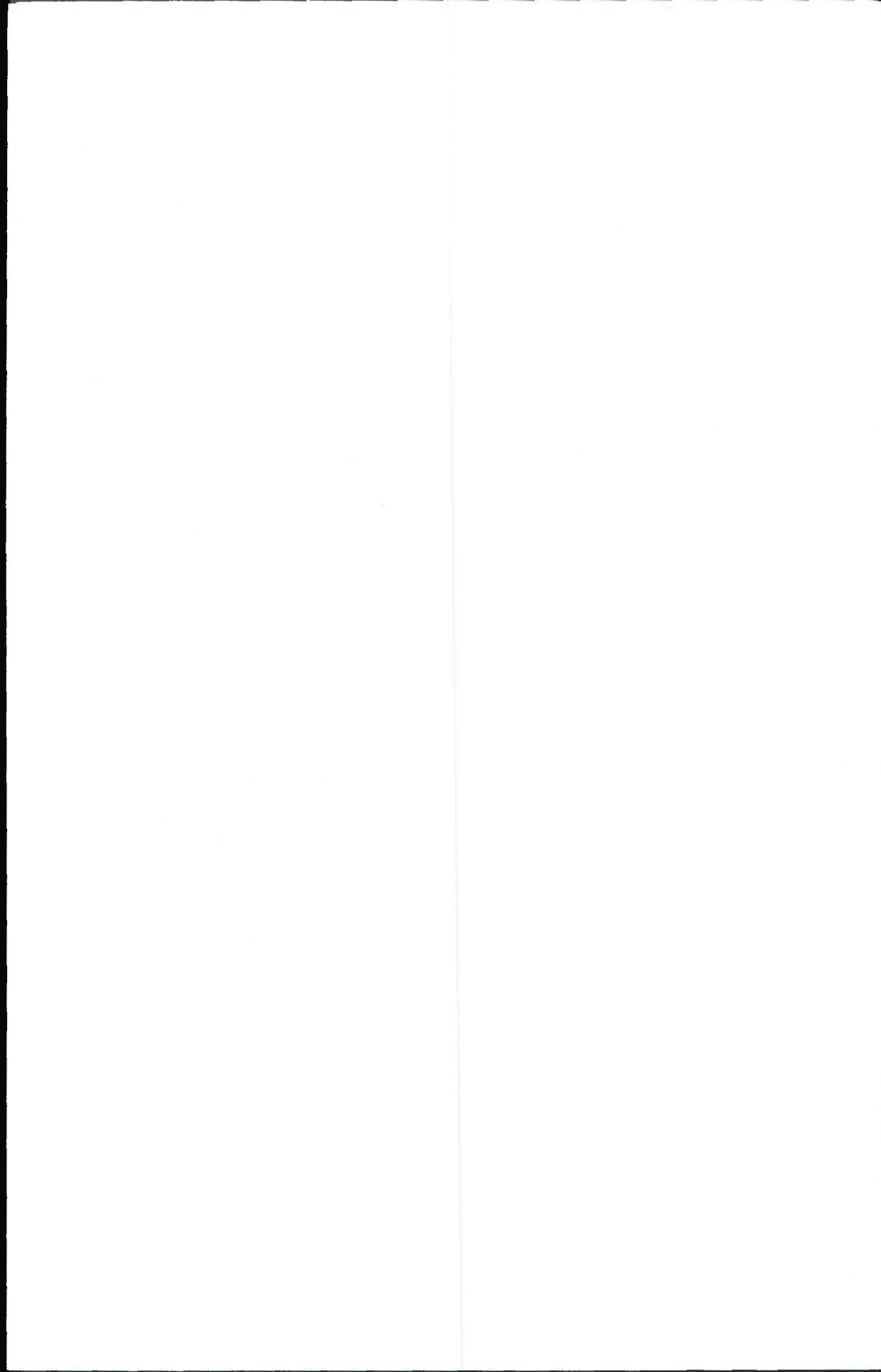
חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה

דו"ח מעקב

ד
ו
" ח
ח
מ
ע
ע
ק
ב

מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים

בצלם

ירושלים, מארס 1992

חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה

דו"ח מעקב

מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים

בִּצְלָם

בְּצֵלֶם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים (ע.ר.)

רחוב עמק רפאים 43 (קומה שנייה), ירושלים 93141

טלפון 02/5617271, פקסי 02/5610756

**B'TSELEM - The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories**

43 Emek Refaim St. (Second Floor), Jerusalem

Tel. 02/5617271, Fax. 02/5610756

"بتسيلم" مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الاراضي المحتلة

شارع عيمك رفائيم ٤٣، (الطابق الثاني) القدس ٩٣١٤١.

تلفون ٥٦١٧٢٧١-٢، فاكس ٥٦١٠٧٥٦-٢.

e-mail: btselem@actcom.co.il

<http://www.btselem.org>

ISSN 0792-4003

הדפסה שנייה

עריכה גראפית: יעל בוברמן

נ כ ת ב ע ל י ד י :

דפנה גולן, סטנלי כהן

ת ו ד ו ת

אנו מודים לאנשים ולארגונים שסייעו לנו כה רבות:

● לוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, ובמיוחד לחנה פרידמן על העזרה בהכנת דו"ח זה.

● לארגוני זכויות אדם ישראלים פלסטינים ובין-לאומיים.

● לבאסם עיד על עזרתו בראיון ובתרגום.

● לעו"ד תמר פלג-שריק על עזרתה במידע על עצורים בעזה.

● לח"כ דדי צוקר ולדני רובינשטיין על הערותיהם.

● ליעל אונגר, ג'סי בון, נורית וולד והילה ולדמן על עזרתן בהדפסה, תרגום ועריכה.

פעם, החוקר היה אומר לי: "תראה, הוא חטף מכה מהמשקוף. תכתוב שיש לו אדמומית. אדמומית, לא נפיחות". עכשיו אני כבר לא כותב את זה. אני לא אהיה פראיר. לא מטוב לב, אני פשוט דואג לעצמי.

חובש מילואים, 5.2.92, עם היוודע דבר
מותו של מוסטפא עכאווי בכלא חברון

תוכן

7	1. תקציר הדו"ח המקורי
10	2. תגובות בציבור ובאמצעי התקשורת
10	א. בישראל
13	ב. בחו"ל
14	3. בדיקות על-ידי גורמים רשמיים
14	א. תגובות בכנסת ובוועדותיה
15	ב. בדיקת הצבא: דו"ח האלוף (מיל') רפאל ורדי
17	ג. הקמת ועדת חקירה משותפת לשב"כ ולמשד המשפטים
19	ד. מינוי מבקר פנימי בשב"כ
19	ה. דו"ח מבקרת המדינה
20	ו. ביקור חברי עיריית ירושלים בבית המעצר
21	4. התפתחויות נוספות בנושא
21	א. עתירת הוועד הציבורי נגד עינויים לבית המשפט הגבוה לצדק
23	ב. הודעה פומבית של הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום
23	ג. אשרור האמנה הבין-לאומית נגד עינויים
25	ד. העמדה לדין של שוטרים ממחלק המיעוטים במרחב ירושלים
26	ה. עתירת האגודה לזכויות האזרח לבית המשפט הגבוה לצדק
27	ו. התפתחויות משפטיות אחרות
28	5. מעקב ועדויות נוספות
28	א. מעקב אחרי מרואייני דו"ח בצלם 1991
30	ב. דיווחים שפורסמו על-ידי ארגוני זכויות אדם אחרים
33	ג. דיווחים בעיתונות על התעללות ב-1991
35	ד. מקרים חדשים
43	ה. מוות באגף החקירות: מוסטפא עכאווי
47	סיכום ומסקנות
50	הערות שוליים
55	נספחים
55	א. קטעים ממאמרו של ארי שביט "12 יום על חוף עזה"
61	ב. קטעים מעדותו של אימן עוואד לאלוף (מיל.) ורדי
65	ג. כתב אישום נגד שוטרי מחלק המיעוטים במרחב ירושלים

1. תקציר הדו"ח המקורי

במארס 1991 פרסם בצלם דו"ח בן 120 עמודים בשם: "חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, לחץ פיסי מתון, או עינויים?"

חלקו העיקרי של הדו"ח ("מימצאי המחקר", עמ' 36-86) מבוסס על ראיונות עם 41 פלסטינים בוגרים, כולם גברים, שנחקרו בשנה שקדמה להכנת הדו"ח, בעיקר על-ידי שירות הביטחון הכללי (שב"כ), אך גם על-ידי צה"ל והמשטרה. 41 האנשים הללו נבחרו מתוך רשימה של 60 שמות של פלסטינים (שמסרו ל**נצלם** עורכי דין וארגונים לזכויות האדם), שלגביהם נטען כי היו נתונים להתעללות כלשהי בזמן שנחקרו. (מבין ה-19 שלא נכללו בדו"ח היו שסירבו לשתף פעולה עם החוקרים, כאלה שלא הופיעו לפגישות שנקבעו, ואחרים שמסרו עדויות אשר להערכתנו אי-אפשר היה להשתמש בהן כיוון שלקו בחסר או היו לא אמיתות).

מבין 41 הפלסטינים – 29 היו מהגדה המערבית ו-12 מעזה. 26 מהמרואיינים שוחררו קודם למתן הראיונות ממעצר, ו-15 עדיין היו עצירים. עם העצירים המשוחררים נערכו ראיונות מפורטים (בשפה הערבית) בבתיהם; העצירים מסרו עדויות באמצעות תצהירים בפני עורכי דין. העצירים היו כלאים ב-10 מתקני מעצר או בתי כלא שונים בשטחים. בכל מקום שניתן היה לעשות זאת נבדקו טענותיהם באמצעות מקורות עצמאיים, כגון תעודות רפואיות.

תקופת המעצר נעה, בדרך כלל, מ-10 עד 18 ימים. שיטות החקירה שהופעלו היו במסגרת דפוס ברור, עקבי ושגרת. הלכה למעשה כל אחד מהעצירים, בעבר או בהווה, "טופל" בעשר השיטות הבאות: 1. עלבונות והשפלות מילוליות; 2. איום לפגוע בו או בבני משפחתו; 3. מניעת שינה ומזון (לעתים עד 10 ימים בלא כל שינה); 4. כיסוי הראש בשק (לפעמים רטוב) למשך שעות ואף ימים; 5. כליאת העציר לתקופות ממושכות בתאים מבודדים קטנים ("הארון" או "הפריגידר") כשגופו קשור בתנוחה מכאיבה; 6. קשירה לתקופות ארוכות (באחד המקרים – 36 שעות) בתנוחות מכאיבות (למשל, כפיתת "בננה", שבה הגוף מעוקם לאחור, והידיים קשורות לרגליים), או – וזו טכניקה סטנדרטית כמעט לגבי כל העצירים – "אל-שבח" (הידיים קשורות, מעל הראש, לפעמים למוט או לצינור הקבועים בקיר, למשך שעות ואפילו ימים); 7. שימוש במשתפי פעולה כדי להוציא מידע, באלימות או באיומים להפעיל אלימות; 8. פעילות גופנית בכפייה; 9. מקלחות קרות ואילוץ לשבת על רצפה רטובה במשך זמן רב; 10. מכות קשות בכל חלקי הגוף באמצעות אגרופים, מקלות ומכשירים אחרים (כתוצאה מהמכות איבדו 15 מהמרואיינים את הכרתם, ו-11 מהם סבלו פציעות כה חמורות, עד שהיה צורך לתת להם טיפול רפואי בבתי חולים מחוץ למתקן הכליאה).

הדו"ח כולל תיאור מפורט של שיטות אלו, שבדרך כלל מופעלות במשולב: למשל, מניעת שינה לתקופה ממושכת, איומים לפגוע בעציר, כליאת העציר לתקופה ממושכת בתא מבודד קטן כשהוא קשור ושק מכסה את ראשו – תוך הכאתו לפרקים. כמה מהשיטות

הללו הומחשו בעזרת רישומים שהתבססו על תיאורי המרואיינים. על מנת להדגים כיצד מתנהלת חקירה שגרתית אופיינית הובאו בדו"ח עדויותיהם המלאות של 7 מן המרואיינים (2 מעזה ו-5 מהגדה המערבית).

אף לא אחד מבין 41 המרואיינים נמצא אשם או אפילו היה חשוד ב"פעילות טרוריסטית עוינת", שבעטיה הצדיקה ועדת לנדוי (ראו להלן) את השימוש ב"לחץ פסי מתון". מבין 26 העצירים המשוחררים הוגשו בסופו של דבר, לאחר חקירתם, כתבי אישום נגד 12 בלבד, ו-3 מהם נעצרו במעצר מינהלי (כלומר, מעצר בלא משפט). 11 האחרים שוחררו בלא שהועמדו כלל למשפט. מבין 15 המרואיינים שהיו עדיין עצירים, 4 היו כלאים עקב צווי מעצר מינהליים ו-5 המתינו למשפטם. במלים אחרות, מבין סך כל 41 המרואיינים רק 23 הועמדו למשפט, ואף לא אחד מהם בשל עבירות שהיתה כרוכה בהן אלימות. אורכה של תקופת המאסר הממוצעת שהוטלה על המורשעים היה כמעט שווה לזמן שישבו במעצר לפני המשפט.

לא נמצא כל מיתאם בין סוג החקירה ועוצמתה לבין חומרת העבירה, וגם לא בין אופי החקירה לבין הגשת כתב אישום לאחריה נגד החשוד. כל אחד מן המרואיינים סבל צורה כלשהי של התעללות. כך למשל כולם – פרט לאחד – הוכו. לא נמצאו כל עדויות בדבר שימוש במכשירים מיוחדים שנועדו לגרום כאב או הפעלת מכות חשמל.

שיטות החקירה שחשף דו"ח **בצלם** אסורות הן על פי אמנות והצהרות בין-לאומיות והן על פי החוק הישראלי. ההקדמה לדו"ח כוללת סקירה של ההוראות הרלוונטיות בעניין זה (עמ' 10-14). ישראל מחויבת לאמנות הבין-לאומיות נגד עינויים ו"עונש אכזרי ולא אנושי", המוגדר כגרימה מכוונת של כאב או סבל - נפשי או גופני - על מנת לגבות הודאה או מידע. מחויבות זו משתקפת במלואה בחוק הפלילי הישראלי. ישנן הוראות חוק ספציפיות ברורות ומפורשות נגד שימוש בכוח על-ידי עובדי ציבור לשם סחיטת הודאות. בדומה לשוטרים ולחיילים, חלים חוקים אלה גם על אנשי השב"כ. נוסף על כך קיימות הגבלות ביחס לקבילותן של ראיות שהושגו בכוח.

אך הדו"ח קובע, כי פעילותה של מערכת המשפט הצבאית בשטחים, בעיקר בשלוש שנותיה הראשונות של האינתיפאדה, חותרת תחת האיסורים וההגנות הקיימים במערכת החוק הישראלי והמתחייבים מהמשפט הבין-לאומי בעניין זכויות האדם. בהקשר זה נדונו שלוש בעיות חשובות במיוחד. ראשית, תקופות ממושכות של מעצר תוך ניתוק מהעולם (incommunicado) בלא אפשרות להיפגש עם עורך דין (בדרך כלל לתקופה של 30 יום); שנית, הסמכויות הנרחבות שהוענקו לשב"כ והיוקרה הרבה שהוא נהנה ממנה בלא שיהיה נתון לפיקוחו או לביקורתו של גוף ציבורי כלשהו; ושלישית, הקושי לערער על קבילות הודאות בבית המשפט. תנאים אלו יוצרים מצב שבו יכולה התעללות בעצירים להתנהל בלא מעצורים ולהיחפז לעניין שבשגרה. ממצאי הדו"ח העלו שהמנגנונים החוקיים הקיימים לטיפול בתלונות אינם מספיקים. אף לא במקרה אחד לא השתמשו השופטים הצבאיים בסמכותם להגביל את פעילות השב"כ – על-ידי הוראה לאפשר לעציר פגישה עם עורך דין, קיצור תקופת המעצר או בהעלאת תהיות באשר לקבילותה של הודאה.

הדו"ח מצביע גם על מגוון התנאים הפוליטיים והמשפטיים המאפשרים קיום עינויים בעת חקירת פלסטינים. בהקשר זה נכללת סקירה של דו"ח ועדת לנדוי¹ השני במחלוקת.

(עמ' 19-22). ועדת לנדוי קבעה כי במשך 16 שנים שיקרו אנשי השב"כ באופן שיטתי לבתי המשפט ביחס לשימוש בכוח לשם גביית הודאות. אף שהוועדה גינתה את הנהוג של עדויות השקר, היא הצדיקה בהמשך את השימוש ב"לחץ פיסי מתון" כשיטת חקירה. דו"ח **בצלם** דוחה את טענות הוועדה, כי "לחץ פיסי מתון" מוצדק מבחינה משפטית (למשל, על-ידי הגנת "צורך"), כי הוא שונה מעינויים, וכי הוא מותר על פי המשפט הבין-לאומי והחוק הישראלי.

הדו"ח מצביע על ההשלכות החמורות של ביטול האיסור על שימוש בכוח. ביטול האיסור נעשה לא באמצעות חקיקה, אלא באמצעות צו מינהלי המכיל מערכת חשאית של "הנחיות", שבמפורש חלות אך ורק על חקירת פלסטינים. ראשית, על-ידי החלשת האיסור המוסרי המוחלט על עינויים פתחה ועדת לנדוי פתח לשיטות חקירה שאין להרשותן בחברה דמוקרטית. שנית, היות שה"הנחיות" בדבר שיטות של "לחץ פיסי מתון" נכללו בחלקו הסודי של דו"ח ועדת לנדוי, שלא פורסם, הציבור אינו יכול לדעת אלו אמצעים מותרים ואלו אסורים. הדבר גם מרחיב את מסך החשאיות. הדו"ח דן באפשרות שאנשים נוספים, חוץ מאנשי השב"כ (כגון סוהרים, שוטרים, חיילים, שופטים ורופאים), יודעים על העינויים ושותפים להעלמתם.

דו"ח **בצלם** עומד על הקושי להשיג מידע תקף ואמין על התעללויות או על עינויים בזמן חקירה. אפשר לערער על אמינותם של הקורבנות; בעדויות יש הגזמות ואי-דיוקים, שלא במכוון או במטרה לפגוע בשמם של השלטונות. לכן אי-אפשר לערוך לכל פרט בעדויות המובאות שבדו"ח. עם זאת, נאמר שם, כי אנו משוכנעים שהעקביות הפנימית המפורטת בראיות, הנתמכת לעתים בעדויות חיצוניות, כגון תעודות רפואיות, וכן במידע מארגונים אחרים לזכויות האדם ומעורכי דין, משרטטת מעבר לכל ספק סביר תמונה ברורה של חוויות-חקירה שלה היו שותפים כל העצירים שרואינו. בזהירות רבה הערכנו כי בכל אחת משלוש שנותיה הראשונות של האינתיפאדה (1988-1990) נחקרו בשיטות אלו 1,500-2,000 פלסטינים. [במהלך המחקר לדו"ח המעקב, התברר לנו כי מספר העצורים הנחקרים בשיטות אלה הוא לפחות 5,000 בשנה].

על פי כל קריטריון רשמי, שיטות אלה – במיוחד כאשר משתמשים בהן לאורך זמן – מתאימות להגדרות הבין-לאומיות ביחס ל"עינויים". אפילו אם ממשלת ישראל מסרבת להכיר בחובת היישום של הגדרות אלו, הרי השיטות הללו מדברות בעדן: אלו שיטות של התעללות, אכזריות ו"התנהגות אכזרית ולא אנושית". כינוי השיטות הללו "לחץ פיסי מתון" אינו הופך אותן לנסבלות על פי הסטנדרטים הבין-לאומיים באשר לזכויות האדם, שלהם ישראל מחויבת. בסוף הדו"ח המקורי (עמ' 90-92) הבאנו עשר המלצות שמטרתן הגבלת התנאים שבהם יכולות להתרחש פגיעות בזכויות האדם. עם אלה נמנו: פרסום החלק הסודי של דו"ח ועדת לנדוי; ביטול ההיתר להחזיק עציר בלא קשר עם העולם, או לפחות קיצור התקופה שבה מותר הדבר, על-ידי החלת החוק הישראלי המחייב להביא חשודים בפני שופט בתוך 48 שעות לאחר מעצרו; מתן אפשרות לעצירים להיפגש בקלות ובמהרה עם עורכי דינם; התרת קבילותן של עדויות שנמסרו בשפה הערבית בלבד; יצירת פיקוח חיצוני על שיטות החקירה של השב"כ, והקמת גוף עצמאי וחיצוני לטיפול בתלונות בדבר התעללות בעת חקירה או מעצר.

2. תגובות בציבור ואמצעי התקשורת

א. ישראל²

הדו"ח ומסיבת העיתונאים שכונסה עם הופעתו (21 במאָרס 1991) זכו לתשומת לב נרחבת בציבור ובאמצעי התקשורת בישראל. הטלוויזיה והרדיו סיקרו את מסיבת העיתונאים, ותמצית הדו"ח פורסמה בכל העיתונים היומיים בעברית.³ סיקור נרחב ניתן לדו"ח בשבועונים בעלי תפוצה המונית – הם פרסמו קטעים מן העדויות, תיארו את שיטות החקירה, ואיירו את הכתבות בציורי שיטות העינויים שהיו כלולים בדו"ח.⁴

לדעתנו, הסיקור היה אוהד והוגן. בשבועות שלאחר הופעת הדו"ח התפרסמו כתבות ומאמרים שבהם ביטאו הכותבים דאגה מן הממצאים; לרוב גם נמתחה ביקורת על ועדת לנדוי.⁵ היו שקראו לערוך חקירה, ובהם גם עיתונאי "ימני" במוצהר, שתבע לדעת "נכון או לא נכון שהשבי"כ או המשטרה או צה"ל, שובר עצורים פלשתיניים בעינויי תופת וגיהינום, בנוסח השגור בדרום-אמריקה, באפריקה ובאסיה".⁶ ב-22 באפריל קראה האגודה לזכויות האזרח בישראל לערוך חקירה בלתי תלויה ביחס לשיטות החקירה של השבי"כ.

בכנסת היו ארבע תגובות עיקריות: ראשית, ב-26 במאָרס קראו שניים מחברי ועדת החוץ והביטחון, ח"כ יוסי שריד ויאיר צבן, לוועדת המשנה לשירותים החשאיים לדון בדו"ח **בצלם**, שנית, ב-24 באפריל ציינו 16 חברי כנסת – מסיעות רצ, מפס, שינוי או מפלגת העבודה – כי חלף חודש בלא שתהיה כל תגובה רשמית על הדו"ח, ופנו לראש הממשלה (האחראי במישרין על השבי"כ) להכחיש או לאשר את מסקנותינו; שלישית, ב-24 באפריל הודיעה ועדת חוקה, חוק ומשפט כי תדון בדו"ח; רביעית, ב-4 ביוני הודיע ח"כ דוד ליבאי, יו"ר הוועדה לביקורת המדינה, כי בכוונתו לתבוע מראש השבי"כ להתייצב בפני הוועדה. תוצאות הצעדים הללו מפורטות להלן (פרק 3. א).

אשר לתגובות הרשמיות, בתחילה הן דמו לתגובות הממשלה ביחס לטענות אחרות על פגיעה בזכויות האדם. משרד המשפטים טען כי בדו"ח אין כל הפרטים המלאים והמזהים, שעל פיהם יוכל להגיב, והוסיף, כי כאשר נחשפו התעללויות בעבר, הוגשו כתבי אישום נגד החוקרים. דובר צה"ל מתח ביקורת על בצלם על שפרסם את הדו"ח לפני שניתנה לשלטונות אפשרות לעיין בו.⁷ ראש הממשלה עצמו לא מסר, בשום שלב, כל הצהרה בעניין זה.

עם זאת, בתוך חודשיים מפרסום הדו"ח נמסר על פתיחת שלוש חקירות רשמיות נפרדות: האחת מטעם צה"ל, על מנת לבדוק טענות בדבר עינויים והתעללויות במתקני הצבא; השנייה (שעליה הודיע שר המשטרה), על-ידי צוות של משרד המשפטים והשבי"כ; והשלישית, בתוך השבי"כ עצמו. תוצאות החקירות הללו מפורטות להלן (פרק 3. ב, ג ו-ד בהתאמה).

אלא שלא כל אלה שהגיבו על הדו"ח היו מוטרדים מהטענות הכלולות בו, או היו

מוכנים להתייחס אליהן ברצינות. פוליטיקאים ועיתונאים מסוימים נקטו אסטרטגיה של ערעור על אמינות מקורות המידע של **בצלם**, וטענו כי אפילו אם שיטות חקירה כאלה אכן היו בשימוש, הן מוצדקות (בהתאם להנחיות ועדת לנדוי). כך למשל סיפר דן מרגלית, על מקרה שבו הטרידו פלסטינים שנסעו במכונית באחד מרחובות ירושלים מדריכות וילדים שהלכו בו. "אחת המדריכות היא בתי", כתב מרגלית, "ומצידי, שהשב"כ יפעיל הרבה לחץ פיסי מתוך כלשון ועדת לנדוי, ללכוד את הכנופיה. לא איכפת לי מה יכתבו על כך בדו"ח **בצלם**".⁸ מבקרים מן הסוג הזה אמנם הסכימו כי יש צורך בפיקוח כלשהו על שיטות החקירה, ובהענשת חריגים, אך טענו כי אפילו דמוקרטיה אינה יכולה להתמודד עם אויביה הפוליטיים האלימים בדרך שהיא עושה זאת לגבי עבריינים רגילים.

והיו גם אחרים, המחזיקים בעמדה אנטי-דמוקרטית מפורשת, המסרבת לקבל כל אזכור של סטנדרטים ביחס לזכויות האדם. השקפה זו באה לידי ביטוי מפי שורה של אישי ציבור מן הימין, אשר רואיניו בעיתון "הארץ",⁹ שישה שבועות אחרי פרסום הדו"ח. רק 3 מבין 11 המרואיינים קראו את הדו"ח. רובם ככולם הביעו חוסר אמון בממצאינו, ופסלו מידע ממקורות פלסטיניים שמפיצים ארגונים כמו **בצלם**. תגובה חריפה יותר היתה ביקורת על עצם מטרת הפעילות למען זכויות האדם בישראל. לימור לבנת (חברת מרכז הליכוד) טענה, שקריאת דו"ח **בצלם** היא "שותפות בתועבה מוסרית" של הארגון הזה. "ציונות וזכויות זה לא תמיד הולך ביחד... הציונות קודמת לכל. אם היה קיים ארגון **בצלם** בתקופת הקמת המדינה, לא היתה קיימת מדינה יהודית". הרב שלמה גורן (בעבר הרב הראשי לישראל ולצה"ל) סבור, כי מחברי הדו"ח הם "...בוגדים בעם ישראל ובמדינת ישראל, משרתי האויבים שלנו. מאחר שהם בוגדים הם לא נבראו בצלם אלוקים". יהודים, (ובמיוחד היהודים "הקדושים והטהורים" אשר עובדים למען השב"כ), אינם מסוגלים להזיק. תגובות שונות למדי קבעו כי אין סתירה בין סוגיות זכויות האדם לבין האידיאולוגיה של הליכוד, הכירה בחשיבות הטענות הכלולות בדו"ח, והבטיחה, במילותיו של שר המשפטים, מר דן מרידור, כי "גם הדו"ח הזה, ... כמו דו"חות אחרים ... הועבר לבדיקה בדרך שנקבעה בדו"ח לנדוי".

ביקורת חשובה במיוחד מתח על הדו"ח שלנו השופט לנדוי עצמו. בתשובה למכתב פרטי ממנהל **בצלם** (שבו שאל אותו אם הוא רואה קשר כלשהו בין השיטות שנחשפו בדו"ח לבין אלו שהתירה הוועדה שבראשה עמד), פרסם השופט לנדוי מכתב גלוי בעיתון היומי רב-התפוצה "ידיעות אחרונות".¹⁰

השופט לנדוי מכחיש כל קשר בין הטענות הכלולות בעדויות שהבאנו וניתחנו, לבין המלצות הדו"ח שלו. **בצלם** (ואחרים שמתחו ביקורת על הדו"ח¹¹) הציגו באופן מעוות את המלצותיו. במיוחד הוא טוען במכתבו: 1. האיסורים הבין-לאומיים על עינויים מתייחסים לכאב "חמור" ולסבל גופני או נפשי; הוועדה אסרה במפורש הפעלת לחץ הגובל בעינויים; 2. מבקרי הוועדה התעלמו מהמורכבות המשפטית והפילוסופית הרבה של הנושא; 3. כי – ובכך חזר על טענתה המקורית של הוועדה – אי-אפשר להסתמך על עדויות של פלסטינים; הן מהוות חלק מהמערכה נגד המדינה; שיטת הצלבת המידע שלנו "חסרת תועלת לחלוטין"; 4. פרסום ההנחיות הסודיות יפחית את יעילות חקירתם של חשודים במעשי טרור; 5. פרסום **בצלם** על דו"ח הוועדה גרם "לדעה קדומה למשטמה

נגד חוקרי השב"כ, כאילו עינויי נחקרים הם לחם חוקם, ולהשמצה סיטונית של שירות, שמתפקידו להגן על תושבי והשטחים (יהודים כערבים) בפני מעשי טרור המוני ואינדיווידואלי. בסופו של דבר אתם מסייעים בזה – שלא במתכוון, כפי שאני מניח – לחורשי רעתה של המדינה המנהלים נגדה לוחמה פסיכולוגית, בנוסף על יתר צורות הלוחמה, במטרה לחתור תחת קיומה".

בתשובתנו,¹² ש"ידיעות אחרונות" סירב לפרסמה: 1. חזרנו על הסברינו כיצד נבדקו הממצאים, וצינו כי השופט לנדוי רק חוזר על הקביעה כי אי-אפשר להסתמך על עדויות הפלסטינים; 2. ציינו כי הקונסנסוס בקרב קהילת זכויות האדם הבין-לאומית – המודעת היטב ל"מורכבות" הנושא – הוא שוועדת לנדוי היא שפגעה ברוח האיסורים הבין-לאומיים על עינויים ועל התעללויות. אף אם הוועדה לא גרמה במישרין את העוולות שתיעדנו, היא לפחות יצרה את המסגרת שבה בוטלו המגבלות המשפטיות והמוסריות, ויכולה להיווצר הסלמה באותן שיטות של "כאב וסבל חמורים" המוגדרים במפורש כעינויים; 3. אשר לצורך להגן על החברה שלנו מפני טרור, חזרנו על כך שאיש מבין אלו שרואיינו לא הואשם כלל במעשה טרור. סיימנו בקביעה כי על השופט לנדוי להצביע על אחת מבין שלוש חלופות: האחת, שאף לא אחת מהשיטות שתיארנו אכן נקוטה, וכי הן תוצר הדמיון העוין (חרף ביקורתו הטלנו ספק שזו אכן עמדתו); השניה, ששיטות אלו אכן נהוגות, אך יש להן אישור בהנחיות הסודיות (כלומר, שהגדרה של "לחץ מתון" היא די יוצאת דופן); או השלישית, ששיטות אלו (או חלקן) חורגות מן ההנחיות בדבר המותר (ופירוש הדבר שהשופט לנדוי משתמש בסמכותו המוסרית על מנת לגנות אותן, ולתמוך בקריאתנו לחקירה ציבורית בלת-תלויה).

תגובות על דו"ח **בצלם** המשיכו להגיע משך כמה חודשים לאחר מכן. אישור לטענתנו כי על ההתעללויות יודעים חיילים, רופאים, ואחרים שאינם מנהלים בפועל את החקירות, קיבלנו במסגרת עדות אישית של חייל מילואים על מה שחוה במתקן הכליאה בחוף עזה ("אנסאר 2").¹³ [היא מובאת בנספח א']

ב-14 במאי ארגן הוועד הציבורי נגד עינויים כישראל משמרת מחאה בקירבת תחנת המשטרה במגרש הרוסים בירושלים. הכרזות שנשאו האנשים תיארנו את שיטות החקירה שנחשפו בדו"ח. 5-ב ביוני התקיימה הפגנה דומה של "שלום עכשיו" בחיפה.

על הדיונים בחודש מאי בכנסת ובוועדה לביקורת המדינה [ראו להלן פרק 3], דווח בהרחבה,¹⁴ וכך היה לגבי העתירה שהוגשה בחודש יוני לבג"ץ נגד דו"ח ועדת לנדוי (פרק 4. א), וביחס לתוצאות חקירת צה"ל שפורסמו באוגוסט (פרק 3. ב).

תגובה חשובה מאוד פרסם בספטמבר אלוף במילואים שלמה גזית, לשעבר ראש אמ"ן.¹⁵ טענתו היתה כי במנגנון האדיר המופעל כיום ע"י זרועות הביטחון לצורך הלחימה בהתנגדות הפלשתינית, יהא זה בלתי מציאותי להניח, כי לא היו ולא יהיו מקרים חריגים. הבעיה היא המדיניות העומדת ביסוד הדברים. כל עוד לא יימצא פתרון פוליטי, אי-אפשר לקשור את ידי שירותי הביטחון:

דו"ח **בצלם** הוא בחזקת "ברכה לבטלה" לא משום שטענותיו אינן נכונות, אלא משום שהוא מנסה לחפש מרפא למחלה הלא נכונה. הבעיה האמיתית, הכואבת והקשה כל-כך לישראל איננה דו"ח ועדת לנדוי והתנהגות חיילי צה"ל או חוקרי

השב"כ כלפי פלשתינאים חשודים (אף כי יש, כמובן, לעסוק בכך) הבעיה היא שלטון ישראלי מתמשך וכפוי על אוכלוסיה ערבית גדולה.

בנסיבות אלו, טוען גזית "בצער", עליו להסכים עם הוראות ועדת לנדוי (אשר, כך הוא מניח, אינן מתירות "מכות" או "עינויים").

אפשר בהחלט כי בעוד עשר או מאה שנה יקרא מישהו את דו"חות **בצלם** ויגלה כיצד נעשו פה מעשי זוועה – ויזדעזע.¹⁶ ודאי שלא אתגאה בכך. אולם אינני תמים – ההיסטוריה של אומות העולם רצופה במעשי זוועה. אני מקווה כי לצד הדו"חות גם יקראו על נסיונות כנים שנעשו כדי לצמצם מעשים אלה עד מינימום. עם זאת, אני מעדיף שיקראו קודם את דו"חות **בצלם** ולא את ההיסטוריה של חורבן הבית השלישי.

ב. בחו"ל

מייד עם הופעתו זכה הדו"ח לפרסום באמצעי התקשורת הבין-לאומיים – באופן יחסי באירופה יותר מאשר בארצות-הברית. הידיעה של סוכנות הידיעות "רויטרס" צוטטה בהרחבה, ודיווחי הכתבים התפרסמו בעיתונים הבריטיים הגדולים.¹⁷ מחברי הדו"ח רואיינו ברשתות הטלוויזיה סי-אן-אן ובי-בי-סי, וכן בתחנות רדיו אירופיות שונות.

היה מעט מעקב בין-לאומי אחרי הפרסומים הראשונים על הדו"ח. ביוני 1991 הופיע ב-"The Nation" מאמרו של אריה נאייר, מנהל Human Rights Watch. הוא תיאר את דו"ח **בצלם** כ"אחד הדו"חות המשכנעים ביותר על זכויות האדם שאני זוכר שקראתי", וחזר על הביקורת שלנו כלפי ועדת לנדוי ושיטות החקירה של השב"כ.¹⁸ פרסום רב ניתן לסוג הטענות הכלולות בדו"ח **בצלם** כאשר פורסם באנגלית ב-"New York Review of Books" תרגום מאמרו של ארי שביט [ראו נספח א'] על מתקן הכליאה בעזה.¹⁹

ארגונים בין-לאומיים שונים לזכויות האדם - במיוחד אמנסטי אינטרנשיונל ו-Middle East Watch – השתמשו בממצאינו בדו"חות שלהם על עינויים ושיטות חקירה בשטחים [ראו פרק 5. ב].

3. בדיקות על ידי גורמים רשמיים

כתוצאה מפרסום דו"ח **בצלם** והדרישות שהועלו בעקבותיו נפתחה שורת חקירות רשמיות – בכנסת, מטעם הממשלה, בצה"ל, בשב"כ וכן במשרד מבקרת המדינה. על אף שבצלם מברך על צעדים אלה, יש לציין כי אף לא אחד מהם אינו עונה על תביעתנו כי גוף בלתי תלוי יחקור את הטענות הכלולות בדו"ח.

א. תגובות בכנסת ובוועדותיה

עם פרסום דו"ח **בצלם** תבעו חברי הכנסת יאיר צבן ויוסי שריד, חברי ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, לכנס את ועדת המשנה לשירותים החשאיים, לדיון מיוחד בממצאי הדו"ח. בין השאר אמרו כי "השב"כ ניצב בחזית קשה במערכה נגד ארגוני הטרור, אולם ועדת החקירה בראשות השופט משה לנדוי כבר קבעה, כי אין בכך מתן יד חופשית בחקירת חשודים, וכי ראוי להגביל את שיטות החקירה ולמנוע בתוקף מעשי התעללות ועינויים".²⁰

כשישה שבועות לאחר פרסום דו"ח **בצלם** פנו 16 חברי כנסת מסיעות המערך, רצ, מפ"ם ושינוי לראש הממשלה, ותבעו הכחשה או אישור של ממצאינו. הח"כים ציינו כי מאז פרסום דו"ח **בצלם** לא נמסרה כל תגובה על ממצאיו מטעם איש או רשות מוסמכים כלשהם. ח"כ מרדכי וירשובסקי ביקש להעלות את הנושא לדיון בוועדת חוקה חוק ומשפט.²¹

ב-5 ביוני נדון דו"ח **בצלם** במליאת הכנסת ביוזמת חברי הכנסת חגי מרום, ראובן ריבלין ודדי צוקר. ח"כ מרום הדגיש את אחריות השב"כ לשיטות החקירה הכוללות עינויים. הוא הוסיף כי אנשי **בצלם** עוזרים לשמור על צלם אנוש ולהימנע מתהל כי התקרנפות. ח"כ ריבלין, לעומת זאת, התמקד בכך שדו"ח **בצלם** יצר דימוי שלילי לשב"כ בחברה הישראלית. ח"כ יהושע מצא כינה את דו"ח **בצלם** – "דו"ח של המלשינים", אם כך, ענה ח"כ אמנון רובינשטיין "גם מבקרת המדינה היא מלשינה". ח"כ דדי צוקר הוסיף כי "השופט לנדוי, 'מלשן' עם מוניטין 'טען...' שיש לאפשר לביקורת המדינה גישה חופשית לכל המתקנים". כמו כן הוסיף ח"כ צוקר כי יש להלחם במגמות ברוטליזציה האורבות לכל ארגון, ובוודאי לארגון חשאי, ושהמלחמה בהן לא תחליש אלא אף תחזק את השב"כ.

ביוני נפגשו חברי הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל עם ח"כ דוד ליבאי, והציגו בפניו את המלצות דו"ח לנדוי שטרם יושמו. בין השאר הצביעו על הפיסקה בדו"ח לנדוי המציינת, שהשב"כ כגוף צריך להיות נתון לפיקוח מבקר המדינה. ועדת לנדוי המליצה במפורש שהביקורת לא תצומצם לעניינים כספיים:

אנו ממליצים שביקורת המדינה תקיים ביקורת גם על פעילותה של יחידת החקירות בשירות. אין כוונתנו שהיא תעסוק בבירור תלונות ספציפיות של נחקרים או מטעמם, אלא ביקורתה תתייחס לתקינות החקירות בהתאם לדיון ולהנחיות שניתנו כדין. לשם כך תהיה לאנשי הביקורת גישה חופשית לכל מתקני יחידת החוקרים והיא תוכל לבצע גם בדיקות מדגמיות על אופן הניהול של חקירות. כן היא תוכל לבקר את מצבם הפיסי של מתקני החקירה והכליאה שבשימוש יחידת החוקרים.

המלצה נוספת היתה כי:

דו"חות הביקורת של היחידה (של משרד מבקר המדינה) יוגשו לוועדת משנה מיוחדת של הוועדה לעניין ביקורת המדינה של הכנסת, שלדיוניה תובטח חשאיות מלאה²²

המלצות אלה לא יושמו עד כה, וועדת הכנסת לא היתה מודעת אליהן. ב-18.6.91 התקיים דיון בנושא זה בוועדה לביקורת המדינה. בדיון הוחלט על הקמת ועדת משנה לפיקוח וביקורת על חקירות השב"כ.²³ ח"כ ליבאי הציע להקים ועדה בת ארבעה חברים. ח"כ אליהו בן-אלישר התנגד לכך ודרש כי בוועדה יהיו חברים רק הוא עצמו וליבאי – משום שעד כה הם היו היחידים שקראו את דו"חות מבקרת המדינה על השב"כ והמוסד. תביעת חברי הכנסת דדי צוקר וחיים אורון להיכלל בוועדה לא התקבלה. לבסוף הוחלט כי חברי ועדת המשנה יהיו דוד ליבאי (יו"ר), אליהו בן-אלישר, רובי ריבלין ומרדכי גור.²⁴

מכיוון שמבקרת המדינה לא פרסמה דו"ח בנושא החקירות, לא התכנסה תת-הוועדה ולו פעם אחת, עד היום, תשעה חודשים לאחר שהוקמה. למרות הודעת ח"כ ליבאי כי ראש השב"כ יקרא בפני ועדת ביקורת המדינה, לא הוזמן ראש השב"כ לפניו.

ג. בדיקת הצבא: דו"ח האלוף (מיל') רפאל ורדי

ב-10 במאי מינה הרמטכ"ל, רב-אלוף אהוד ברק, את האלוף במילואים רפאל ורדי כקצין בודק בכיר, לבדיקת טענות בדבר התעללות של חיילים בפלסטינים המוחזקים במתקני חקירה צבאיים בגדה ובעזה.

האלוף במילואים ורדי, משפטן במקצועו, שימש בשנים 1967-1974 כמפקד הצבאי של הגדה. ב-1976 מונה למתאם הפעולות בשטחים, וב-1978 מונה לראש מערכת הביטחון עד 1985 כיהן כמנכ"ל משרד מבקרת המדינה.²⁵

מינויו של האלוף ורדי נעשה בתיאום עם פרקליטות המדינה ובהתייעצות עם הפרקליט הצבאי הראשי, תא"ל אילן שיף. האלוף ורדי נפגש עם אנשי **בצלם** ושמע מפייהם את עיקרי ממצאיהם. כן הוצגו בפניו המלצותינו העיקריות.

אנשי **בצלם** הבהירו, כי לדעתם רק שינויים מבניים יאפשרו שירוש השימוש בשיטות חקירה פסולות, וכי יש צורך בשינויים ממשיים – באמצעות חקירה ועל-ידי הקמת גוף

עצמאי שיפקח על החוקרים. **בצלם** הפגיש את אלוף ורדי עם כמה מתלוננים פלסטינים שמסרו עדות על התעללות בעת שהיו עצורים במתקני כליאה צבאיים. דובר צה"ל מסר כי במהלך בדיקתו ביקר האלוף ורדי בשבעה מתקני כליאה צבאיים, גבה עדויות מ-16 מתלוננים ומ-26 חוקרים חיילי צה"ל.

מסקנות דו"ח ורדי ויישומן

המלצות האלוף ורדי לא פורסמו במלואן. ב-13 באוגוסט, כחודש לאחר שהגיש את הדו"ח שלו, פרסם דובר צה"ל הודעה לעיתונות, ובה נאמר בין השאר: "מתוך 16 תלונות באשר לחשדות לשימוש באלימות מצד חוקרים חיילי צה"ל המליץ האלוף ורדי כי שמונה תמשכנה להיחקר על-ידי מצי"ח. הפרקליט הצבאי הראשי אימץ המלצה זו והורה על קיום החקירה". המלצות אחרות על פי הודעת דובר צה"ל הן:

הדו"ח ממליץ להעביר את האחריות לחקירות תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה מצה"ל שאיננו אמור לחקור אזרחים. לחלופין – ממליץ הדו"ח להבהיר במדויק את תחומי האחריות בנושא זה בין צה"ל לגופים אחרים במערכת הביטחון, תוך קביעת אחריות פיקודית ומקצועית מלאה של צה"ל על מתקני החקירה הצבאיים ביהודה, שומרון וחבל עזה.

דו"ח כלולות גם המלצות לשנן ולחדד את הפקודות הקיימות בצה"ל, האוסרות כל שימוש באלימות ושוללות אפילו אפשרות של אימונים כנגד תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה, לאחר שנעצרו במהלך חקירתם. את האחריות לקיום הפקודות יש לתבוע מן המפקדים בכל הרמות, ולשם כך ממליץ הדו"ח לקבוע גורמים אחראים לנושא זה במטכ"ל ובפיקודים.²⁶

ב-20 לינואר פנה **בצלם** לדובר צה"ל בבקשה לקבל את דו"ח ורדי במלואו, אולם נענה בשלילה. הצגנו לדובר צה"ל שאלות בדבר יישומן של המלצות ורדי:

א. האם הועברה האחריות על חקירות תושבי השטחים מהצבא? אם כן, מיהו הגורם האחראי היום לחקירות פלסטינים?

ב. אם לא הועברה האחריות מהצבא, מה נעשה כדי "להבהיר במדויק את תחומי האחריות בנושא זה בין צה"ל לגופים אחרים במערכת הביטחון", כפי שהמליץ ורדי?

ג. מה נעשה על-ידי מצי"ח כדי לחקור את שמונה התלונות שהאלוף ורדי המליץ כי חקירתן תימשך? מה קורה היום בעניין כל אחת מהתלונות?

ד. מה נעשה בצבא כדי שהפקודות האוסרות כל שימוש באלימות תהיינה ברורות, ואלו צעדים ננקטו נגד המפירים אותם.

ה. לבסוף, מה עוד נעשה בצבא כדי ליישם את מסקנות האלוף ורדי.

התשובות שקיבלנו מדובר צה"ל ב-16 במארס 1991 מעורפלות, אולם עולה מהן כי דו"ח ורדי אישר כנראה את טענותינו בדו"ח **בצלם** 1991 בדבר שמוש בשיטות חקירה פסולות במתקני החקירות הצבאיים. דובר צה"ל מציין כי:

כל האחריות והפיקוח במתקני הכליאה עברו למשטרה הצבאית. בימים אלה בוחנים מחדש את הכללים והנהלים לפיהם תפעל המשטרה, כמו גם את ההגבלות ואת ההיתרים.

דובר צה"ל מבהיר כי:

- א. ההוראות והפקודות לגבי שימוש באלימות נגד עצורים, נבחנו ושוננו בצה"ל ביחידות המתאימות.
- ב. נקבעו גורמים אחראיים במטכ"ל ובפיקודים שתפקידם ניהול, פיקוח ובקרה על קיום ההוראות, כאשר גורמי הבקרה מדווחים ממציאיהם ישירות לרמטכ"ל.
- ג. כיום ברור לחיילים המשרתים במתקני החקירה מהן גזרות האחריות והסמכות שלהם, כפיפותם וכלל החוקים והנהלים העוסקים באופן החקירה ובתנאי המחיה של הנחקרים.

דובר צה"ל ציין עוד:

בעקבות המלצות דו"ח ורדי נפתחו שמונה תיקי חקירה. ארבעה מתייחסים למתקן הכליאה בדהריה, שניים למתקן הכליאה פרעה ושניים למתקן הכליאה במתקן החוף בעזה. שמונת התיקים נחקרו ע"י המשטרה הצבאית והועברו לפרקליטות. טרם הוצאה חוות דעת סופית לגבי תיקים אלה.

נוסף על התגובה הרשמית של דובר צה"ל שמע **בצלם** דיווחים ממפקדי בתי הכלא בפרעה, ובטול-כרם. בביקור בפרעה הסביר מפקד הכלא, סא"ל יעקובי, כי השינויים שחלו בעקבות דו"ח ורדי נוגעים בעיקר למערכת היחסים הקיימת בין הצבא והשב"כ בכלא. בעקבות המלצות ורדי כפופים כל החוקרים לקצין משטרה צבאי ראשי. כמו כן, הקצין העובד מול השב"כ הוא כעת קצין בדרגה גבוהה (בדרגת רס"ן לפחות), "כך שהוא יכול לעמוד מולם". עוד הוסיף, שההוראות החדשות הן כי יש לתת מינימום של 2 מ"ר לעציר גם באגף החקירות, ובשל כך נסגרו בפרעה כמה תאים באגף החקירה. אנשי **בצלם** לא הורשו להיכנס לאגף החקירה וגם לא לראות תא חקירות ריק. הרופא הצבאי בפרעה הבהיר ל**בצלם**, כי גם עליו אסורה הכניסה לאגף החקירות.

ג. ועדת חקירה משותפת לשב"כ ולמשרד המשפטים

ב-15.5.91 הודיע שר המשטרה, רוני מילוא, על הקמת צוות משותף לשב"כ ולמשרד המשפטים, שיבדוק את שיטות החקירה של השב"כ. ועדה זו פעלה בסודיות מוחלטת. בתגובה על פניות **בצלם** ביחס לפעילות הוועדה נמסר, כי יש איסור על פרסום שמות חברי הוועדה והנושאים שהיא בוחנת. עוד נמסר לנו כי אין הוועדה שומעת עדויות מגופים חיצוניים, וכי מסקנותיה לא יפורסמו.

במכתב לדוד קרצמר, יו"ר הנהלת האגודה לזכויות האזרח, טוען שר המשפטים, כי דו"ח **בצלם** נקרא "על-ידי הגורמים העוסקים בנושא – בשב"כ, בצה"ל ובמשרד המשפטים", וכי "הופנתה לארגון **בצלם** בקשה למתן פרטים מזהים לגבי הנחקרים שלא ניתן היה לפתוח בחקירת תלונותיהם".²⁷ **בצלם** פנה אל רחל סוכר מפרקליטות המדינה בבקשה להיפגש עם אנשי הוועדה, להציג בפניהם את חומר המחקר שלנו, ולהפגיש אותם עם הנחקרים המתלוננים כפי שעשינו עם האלוף ורדי. אלא שרחל סוכר הבהירה

כי איננה יכולה לפרט לנו מי יושב בוועדה, וכן שאין הוועדה מעוניינת לפגוש כל גורם שבידו מידע, אלא לבדוק תלונות פרטיות של נחקרים.

אנחנו מוצאים את דרך פעילות הוועדה בעייתית ולא מספקת בעיקר בשל הסיבות הבאות:

1. כפי שהבהרנו בדו"ח מ-1991, אין אנו רואים בבדיקת תלונות פרטיות פתרון לבעיה. השימוש באמצעים בלתי חוקיים ופסולים בעת חקירות ראוי שייבחן גם מהיבטיו החוקיים והחברתיים, ואין אנחנו רואים בבדיקת תלונות של מספר נחקרים מענה לבעיה של עצם קיומם של עינויים.

2. על אף ההסתייגות דלעיל הוגשו 14 תלונות הכוללות שמות מלאים ומספרי זהות לפרקליטות – לפני פרסום דו"ח **בצלם**. חלקן הוגשו עוד ב-1989, ודרך הטיפול בהן אינה מאשרת את טענת שר המשפטים, כי ניתנת לתלונות תשומת לב רבה והכוונה היא לפעול לבירור מלא שלהן.²⁸

לא ברור כיצד ייתכן שתלונות שנבדקות "בתשומת לב רבה" אינן מתבררות תוך תקופה של יותר משנתיים; וגם מדוע לא זכתה עורכת הדין תמר פלג – שהגישה את כל הפרטים המזהים ליועץ המשפטי לממשלה, ואחר כך שוב באמצעותנו לוועדה המשותפת שהוקמה – לקבל תשובות על חלק ניכר מפניותיה.

במקרים שנבדקו לא ניכרת "תשומת לב רבה" מצד משרד המשפטים. בחינת חקירתו של נאסר אל-שיחי' עלי (שאחיו נהרג על-ידי חוקרי השב"כ), העלתה כי אכן היו "חריגות מהחוק". נאסר שייך עלי נחקר במשך 14 יום, תוך איומים קשים, מכות, ובידיעה שאחיו נהרג באותה עת תוך כדי חקירה. על תלונתה נענתה עורכת הדין בתום שנתיים במכתב בן ארבעה משפטים, המובא כאן במלואו:

צר לי על האיחור הרב בתגובה.

תלונתו של נאסר אל-שיחי' עלי היתה אחת התלונות שנבדקה גם במסגרת הוועדה שנתמנתה במשותף על-ידי שירותי הביטחון ומשרד המשפטים.

הוועדה מצאה כי אכן ננקטו אמצעים חריגים בחקירה נגד נאסר אל-שיחי' עלי. נגד המעורבים ננקטו אמצעים משמעותיים כמתבקש²⁹

3. הפגם העיקרי בפעולת הוועדה המשותפת הוא מעטה הסודיות שבו התעטפה. מדוע משרד המשפטים, שאמור להיות זרוע אזרחית לחלוטין של המערכת השלטונית, צריך לשמור בסוד חקירה בנושאים פוליטיים? במקום לבקר ולפקח על דרך פעולתו של השב"כ, נעשה משרד המשפטים שותף לסודו, ומסייע לו לעבות את מעטה החשאיות סביב עבודתו. מהי הסיבה לכך ששמות אנשי משרד המשפטים שהשתתפו בוועדת החקירה חסויים? מדוע לא ניתן לדעת מה המנדט שניתן לוועדה, מה היא חוקרת, ובעיקר – מהן מסקנותיה והמלצותיה? אם אכן השב"כ משתמש בשיטות חקירה הכוללת עינויים והתעללות, זכות הציבור לדעת על כך. אם, כפי שמבהיר שר המשפטים, ישראל מתנגדת לעינויים, מדוע אין מפרסמים את מסקנות הוועדה? יידע הציבור מהם השינויים שהוכנסו במערכת כדי שלא תהייה עוד התעללויות בחקירה. ואם מצאה הוועדה כי לטענות **בצלם** אין כל שחר, וכי השב"כ פועל על פי החוק ואינו מתעלל בעצירים או מענה אותם – מדוע לא תפורסמנה אלה, ותחול הביקורת

הציבורית על השב"כ ועל דרך פעולתו?

4. ולבסוף, ברור שוועדה סודית אינה יכולה לצפות שנחקרים שעברו עינויים בחקירות ישלחו אליה את תלונותיהם.

הוועדה המשותפת למשרד המשפטים ולשב"כ אינה ועדה עצמאית. ייתכן שבמצב זה מוטב היה אילו לא הוקמה כלל. עתה **נראים** הדברים כאילו נהגה הממשלה על פי נורמות דמוקרטיות ומשפטיות – בעוד שלמעשה, לא רק שנתנו לשב"כ (שוב) לחקור את עצמו, אלא הפכו גם את משרד המשפטים לשותף במערכת שומרת-סוד זאת, שהיא הסביבה האופטימלית להפעלת עינויים.

ד. מינוי מבקר פנימי בשב"כ

כשהודיע שר המשטרה על הקמת ועדת חקירה בנושא החקירות, הוסיף עוד כי לשב"כ ימונה מבקר פנימי, כפי שהומלץ בדו"ח לנדוי. אין בידינו כל פרטים על ביצוע ההחלטה, וכמובן גם לא על דרך פעולתו של המבקר הפנימי של השב"כ. למחרת ההודעה התפרסם ראיון עם אלוף (מיל') מאיר זורע, ששימש מבקר מערכת הביטחון ועמד בראש הוועדה שחקרה את פרשת הריגת חוטפי האוטובוס בקו 300. זורע אמר: "אני לא מתרשם במיוחד ממינויו של גוף ביקורת פנימי בשב"כ. זה כשלעצמו לא יעזור הרבה אם שרשרת הפיקוד לא תפעל כפי שצריך, ואם אנשי השירות לא ימלאו אחר התקנונים ופקודות הקבע והשגרה. לא די שיהיה מבקר. צריך למחוק מהחיים תופעות חריגות ובלתי רצויות... קיומו של גוף ביקורת פנימי לא מבטיח פעילות ותפקוד נאותים של הגוף המבוקר". זורע הבהיר כי סביר שהמבקר יוכפף לראש השירות, הצריך להיכלל בין המבוקרים. "לו היה פועל מבקר פנימי בתקופה של פרשת האוטובוס, הרי אני לא מאמין שהיה מגיע למסקנות אישיות כלפי ראש השירות כפי שאנחנו הגענו לכך בוועדה".³⁰

ה. דו"ח מבקרת המדינה

כפי שהבהרנו קודם (בפרק 3. א) המליצה ועדת לנדוי שמבקר המדינה יבחן את דרכי החקירה של השב"כ. דו"ח לנדוי הוסיף גם כי "פעילותה של יחידת ביקורת זו חייבת, היא עצמה להתנהל בחשאיות ותוך מידור קפדני בפני כלל המערכת של ביקורת המדינה".³¹ למעשה, מתברר שדו"ח מבקר המדינה הקרוב לא עוסק בנושא השב"כ – לא בחלקים הגלויים ואף לא בחלקים החסויים שלו. לא ברור מדוע מבקרת המדינה אינה עוסקת בנושא הזה בדו"ח השנתי למרות המלצת דו"ח לנדוי. ישנה אפשרות שמשרד מבקר המדינה יכתוב דו"ח נפרד על הנושא שלא במסגרת הדו"ח השנתי – גם דו"ח כזה, לא פורסם עד היום שנה לאחר פרסום דו"ח **בצלם** המקורי.

ו. ביקור חברי עיריית ירושלים בבית המעצר

בעקבות פרסום דו"ח **בצלם** ביקרה משלחת של עיריית ירושלים בבית המעצר במגרש הרוסים. המשלחת ראתה את כל אגפי הכלא, אולם לא הורשתה להיכנס לאגף החקירות של השב"כ. כשנשאל מפקד הכלא על הקשר בין המשטרה לבין השב"כ, ענה: "השב"כ זו ממלכה נפרדת. אסור לי להתעסק בחקירות או להיות בחדר בזמן שחוקרים עצור. באחריותי לטפל באופן החזקתו של העצור, ולא בדרך החקירה שלו".³²

4. התפתחויות נוספות בנושא

בשנה שחלפה מאז פורסם הדו"ח המקורי (מארס 1991-מארס 1992) היו בישראל כמה התפתחויות משפטיות, פוליטיות וציבוריות ביחס לסוגיית העינויים וההתעללויות בזמן חקירה. דו"ח **בצלם** הוא ששימש תמריץ לרבים מן הצעדים הללו.

א. עתירת הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל לבית המשפט הגבוה לצדק

במאי 1991 הגיש עו"ד אביגדור פלדמן עתירה לבג"ץ בשם הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ומוראד עדנאן שלחאת.³³ (העותר השני, שלחאת, הוא צעיר בן 18 שהיה עצור בעבר בכלא שכם, וטען כי עונה בעת שנחקר על-ידי השב"כ בחודשים אוקטובר-נובמבר 1990). המשיבים בעתירה היו מדינת ישראל, ראש הממשלה וראש השב"כ.

בעקבות העתירה החלה הבדיקה הציבורית המשפטית הראשונה באשר למעמדה של ועדת לנדוי. הדרישות העיקריות של העותרים היו: 1. שבית המשפט יקבע כי המלצות ועדת לנדוי אינן חוקיות כיוון שהן עומדות בסתירה לחוק הישראלי (במיוחד לסעיף 277 בחוק העונשין, האוסר שימוש בכוח על-ידי עובדי ציבור); 2. שבית המשפט יורה על פרסום החלק הסודי של דו"ח ועדת לנדוי (שבו כלולות ההנחיות בדבר שיטות חקירה מותרות).

בעתירה שטח עו"ד פלדמן את הטענות שהשמיעו באופן עקבי עורכי דין וארגוני זכויות האדם נגד ועדת לנדוי: איסור מוחלט על התעללות פיסית הוא הערובה היחידה להגנתו של אדם הנתון בחקירה כשהוא פגיע וחשוף לחלוטין בפני החוקר. המלצות הוועדה אינן חוקיות ובלתי קבילות בשלושה מישורים: החוק הפלילי בישראל, הנורמות הבין-לאומיות ביחס לזכויות האדם, וכללים בדבר קבילותן של הודאות. עו"ד פלדמן עומד על הגידול במספר מקרי המוות בעת חקירה, ומצביע על הסכנה הפוטנציאלית של יצירת מערכת נורמטיבית חדשה, המתירה שיטות חקירה שבעבר היו בלתי חוקיות. הוא טוען שהניסיון מלמד כי מאז הוחל ביישומן של דו"ח ועדת לנדוי, סכנות אלו הן אמיתיות. במיוחד מותחת העתירה ביקורת על השימוש ב"הגנת הצורך" על מנת לעקוף את האיסורים החוקיים על הפעלת אלימות. אפילו אם הגנה זו יכולה להצדיק מעשה בלתי חוקי, ועדת לנדוי לא השכילה להבחין בין השימוש בעינויים כדי למנוע "סכנה ממשית ומיידית", לבין שימוש בהם על מנת לגרום לחשוד להודות או לספק לחוקרים ראיה שיוכלו להשתמש בה בבית המשפט. יתרה מזאת, הוועדה לא הבחינה בין חשד רציני למעשים המסכנים חיי אדם (שאולי יכלו להצדיק שימוש באמצעים לא חוקיים), לבין הקטגוריה הרחבה יותר של "פעילות חבלנית עוינת", שבה נכללים למעשה כל המעשים המוגדרים כ"חתרנות פוליטית".

אשר לבקשה כי בג"ץ יורה על פרסומו של הנספח הסודי, העתירה מוסיפה וטוענת כי יש אינטרס ציבורי במתן פומבי להנחיות בדבר "לחץ פיסי מתון". כל אדם עלול להיחקר בשיטות אלו; הנחיות אלו משפיעות על הדרך שבה מגינים עורכי דין על לקוחותיהם או מערערים על קבילות הודאותיהם; לציבור חייב להיות קנה מידה כלשהו על מנת שיידע אם שיטות החקירה חוקיות ועולות בקנה אחד עם אמנות בין-לאומיות או שאינן חוקיות ועומדות בסתירה לאמנות בין-לאומיות.

ב-13 ביוני 1991 הוציא בג"ץ צו על-תנאי המורה לממשלה ולשב"כ להשיב על העתירה בתוך 45 יום. לאחר מכן ניתנה הארכה, וב-8 בנובמבר 1991 הגישה פרקליטות המדינה לבג"ץ תשובה בכתב, בשם המדינה, ראש הממשלה ושירות הביטחון הכללי (כולל הודעתו של ראש השב"כ).

בתשובה נאמר, כי הטענה שהשיטות המותרות בדו"ח ועדת לנדוי מהוות עינויים היא "לחלוטין מופרכת". מצוטטים בה אותם חלקים מדו"ח הוועדה המדגישים את הציות לחוק ואת האני מאמין המוסרי של המדינה. הוועדה, נטען בתשובה, אימצה את מגבלות החוק וקבעה סייגים מפורשים לעבודת השב"כ. היא קבעה כי אם יצייתו ללשונם ולרוחם של סייגים אלה...לא יהיה בכך כל שימוש בעינויים גופניים או נפשיים, התעללות באדם הנחקר או השפלת כבודו האנושי (דו"ח הוועדה, פיסקה 4.8). המדינה חוזרת על טענה, כי ההנחיות לחוקרים אינן נותנות "היתר כללי או גורף", ומשאירות מקום לשיקול דעת בהתאם לחומרת האיום שמהווים המעשים הנחקרים. המדינה טוענת כי "לחץ פיסי מתון" הותר רק כאמצעי אחרון ומוגבל שאין להחליט עליו בשרירות. החוקרים לא יהיו חסינים בפני אישום פלילי במקרים חמורים במיוחד. בתשובת המדינה גם מפורטים אמצעי הפיקוח על עבודת החוקרים – הן פנימיים והן באמצעות ועדת שרים. כן מוזכרת העובדה שישראל אישרה את האמנה נגד עינויים.

תשובת המדינה אינה מסתפקת בהגנה משפטית על ועדת לנדוי, וקובעת במפורש, כי אם המלצות הוועדה היו נכונות ומהותיות במלחמה נגד הטרור בהתחשב בצרכים שהיו קיימים בעת שפורסם הדו"ח (אוקטובר 1987), הרי שהדברים נכונים עוד יותר כיום, במצב שהתהווה במשך שנות ההתקוממות הפלסטינית בשטחים.³⁴ כלומר, השב"כ סבור כי אי אפשר למנוע מעשי טרור אלא אם כן יוכל להשתמש ("במקרים המתאימים ובהתחשב במגבלות החוק") בהיתר שנתנה לו הוועדה.

המשיבים גם דוחים (פיסקה 17) את הבקשה לפרסם את החלק הסודי של דו"ח הוועדה. נימוקה המקורי של הוועדה – ש"הדבר נחוץ לשם שמירה על ביטחון המדינה" – עודנו תקף. כל חשיפה של שיטות החקירה של השב"כ עלולה לחבל בעבודתו – למשל, בכך שתסייע ל"ארגוני טרור" להדריך את החברים בהם כיצד לעמוד בחקירה.

החלטת בג"ץ ביחס לעתירה עתידה להינתן באפריל 1992.

ב. הודעה פומבית של הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום

ממשלת ישראל אינה מתירה לנציגי הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום להיפגש עם עצירים אלא החל מהיום ה-14 לאחר מעצרו. אנשי הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום רשאים להציג לעצירים שאלות על ענייניהם האישיים ועל מצב בריאותם, אך לא בנושאים פוליטיים. התלונות המועלות בפני נציגי הצלב האדום מועברות במישרין לממשלת ישראל, ואין לתת להן פומבי.

אך הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום היתה כה מודאגת עקב המשך הפעלת שיטות החקירה שנחשפו בדו"ח **בצלם**, וכן בשל התשובות הבלתי מספקות שנתנו השלטונות, עד שהיא נקטה צעד חסר תקדים, ופרסמה תלונה פומבית. וזהו תוכנה המלא של ההודעה לעיתונות מטעם הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום (בזינוור, 16 ביולי 1991).

הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום מודאגת ביחס לעצירים הנתונים בחקירה בישראל ובשטחים הכבושים.

עקב היעדר תגובה על הודעות קודמות, הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום הגישה היום דו"ח נוסף לדרג הגבוה ביותר של שלטונות מדינת ישראל על מצבם של עצירים הנתונים בחקירה בישראל ובשטחים.

נציגי הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום ביקרו באורח סדיר במתקני חקירות בישראל ובשטחים, על יסוד אמנת זינוור הרביעית מ-1949. הם שלחו דו"חות רבים והודעות בכתב לשלטונות ישראל במטרה לשפר את היחס לעצירים אלה.

הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום פונה לשלטונות ישראל להקדיש תשומת לב מיוחדת ליחס לעצירים הנתונים לחקירה, וליישם את ההמלצות שכבר הוגשו.

ג. אישור האמנה הבין-לאומית נגד עינויים

בדו"ח המקורי ציינו כי ממשלת ישראל חתמה (באוקטובר 1986) על אמנת האו"ם מ-1984 נגד עינויים ויחס או עונשים אכזריים, לא אנושיים או משפילים, וכי התנהלו תהליכי אישור במשרד המשפטים. ב-4 באוגוסט 1991 הודיעה ממשלת ישראל על אישורה הרשמי של האמנה.

עם זאת, במקביל לאישור האמנה הגישה ישראל שתי הסתייגויות:

1. בהתאם לסעיף 28 (1) לאמנה מכריזה בזה מדינת ישראל, כי היא אינה מכירה בסמכות הוועדה המעוגנת בסעיף 20.
2. על פי פסיקה 2 של סעיף 30 מכריזה בזה מדינת ישראל, כי אינה רואה עצמה קשורה בפסיקה 1 של סעיף זה.

רבות מ-54 המדינות שאישררו את האמנה נגד עינויים הגישו גם הן שתי הסתייגויות אלה או אחת מהן. גישת אמנסטי אינטרנשיונל היא³⁵ שההסתייגות השניה "אינה משמעותית". פירושה הוא, שהמשלה אינה חייבת לקבל פסק בוררות סופי של ועדת או"ם ביחס לחילוקי דעות (על פרשנות האמנה) בין ישראל לבין שאר המדינות שאישררו אותה. ארגון אמנסטי מצא שמאז שנכנסה האמנה לתוקף לא התגלעו כלל חילוקי דעות כאלו, ולא סביר שיתעוררו בעתיד הנראה לעין. (10 מבין 54 המדינות שאישררו את האמנה הודיעו, בהסתמך על סעיף 30 שלה, כי אינן מקבלות את פסק הבוררות).

אלא שההסתייגות הראשונה – זו שבמסגרת סעיף 28 (1) של האמנה – חמורה הרבה יותר. ה"וועדה" הנזכרת בסעיף היא הוועדה הבין-לאומית של האו"ם נגד עינויים, שהוקמה על פי סעיף 17 של האמנה, על מנת לבדוק דו"חות שמגישות לה המדינות שאישררו אותה, ולחקור תלונות על עינויים. משמעות הסתייגותה של ישראל היא, איפוא, שהיא אינה מכירה בסמכות הוועדה לחקור טענות שהועלו בפניה. סעיף 20 מחייב את הוועדה לחקור כל "מידע אמין" שהיא מקבלת – למשל, מארגון לא-ממשלתי – כי מבוצעים עינויים בשטחה של מדינה שאישררה את האמנה. תהליך החקירה עצמו הוא סודי, אך הוועדה יכולה לנהל דיאלוג עם הממשלה הנוגעת בדבר, ואפילו לדרוש כי יורשה לנציגיה לבקר בארצה.

בכך שסירבה להכיר בסמכות הוועדה ישראל מונעת למעשה כל אפשרות של פיקוח רשמי על אופן יישום האמנה בשטחה. לכך נודעת חשיבות מיוחדת, שכן ישראל בחרה [במסגרת סעיף 22 (1)] שלא להודיע על כך שהיא מכירה בסמכות הוועדה לקבל ולבדוק תלונות מיחידים בשטחה של המדינה. בלא סמכויות אלו (המעוגנות בסעיפים 20 ו-22), תוכל הוועדה לפקח על יישום התחייבויותיה של ישראל במסגרת האמנה אך ורק על-ידי בדיקת דו"חות תקופתיים שהמדינות חייבות להגיש בהתאם לסעיף 19. (דו"ח ראשון כזה יש להגיש בתוך שנה אחת מיום אישור האמנה).

בצלם מצטרף לקריאת גופים כגון אמנסטי אינטרנשיונל, כי ממשלת ישראל – וכל שאר הממשלות – לא יביעו הסתייגויות ביחס לסמכויות ועדת האו"ם. החלטתה של ישראל לפעול כאמור בסעיף 28 (1) ושתיקתה ביחס לסעיף 22, מחלישה מאוד את מחויבותה המוצהרת לאיסורים הבין-לאומיים על עינויים.³⁶ מחויבות זו מתרופפת עוד יותר עקב מדיניותה הכללית של ממשלת ישראל, כי "בהתאם לנוהל שהתגבש עם גורמי או"ם אחרים ישראל נוהגת לשלוח דו"חות תקופתיים מסוג זה רק לגבי הנעשה בשטחים שחלים עליהם החוק והשלטון הישראלי".³⁷ פירושו של דבר הוא, למעשה, כי אין כל דרך להכפיף את ישראל לביקורת בין-לאומית בשאלה, האם מבוצעים או לא מבוצעים עינויים בשטחים.

ב-13 בפברואר 1992 ארגן הסניף הישראלי של אמנסטי אינטרנשיונל משלחת (יחד עם נציגי **בצלם**, הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, האגודה לזכויות האזרח בישראל ורבנים למען זכויות האדם), וזו נפגשה עם יהודית קרפ, המשנה לפרקליטת המדינה, ושטחה בפניה את הפגמים ביישום התחייבויותיה של ישראל על פי האמנה נגד עינויים ובפיקוח על כך. בפגישה זו חזרה המשנה לפרקליטת המדינה והצהירה על מדיניותה הכללית של ישראל נגד כל פיקוח של גופים בין-לאומיים, כגון ועדת האו"ם נגד עינויים.

כן נדונו אפשרויות של חקיקה ישראלית חדשה בעניין זה [ראו פרק 4. ו' להלן]. עם זאת, כל דיון על התחייבויותיה של ישראל על פי האמנה נגד עינויים הוא חסר כל משמעות בהקשר של דו"ח זה נוכח עמדתה הכללית של ממשלת ישראל, כי אמנות בין-לאומיות מעין אלו חלות רק על השטחים שבהם תקף החוק הישראלי – כלומר, ישראל עצמה ומזרח ירושלים שסופחה.³⁸ והיות שישראל אינה מכירה בחלותה של אמנת זינווה הרביעית בשטחים, פירושו של דבר הוא שמהפלסטטינים בגדה המערבית ובעזה נשללת כל הגנה של המשפט הבין-לאומי.³⁹ לכן, גם אילו התירה ישראל לוועדת האו"ם נגד עינויים לקיים פיקוח, לא היה הדבר חל על השטחים.

ד. העמדה לדין של שוטרים ממחלק המיעוטים במרחב ירושלים

בדצמבר 1991 הוגשו שבעה כתבי אישום נגד עשרה שוטרים ממחלק המיעוטים של משטרת מרחב ירושלים. בין הנאשמים ראש המחלק, קצין החקירות של המחלק, ושוטרים בתפקידי בילוש וחקירה. יצוין, כי בשנתיים האחרונות נשמעו תלונות רבות בקשר להתעללות של שוטרי המחלק, והמקרה העיקרי שגרם להעמדה לדין הוא הודאות שנגבו בכוח ומאוחר יותר התבררו כי לא היו הודאות-אמת. אסמעיל אל-גול, בן 22 מירושלים, נעצר בדצמבר 1989 בחשד תקיפה בסכין של משתף פעולה. לאחר מעצרו, האשימו אותו החוקרים בשתי האשמות נוספות: זריקת בקבוק תבערה לעבר ביתו של מגיד ג'אבר ורצח של משתף פעולה נוסף.

החוקרים הצליפו על כפות רגלי היחפות באלות, החזיקו אותו בצינוק בבידוד, העמידו אותו במשך שעות כשידיו קשורות מאחורי גבו לצינור, ושפכו עליו מים קרים. מנעו ממנו שינה במשך ימים. אל-גול הודה בכל המעשים אותם לא ביצע ואף העיד כי אחיו ובן דודו היו שותפיו. הוא שיחזר על פי דרישת החוקר את הרצח אותו לא בצע. בעת הארכת מעצרו, התלונן אל-גול בפני השופט על ההתעללות בו, אבל השופט האריך את מעצרו מבלי לבדוק את התלונה. 53 יום לאחר מעצרו, שוחרר אל-גול אחרי שנתפס הרוצח האמיתי [כתב האישום כלשונו מופיע בנספח ג']⁴⁰

ארבעה כתבי אישום נוספים מתמקדים בחקירתם של בני משפחתו של איסמעיל אל-גול שנחקרו בדרך דומה. כתב האישום השישי מפרט את דרך חקירתו של ילד בן 13 עקב חשד לחברות בהתנגדות אסורה. כתבי האישום האחרים מפרטים האשמות דומות של תקיפה, סחיטה בכוח, חבלה ופציעה בנסיבות מחמירות, בידוי ראיות ועדות שקר. שיטות החקירה המפורטות בהם דומות לאלה שתיארנו בדו"ח **בצלם** 1991. כתבי האישום תלויים ועומדים בבית המשפט. בינתיים הורה מפכ"ל המשטרה להשעות שלושה שוטרים, ולהעביר חמישה לתפקידים שאינם קשורים לחקירה ובילוש.

לאחר שהוגשו כתבי האישום נגד חוקרי מחלק המיעוטים, פרצו שני שוטרי מג"ב לביתו של איסמעיל אל-גול, איימו על חייו ודרשו ממנו שלא יופיע בבית המשפט כדי לתת את עדותו. אחד השוטרים, אחיו של אחד החוקרים ממחלק המיעוטים איים על אל-גול כי אם יעיד נגד אחיו יענו אותו בדרכים נוראות יותר מהעינויים אותם עבר בכלא.

ה. עתירת האגודה לזכויות האזרח לבית המשפט הגבוה לצדק

אחת מהמלצות דו"ח **בצלם** היתה לקצר את התקופה שבה נתון עציר בבידוד מן העולם, ולהבטיח באמצעות חקיקה כי עציר יובא בפני שופט סמוך ככל האפשר למעצרו. הדגשנו, כי תקופת ניתוק ארוכה מהעולם היא אחד הגורמים המאפשרים התעללות בעצירים.

בינואר 1992 עתרה האגודה לזכויות האזרח באמצעות עו"ד דנה בריקסמן לבית המשפט הגבוה לצדק⁴¹ נגד מפקדי כוחות צה"ל בגדה ובעזה, וביקשה לתקן את הסדרי המעצר הנהוגים בשטחים. בסעיף הראשון לעתירה תובעת עו"ד בריקסמן כי העצור יובא בפני שופט הארכת מעצרו תוך פרק זמן שייקבע בצו, ואשר לא יעלה על שמונה ימים מיום מעצרו. העותרת טוענת כי הנוהל שעל פיו עצורים מובאים בפני שופט בתום 18 יום מהווה פגיעה קשה, בלתי סבירה ובלתי מוצדקת בזכויות יסוד של חשודים. (שני הסעיפים האחרים עוסקים בהגבלת המעצר עד הגשת כתב האישום ועד סיום משפטו של עצור).

בין השאר נסמכת העתירה על דו"ח ועדת לנדוי שהמליץ כי "עניין הארכת המעצר יובא לפני שופט לא יאוחר מהיום השמיני אחרי יום המעצר". העותרת מבהירה כי למרות שממשלת ישראל אימצה את המלצות דו"ח לנדוי ב-8.11.87, לא יושמה המלצה זאת באמצעות חקיקה מתאימה. העותרת מצטטת התכתבות שלה עם הפרקליט הצבאי הראשי ועם היועץ המשפטי לממשלה, שבה היא ממליצה לאמץ את המלצת דו"ח ועדת לנדוי ולהביא עצירים בפני שופט תוך שמונה ימים. ב-21.7.89 השיב הפרקליט הצבאי הראשי, כי אימוץ המלצת דו"ח לנדוי יידחה למשך שנה בשל המצב הקשה השורר כיום באיזור. כעבור כמעט שנתיים, ב-15.4.91, הודיע ראש לשכת הפרקליט הצבאי הראשי, כי ועדת השרים לענייני ביטחון החליטה להשהות בשנה נוספת את ביצוע המלצות ועדת לנדוי בעניין תקופת המעצר בטרם מובא העצור בפני שופט.

האגודה לזכויות האזרח מבהירה כי בישראל חובה על המשטרה להביא חשוד בפני שופט לא יאוחר מ-48 שעות מעת מעצרו. תקופות המעצר לגבי עצירים קטינים הן אף קצרות יותר: 24 שעות לגבי קטינים שמלאו להם 14 שנה, ו-12 שעות לגבי קטינים שמלאו להם 12 שנה אך טרם מלאו להם 14 שנה. העותרת מוסיפה כי הבעיות המיוחדות לאיזור והאילוצים שאיתם מתמודדת מערכת המשפט באיזור אין בהם כדי להצדיק החזקת חשודים במעצר במשך 18 יום מבלי להביאם בפני שופט. גם ועדת לנדוי היתה מודעת לאילוצי הביטחון, ולמרות זאת קבעה כי יש לקצר את תקופת המעצר הזאת לשמונה ימים. העותרת מדגישה שמשום שלרשויות הביטחון סמכות למנוע פגישת עצור עם עורך דין, עלול להיווצר מצב שהעצור יהיה מבודד מן העולם החיצון במשך תקופה ארוכה של 18 יום, למעט ביקור של נציג הצלב האדום המותר לאחר 14 ימי מעצר. העותרת מוסיפה:

הבאתו של העצור לפני שופט לאחר פרק זמן קצר של ימים ספורים עשויה למנוע את בידודו המוחלט של העצור, להביא לידי כך שתתקיים ביקורת על מצבו הגופני והנפשי של העצור כבר בשלב מוקדם יחסית של מעצרו, ולהיות

כלי שיתרום לפיקוח וביקורת על רשויות החקירה, בתקופה הקריטית של תחילת חקירתו של חשוד.

1. התפתחויות משפטיות אחרות

בדו"ח בצלם ציינו, כי שני אנשי שב"כ נשפטו (בתחילת 1991, בבית המשפט המחוזי בירושלים, בדלתיים סגורות) ל-6 חודשי מאסר בגין גרימת מוות ברשלנות, על שהיכו את חאלד שיחי עלי למוות בעת חקירתו בכלא המרכזי בעזה בדצמבר 1989. האישום המקורי – הריגה – הוחלף עקב עיסקת-טיעון).

ב-2 בספטמבר 1991 נמסר על החלטת בית המשפט העליון בערעור על חומרת העונש שהגישו שני המורשעים (העונש המירבי על העבירה שהורשעו בה הוא 3 שנות מאסר). בית המשפט העליון השאיר על כנו את העונש של 6 חודשי מאסר (במקום לאפשר לשניים לרצותם בעבודות שירות, כפי שביקשו).⁴² בנימוקים להחלטתו עמד השופט אהרון ברק על הברירה הקשה שבפניה עומדים חוקרי השב"כ: בין השמירה על ביטחון המדינה לבין קיום ערכי החוק, המוסר, ההגינות והצדק. הוא הזכיר את הגנת ה"צורך" (על פי סעיף 22 לחוק העונשין), שיש בה כדי להגן על חוקר המוכיח כי מעשה האלימות שביצע נעשה רק על מנת למנוע נזקים נוספים, וכי המעשה היה לא יותר מהנחוץ באופן סביר ועמד ביחס ישר לנזק שנמנע. הוא גם ציטט את הפיסקה מדו"ח ועדת לנדוי, הקוראת למדינה ולסוכניה לפעול מתוך אנושיות ולחזק את אמונתנו כי מדינת ישראל מושתתת על חוק ומוסריות. השופט ברק סיכם ואמר, כי המקרה שבפניו לא היה מקרה גבולי, אלא עבר כליל את הקו האדום. לעותרים לא נמצאה כל הגנה. חרף כמה גורמים לטובתם (למשל, שזה היה המקרה הראשון מאז ומעולם שבו הורשעו אנשי שב"כ בגרימת מוות על פי סעיף 304 לחוק העונשין), העונש הראוי להם הוא 6 חודשי מאסר.

בשנה שחלפה נמסר על שלוש יוזמות חקיקה חדשות: 1. הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל הודיע כי הוא מנסח הצעת חוק שעל פיו חייבים יהיו רופאים, אנשי סגל בתי-סוהר וחיילים – לדווח למשטרה על כל חשד לעינויים או להתעללויות; 2. ב-22 בינואר 1992 עברה הצעת חוק פרטית נגד עינויים – שניסחה חברת הכנסת תמר גוזניסקי – בקריאה טרומית בכנסת.⁴³ 3. ב-13 בפברואר 1992 הגישה משלחת שארגן הסניף הישראלי של אמנסטי אינטרנשיונל [ראו פרק 4. ג לעיל] למשרד המשפטים שורת הצעות בדבר יישום מחויבותה המוצהרת של ממשלת ישראל לאמנת האו"ם נגד עינויים והפיקוח על כך. בין השאר הוצע להקים גוף בלתי תלוי לחלוטין לחקירת תלונות.

5. מעקב ועדויות נוספות

א. מעקב אחרי מרואייני דו"ח בצלם 1991

דו"ח 1991 נכתב על סמך עדויות של 14 פלסטינים שמסרו פרטים על השיטות שבהן נחקרו. לקראת דו"ח המעקב בדקנו מה קרה ומדגם של 24 מהמרואיינים איתם הצלחנו ליצור קשר בשנה שחלפה מאז פרסום הדו"ח המקורי. מטרתו העיקרית של המעקב הייתה לבדוק האם נעשה דבר מה ביחס לתלונותיהם; האם, כפי שהמליץ האלוף ורדי, נמשכה חקירת ההתעללות בהם בעת החקירות. כן ביררנו מה מצבם הרפואי היום.

האלוף ורדי גבה עדויות מתשעה מרואיינים מדו"ח **צלם**, שנחקרו על-ידי אנשי צבא בבתי כלא צבאיים (עדותו של אחד מהם מובאת בנספח ב'). כאמור, המליץ ורדי להמשיך בחקירת שמונה מקרים אולם הנושא נתון עדיין לחוות דעת הפרקליטות הצבאית. עם שניים מהם שוחחנו והם מסרו כי זומנו לחקירה נוספת, נחקרו בפולגורף, נמצאו דוברי אמת והתחייבו להגיע למשפט אם יועמד מי מחוקריהם לדין.

אשר לחוקרי השב"כ או אנשי המשטרה, ציינו בדו"ח **צלם** כי ליועץ המשפטי לממשלה הועברו 14 תלונות מפורטות. זמן קצר לפני פרסום דו"ח קיבלה עו"ד תמר פלג-שריק תשובות ל-10 מתלונותיה. כל התשובות קצרות ובלתי מנומקות. באחת מהן (שהזכרנו לעיל) מבהירה רחל סוכר, המשנה לפרקליטת המדינה, כי בעניין חקירתו של נאסר אל-שיחי עלי היו חריגות. לגבי תשע מהתלונות האחרות קיבלה עו"ד פלג-שריק תשובות בנוסח: "אין ממש בטענות שהועלו על-ידי המתלונן". תשובות המשנה לפרקליטת המדינה נשלחו כשנה לאחר שהוגשו התלונות. ב-5 בפברואר 1991 היא כותבת:

צר לי על השיהוי הרב בהעברת התשובות.

את תלונתכם מיום 21.12.89 העברנו לגורמים המוסמכים ולאחר בירור יסודי הגעתי למסקנה, כי אין ממש בטענות שהועלו על-ידי המתלונן, מה גם שלא נמצא כל הד לטענותיו בעת שהובא בפני שופט ביום 12.11.89 להארכת מעצרו.⁴⁴

מערכת המשפט הצבאית הגיבה אף היא באיטיות לפנייתו של מרואייני דו"ח **צלם**. ארבעה מתוך העצירים שאחריהם עקבנו ביקשו לקיים משפט זוטא כדי להוכיח שהוראותיהם נגבו מהם תחת עינויים – ועל כן אינן קבילות. שלושה מהם עצורים מאז 1989 ואחד מאז 1990. עד כה לא החל הדיון במשפטי הזוטא שלהם. עורך הדין שלהם הבהיר לנו כי למרות שנקבע תאריך לדיון במאסר 1992, אין הוא מאמין כי העדים (אנשי השב"כ) יופיעו לדיון, ולפיכך יידחה לדעתו המשפט שוב.

ארבעה מקרים אלה מדגימים את דפוס ההתייחסות הכולל לעצירים: עורכי דין המעויזים להטיל ספק בקבילותן של הודאות מסכנים את לקוחותיהם במעצר ממושך לפני משפט.

שניים מהמרואיינים לדו"ח **צלם** תבעו כי ישולמו להם פיצויים על נכות שנגרמה כתוצאה מהתעללות בהם בחקירות. מכתבי הבקשה שנשלחו לפני כשנה טרם נענו.

בעקבות תלונה של אחד ממרואיינינו שעונה בעת חקירתו, המליצה הפרקליטות להעמיד שוטר לדין. ריאד שיהאבי, בן 24 מירושלים, נעצר ביולי 1990, ואחרי שבוע של עינויים בחקירות במגרש הרוסים הובהל לבית החולים הדסה, שם נקבע כי ידיו ורגליו שבורות. בעקבות תלונתו במשטרת ירושלים הוחלט להעמיד את השוטר רמי חפץ לדין פלילי. בשיחת טלפון עם פרקליטות מחוז ירושלים נמסר לנו כי מאז דצמבר הם ילא מצליחים לאתר את רמי חפץ, ומכיוון שהוא לא מגיע להשמעת טעון, עדיין לא הועמד לדין.⁴⁵

אחת המסקנות בדו"ח הקודם היתה, שאין בהכרח קשר בין חומרת העבירה המיוחסת לחשודים לבין שיטות חקירתם. הראינו כי 18 ממרואייני הדו"ח לא הועמדו כלל לדין, ואלה שנשפטו נדונו לתקופות מאסר קצרות, שלעיתים היו זהות לתקופת מעצרו עד למשפט. הדגשנו כי העובדה שעל פי החוק כל חייל יכול לעצור, ללא פקודת מעצר, כל אדם החשוד בביצוע עבירה, גורמת לכך שאלפי אנשים נעצרים ונחקרים מדי שנה – ומשוחררים מבלי שנמצא כי ביצעו עבירה כלשהי. מכיוון שבשטחים מותר להחזיק אדם במעצר למשך 18 יום מבלי שיובא בפני שופט, רבים מהעצורים משוחררים רק ביום ה-18 למעצרו או סמוך לכך.

לקראת דו"ח המעקב ראינו מחדש 17 עצורים משוחררים. 11 מהם נעצרו שוב במשך השנה האחרונה: 4 נעצרו במעצר מינהלי (ללא משפט); 5 אחרים נעצרו, נחקרו ושוחררו; ו-2 נעצרו, נחקרו והועמדו לדין.

רק אחד מאלה שנעצרו מחדש, "יוסף" מתאר מעצר ללא חקירה ועינויים:

עמדתי בשער ביתי. חיילים עברו משם ועצרו אותי בטענת ידוי אבנים ושירים לאומניים. לקחו אותי לאוהלים ברמאללה, הביאו אותי לשיפוט מהיר בפני שופט בבית המשפט הצבאי ברמאללה. השופט הרשיע אותי, גזר עלי קנס כספי בסך של 5,000 ש"ח או שישה חודשי מאסר בפועל תמורתם. שוחררתי ממאסרי ב-14.5.91. [בתום ששה חודשים]. לא נחקרתי ולא עוניתי כלל. כעת מצבי הבריאותי תקין לחלוטין.

אחרים מספרים על שיטות חקירה דומות לאלה שהזכרנו בדו"ח המקורי.

על שגרת המעצרים החוזרים והחקירות מספר "ברכאת", שהוחזק במעצר בתנאים קשים במשך 18 יום. הוא נעצר בביתו ב-4.8.91 בשעה 1:00 לפנות בוקר, על-ידי חיילים מלווים בשני אנשי שבי"כ לבושים אזרחית.

איש השבי"כ הכניס לי שק בראש וקשר לי את ידיי מאחור. הכניסו אותי לתוך הגיף, הושיבו אותי על הרצפה. הגענו למימשל, וכאשר הסירו את השק מראשי הבחנתי שאחי נמצא גם הוא איתי.

"ברכאת" היה עצור במשך 18 יום ונחקר במשך שעות ארוכות. בשעות שבין חקירה לחקירה היה כלוא בצינוק, או כבול לכיסא בפרוזדור כששק על ראשו. הפעם לא הוכה בעת מעצרו. הוא מספר: "ירקו עלי, קיללו אותי, אך לא היכו אותי". את האוכל קיבל בשירותים, ובמשך כל ימי מעצרו לא הותר לו להחליף בגדים או להתרחץ. לאחר כשבועיים הובא ברכאת למגרש הרוסים, ושם נבדק בפוליגרף. ביום ה-18 למעצרו שוחרר מבלי שהועמד לדין.

"איהאס" מכפר אל גייב תיאר בדו"ח 1991 את דרך חקירתו בדהריה, שם הוכה קשות. עדות דומה מסר לאלוף ורדי. ביולי 1991 הוא נקרא למינהל בא-ראם, שם איים עליו אדם שהציג עצמו בשם "קפטן אבו עמרי", כי אם לא יפסיק להסית את המוסלמים בעת התפילה, יבוא השב"כ אל ביתו.

"גיובראן" מתאר את מעצרו ב-28.4.91.

אני מתייצב במינהל פעם בשבוע במשך שנה וחצי. באחת ההתייצבויות שלי במינהל עצר אותי חייל בגלל שיש לי תעודת זהות ירוקה. קילל אותי והיכה אותי ולאחר מכן הכניס אותי לאוהלים במימשל. עו"ד אלעקר יצג אותי במשפט לאחר 18 יום למעצרי. הוא התנגד להארכת המעצר שלי בגלל שאני משותק בחלק התחתון של גופי. השופט הסכים לשחרר אותי בקנס של 300 ש"ח.

"חסן" נעצר יחד עם שלושת אחיו ל-18 יום, נחקר ולא הועמד לדין. הוא הוחזק 12 יום באוהל בדהריה. אז הועבר לאגף החקירות, שק הושם על ראשו, ידיו נקשרו לצינור. חסן טוען כי היו באגף עוד רבים שנקשרו באופן זהה. בחקירה לא הואשם באשמה ספציפית וגם לא נחקר לגבי עבירות שיוחסו לו, אלא נשאל שאלות כלליות על מעשיו בשנים האחרונות, וכן שאלות הקשורות בחברתו, שעימה אמור היה להתארס למחרת יום מעצרו.

"חסן" ושלושת אחיו שוחררו ביום ה-18 מבלי שהועמדו לדין.

כאמור, לא הצלחנו ליצור קשר עם כל המרואיינים של הדו"ח הקודם. מתוך 24 המרואיינים לדו"ח המעקב, שניים נותרו נכים. רמי נג'אר, שאת קורות החקירה שלו והתעודות הרפואיות המעידות על מצבו הצגנו בדו"ח הקודם, נזקק לקביים בהליכה. הוא נמצא כעת בחו"ל לשם טיפול רפואי. עומאן עוואד נותר חולה במחלות נוירולוגיות, לרבות התקפי אפילפסיה, מקבל טיפול תרופתי יומי, ונזקק לביקורים שבועיים בבית החולים. חלק מעדותו כפי שניתנה לאלוף (מילי) רפאל ורדי מובא בנספח ב'. איש מהעצורים האחרים שאחריהם עקבנו לא התלונן על נזק או על פגיעה בעלת השלכות ארוכות טווח.

ב. דו"חות של ארגונים אחרים לזכויות האדם

בשנה האחרונה המשיכו ארגונים לזכויות האדם – ישראליים, פלסטיניים ובין-לאומיים – להתעניין בטענות על עינויים והתעללויות בשטחים, תת-הפרק הבא [ג.5] מכיל מידע על מקרים נוספים שבהם עסקו עיתונאים, עורכי דין וארגונים לזכויות האדם בשנה שחלפה מאז פורסם דו"ח **בצלם**. אנו מביאים להלן דו"חות בעניין זה (רק כאלו שפורסמו, על פי סדר הופעתם):

1. ביולי 1991 פרסם אמנסטי אינטרנשיונל דו"ח העוסק במערכת בתי המשפט הצבאיים בשטחים⁴⁶ מסקנתו הכוללת של הדו"ח היתה, שכל התהליך במערכת המשפט הצבאית

– מהמעצר, דרך החקירה, וכלה במשפט עצמו – הוא פגום לחלוטין. בהסתמך על מידע שמסרו משקיפים מבתי המשפט הצבאיים (מהחודשים אוקטובר-נובמבר 1990) וכן מקורות אחרים, הגיע "אמנסטי" למסקנה, שהמערכת אינה עומדת במבחן הסטנדרטים הבין-לאומיים של זכויות האדם בכל האמור ביחס למשפט הוגן. הדו"ח מקדיש תשומת לב מיוחדת ומפורטת לביקורת הכלולה בדו"ח **בצלם** המקורי: מעצרים הממושך של העצירים בלא קשר עם העולם, בלא שיובאו בפני שופט במשך 18 יום, ומניעת קשר ממשי עם עורכי דינם למשך 20 ואף 30 יום לאחר המעצר. דו"ח "אמנסטי" מותח ביקורת על כך שאין כל ערובה להגנה מפני עינויים, על ההיתר מטעם רשות שיפוטית רמת-דרג להפעלת "לחץ פיסי מתון", ועל כך שההודאות שנגבו מעצירים בחקירה משמשות לרוב כראיה הבלעדית לביסוס הרשעתם.

אשר לעצם שאלת העינויים וההתעללויות, "אמנסטי" מסיק – בהתבסס על "עשרות תצהירים ועדויות של שורת עצירים, עורכי דין וארגונים מקומיים לזכויות האדם, שבכמה מקרים נתמכים בתעודות רפואיות ובתוצאות החקירות הרשמיות"⁴⁷ – כי:

...העדויות העיקריות שהגיעו לידינו מלמדות על קיומו של דפוס ברור של התעללויות פסיכולוגיות וגופניות שיטתיות, המהוות עינויים או צורת אחרות של התנהגות אכזרית, לא אנושית ומשפילה, כלפי עצירים בעת חקירתם.

שיטות הנקוטות דרך קבע הן כיסוי הראש בשק מזהם, לפעמים רטוב, שלעתים קרובות מפריע לנשימה, וכן מניעת שינה ומזון, כאשר העצירים מוחזקים במעצר מבודד. שיטות טיפוסיות נוספות הן קשירה לתקופה ממושכת באמצעות

כבלים מפלסטיק או ממתכת, בדרך כלל בתנחות מכאיבות (שיטה המכונה "בננה"), וכליאה בתאים קטנים מאוד וחשוכים המכונים "ארונות" או "ארונות קבורה", וכן בתאים קטנים וקרים המכונים "פריג'ידריס". הכאה בכל חלקי הגוף, לעתים בצורה חמורה וממוקדת במקומות רגישים כגון איברי המין, גם היא מופעלת באופן תדיר יחסית. שיטת אחרות הנקוטות הן גרימת כוויות באמצעות סיגירות; מניעת הליכה לשירותים למשך זמן רב; עלבונות מילוליים ואיומים שונים; וכן צורות שונות של הטרדה מינית, במיוחד ביחס לעצירות.

דו"ח "אמנסטי" מציג ארבעה מקרים – שלושה מעזה ואחד ממזרח ירושלים – על מנת להמחיש כמה משיטות אלו. הוא מתמקד במיוחד בנטייתם של שופטים צבאיים שלא להתייחס ברצינות לתענותיהם של עורכי דין על התעללויות – אפילו כאשר ניתן לראות בבירור סימני הכאה על גופו של הנאשם.

יתרה מזאת, "אמנסטי" מאשים, כי אף שבכמה מקרים ננקטו אמצעים פלייליים או משמעתיים נגד האחראים לעינויים, הרי נראה שהעינויים או ההתעללויות "פשוט מוסדו". שיטות חקירה מסוימות "...אומצו באופן רשמי או שכללית מתייחסים אליהן בסלחנות, ולכן בעצם הן זוכות לעידוד מהשלטונות"⁴⁸ תוך אזכור מפורש יותר של דו"ח ועדת לנדוי, "אמנסטי" מצטרף לביקורתה של קהילת זכויות האדם בעולם. ממש כפי שאמרנו אנו בדו"ח המקורי בתשובה למכתב ההתגוננות של השופט לנדוי [ראו פרק 2. א לעיל], "אמנסטי" מצייין כי:

שיטות החקירה הנהוגות, המהוות עינויים או התעללויות, הן או שעולות בקנה

אחד, לפחות בחלקן, עם ההנחיות הסודיות של ועדת לנדוי, או שהן מהוות הוכחה כי מאז 1987 השב"כ מפר בצורה גורפת הנחיות מעין אלו, כמו גם את האיסורים הבין-לאומיים באשר ליחס לעצירים. בשני המקרים נחוצים אמצעים דחופים לתיקון המצב ביחס לעצירים. עם אמצעים אלו נמנים פרסום ההנחיות הסודיות לגבי חקירה, על מנת להשוותן לאיסורים משפטיים בין-לאומיים על עינויים והתעללויות, ולהבטיח שכל מי שמפר איסורים אלה יימצא ויבוא על עונשו".⁴⁹

2. באמצע 1991 פרסם ארגון זכויות האדם האמריקאי – **ועדת עורכי הדין לזכויות האדם – Lawyers Committee for Human Rights** – ביקורת על הסקירה השנתית של מחלקת המדינה האמריקאית על זכויות האדם בשטחים בשנה הקודמת.⁵⁰ ועדת עורכי הדין מציינת, כי קיימים "...דו"חות אמינים רבים בדבר עינויים והתעללויות", ומותחת ביקורת על מחלקת המדינה על שלא היתה התייחסות מצידה ל"...המשך הטענות המתמידות בדבר עינויים". היא קובעת כי "מקורות הדו"חות על עינויים אינם נמסרים, הם מוזכרים אך ורק כביקורות", בעוד שבשנה הקודמת הם לפחות הוגדרו כ"ארגונים פלסטיניים ובין-לאומיים לזכויות האדם". ועדת עורכי הדין גם טוענת, כי היתר ל"לחץ פיסי ופסיכולוגי מתון" שנתנה ועדת לנדוי, "...מנוגד לכל הנורמות הבין-לאומיות האוסרות עינויים או יחס אכזרי, לא אנושי ומשפיל. ובעוד ההמלצות הללו עומדות בתוקפן, חייבים להטיל ספק רב בדבר קיומו של איסור רשמי כלשהו על עינויים".⁵¹

3. בדצמבר 1991 פרסם מרכז המידע הפלסטיני לזכויות האדם (PHRIC) דו"ח ובו טענות על שימוש במכות חשמל בעת חקירת עצירים פלסטינים.⁵² הדו"ח טוען כי מכות חשמל (באמצעות חוטי חשמל המחוברים לראש, לצוואר, לידים, לרגליים ולאברי המין), הופעלו על שמונה עצירים – נערים או גברים צעירים בגילים מ-14 ועד 23 – במימשל הצבאי בחברון. שבעה מהמקרים היו באפריל 1991 ואחד בספטמבר אותה שנה. כל העצירים גם הוכו בצורה חמורה. שישה מהם הורשעו על יסוד הודאותיהם, ונגזרו עליהם עונשים קלים יחסית – 4 חודשי מאסר, 20 חודשי מאסר על-תנאי, וקנס של 1,000 שקל. חקירת PHRIC מבוססת על שיחות עימם ועל תצהירים, ושלושה מהם מובאים בפירוט (נספחים, עמ' 47-76) בפברואר 1992 נבדקו הטענות הללו על ידי עיתונאי ישראלי, ונמצאו על ידו אמינות.⁵³ [ראו פרק 5. ג].

4. בראשית 1992 פרסם **Middle East Watch** את הדו"ח שלו על השטחים, כחלק מהדו"ח שלו לשנת 1991 על זכויות האדם בעולם.⁵⁴ פרק בדו"ח (עמ' 520-522) עוסק בנושא "התעללות בעת חקירה". **Middle East Watch** אינו מביא שום ממצאים חדשים, אך מציין כי: "עינויים שכיחים בעת חקירת פלסטינים החשודים בביצוע עבירות ביטחוניות על-ידי שירות הביטחון הכללי של ישראל... כפי שהדבר תועד בצורה משכנעת כדו"חות שפרסמו השנה **בצלם** ו"אמנסטי אינטרנשיונל".⁵⁵

5. בתחילת 1992 פרסמה גם **מחלקת המדינה של ארצות-הברית** את הסקירה השנתית שלה על זכויות האדם (לשנת 1991).⁵⁶ לאחר ציון העובדה שהחוק הישראלי אוסר עינויים, וכי שלטונות ישראל אומרים כי בשטחים אין היתר לבצע עינויים והם אינם זוכים ליחס סלחני, מפנה מחלקת המדינה את תשומת הלב לכך שוועדת לנדוי מגנה

"עינויים", אך מתירה הפעלת "לחץ פסי ופסיכולוגי מתון", לשם גביית הודאות ומידע על פעולות טרור.

בהמשך לכך מציינת מחלקת המדינה: "ב-1991 פרסמו ארגונים לזכויות האדם – בין-לאומיים, ישראלים ופלסטיניים – דו"חות אמינים ומפורטים על עינויים, השפלות והתעללויות ביחס לעצירים פלסטינים בבתי כלא ובמתקני מעצר".⁵⁷ הסקירה גם מפרטת את רשימת שיטות החקירה (כיסוי הראש בשק, מניעת שינה, "סטריות, מהלומות ומכות", וכן הלאה), וקובעת כי התעללויות מעין אלו מתרחשות בימים הראשונים לאחר המעצר, בעוד העצירים אינם מורשים להיפגש עם בני משפחתם, פרקליטיהם ונציגי הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום. שמונת המקרים של שימוש במכות חשמל בממשל הצבאי בחברון, הכלולים בדו"ח פרי"ק [ראו לעיל], מתוארים כ"אמינים". מחלקת המדינה מציינת כי "לטענת שלטונות ישראל, ב-1991 נחקרו 90 תלונות על מעשי אלימות של חיילי צה"ל במתקני מעצר. תוצאות החקירות הללו לא יימסרו".⁵⁸

ג. דיווחים בעיתונות

גם בשנה שחלפה מאז פרסום הדו"ח המקורי המשיכו להגיע לעורכי דין ולארגוני זכויות האדם תלונות על עינויים והתעללויות. כמה מהמקרים הללו פורסמו גם באמצעי התקשורת בישראל. ואלה חלק מהם:

ב-27 בפברואר 1991, זמן קצר לפני פרסום דו"ח **בצלם**, נעצר ד"ר ממדוח אל-עכר, והואשם בסיוע לפעילות טרור עוינת ובקיום מגעים עם ארגוני טרור. ד"ר אל-עכר היה פעיל בוועדות חירום מקומיות בתקופת מלחמת המפרץ, ועקב כך נבחר כחבר המשלחת הפלסטינית לשיחות השלום במדריד ובוושינגטון. הוא שהה למעלה מחמישה שבועות במעצר ברמאללה. לא הניחו לו לישון במשך 60 שעות, והוא אולץ לעמוד כששק מכסה את ראשו וידיו כפותות מאחורי גבו. לא הופעל נגדו כל כוח פסי. הוא לא הורשה לפגוש את פרקליטו אלא כעבור 4 שבועות מיום מעצרו. עם זאת, בהחלטה לא שגרתית החליט בית המשפט לדחות את דרישת התביעה להאריך את מעצרו, והורה על שחרורו מבית הכלא כדי שימשיך לשהות במעצר-בית (שבוטל למחרת היום). הוא שוחרר ב-7 באפריל בלא שהוגש נגדו כתב אישום. אנו סבורים כי ה"איפוק" היחסי בשיטות החקירה (העובדה שלא הוכה), נבע מן הפרסום הניתן (בישראל ובחו"ל) למעצרים של אישים ידועים.

שורת טענות ביחס לתחנת המשטרה במגרש הרוסים בירושלים – פרשת אל-גול, תלונותיהם של קטינים [ראו לעיל, פרק 4.4] – זכו לסיקור מפורט למדי בעיתונות הארצית והמקומית.

בנובמבר 1991 התפרסם בעיתון "ידיעות אחרונות" תחקיר ביחס לשיטות החקירה של השב"כ.⁵⁹ הוא כלל סקירה מפורטת על מנת חלקו של "איברהים" מרמאללה, שנעצר באוגוסט 1989 ונחקר במשך 70 יום בחברון ובמגרש הרוסים בירושלים. בעדותו מתועדות השיטות הסטנדרטיות: מניעת שינה, כיסוי הראש בשק, מכות, וארבעה ימי

כליאה רצופים ב"ארון". במאמר נטען כי חוקרי שבי"כ לשעבר קראו את האמור בו ואישרו כי לא היו בו "יותר מעשרה אחוזים של הגזמה"⁶⁰. המקרה של כאיד אחמד מוחמד כיפאפי [ראו להלן] תואר גם הוא, לרבות הופעתו בבית המשפט הצבאי בעזה שבוע קודם לכן (ב-12 בנובמבר): הוא היה כה חבול, עד שנאלץ לזחול על ארבע על מנת להגיע לספסל הנאשמים.

בפברואר 1992, בעקבות טענותיו של PHRIC [ראו פסקה 3 לעיל], שב העיתונאי דורון מאירי ובדק שורת עדויות של 8 פלסטינים ביחס לשימוש במכות חשמל בעת חקירה.⁶¹ את האמור בכתבתו הראשונה (**חדשות** 14.2.92), שבה הובאו עדויותיהם המפורטות של שלושה עצירים מכלא חברון, הכחישו המשטרה, צה"ל והשב"כ מכול וכול. אף אחד מגורמים אלו לא הסכים לקחת על עצמו לבדוק את העניין. ואז יצר מקור במשטרה ובשירותי הביטחון קשר עם **חדשות**, ואישר את הטענות במלואן. כעת מצויים במערכת העיתון שמותיהם המלאים של השוטרים המעורבים בכך.

בכתבה הבאה (24.2.92) דווח, כי לפני שנה וחצי הקים מפקד המשטרה באיזור יהודה צוות לחקירת מידי אבנים. "בתוך זמן קצר" אומר המקור של מאירי, "הפכה החוליה לחוליית עינוי אכזרית, שבאמצעות השיטות שהפעילה גבתה מאות הודעות שווא מעצירים ערבים". חמשת האנשים המרכזיים ביחידה פועלים תחת שמות ערביים בדויים, והם נעים בין מתקני מעצר שונים בגדה המערבית. וזה, מספר המקור העובד שם, מה שמתרחש בחברון:

החקירות נעשו תמיד בשעות הלילה, שעות שבהן כוח האדם במקום מדולדל יחסית, ומספר הקצינים קטן יותר. חברי החוליה היו מכניסים את הנחקרים למשרד בתחנת המשטרה הממוקמת בתוך בניין הממשל הצבאי בחברון. מה שהיה קורה שם מאותו רגע היה הזוועה בהתגלמותה: הם היו מעמידים את העצירים, שוברים להם מקלות על הגוף, חובטים בהם באברי המין; קושרים עציר על הרצפה הקרה ומשחקים בו כדורגל, פשוט קורעים אותו בבעיטות ומגלגלים אותו. אחר-כך היו גם מחשמלים אותם באמצעות מחולל של טלפון שדה, ומוציאים אותם לעמוד שעות בקור ובגשם.

אחד ממקורותיו של מאירי תיאר את חדר החקירות כפי שנראה בבקרים שהוא הגיע לעבודה מוקדם מהרגיל: "מקלות עץ שבורים, חבלים, דם, בלגן לא נורמלי. הם היו מועכים את העצירים, גומרים אותם, הופכים אותם לעיסות בשר. לא אחת ראיתי עצירים שזוחלים בסיום חקירתם אל החשביה (צריף לריכוז עצירים בתוך בניין הממשל הצבאי בחברון, ד.מ.) הם פשוט לא יכלו ללכת". בכתבה **חדשות** גם נטען, כי מחאותיהם של חיילים ואנשי סגל אחרים, שבמפורש ידעו מה מתרחש, לא הועילו. עקב חשיפת המתרחש שם הודיעו פרקליטת המדינה ומפכ"ל המשטרה כי הם עורכים חקירות ביחס לטענות שהועלו בפרסומי **חדשות**. ב-4 במאסר החלו 7 מן הקורבנות למסור את עדויותיהם במטה הארצי של המשטרה.

ד. מקרים חדשים

לא ניסינו לחזור על היקף המחקר ששימש יסוד לדו"ח הקודם. עם זאת, בחנו חומר שאספו בתקופה האחרונה ארגונים אחרים לזכויות האדם, כגון הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל (שבדק כ-50 תלונות בשנה האחרונה); שוחחנו עם עורכי דין; ראינו קבוצה קטנה של 25 עצירים לשעבר שנודע לנו כי התלוננו על התעללויות; וראינו עצורים בבתי כלא צבאיים.

בהתבסס על כל אלה – יחד עם דיווחים אחרים שצוינו לעיל, בעיתונות ובאמצעים אחרים – אנו קובעים כי:

1. לדו"ח ורדי" יש אכן השפעה על מדיניות החקירות בצה"ל. בוצעו מספר שינויים במתקני המעצר של צה"ל, כגון סגירה של תאים שהיו קטנים מכדי להחזיק בהם עצירים. נראה כי מקפידים יותר על ביצוע ההוראות והמסר הכללי שבדו"ח ורדי, האוסרים שימוש באלימות מופרזת. ואולם, במתקני צה"ל עדיין קיימים אנפי חקירות סגורים המתנהלים בלא כל פיקוח. בביקור בכלא פרעה, למשל (18 בפברואר 1992), סיפר לנו מנהל הכלא כי באותו יום היו באגף החקירות 62 אסירים (והוא לא התיר לנו להיפגש איתם). כאמור, רופא ששוחח עם אנשי **בצלם** אמר, כי גם לו אסור להיכנס לאגף זה.

2. לגבי רוב החקירות הנערכות על ידי השב"כ, התמונה מאוד דומה לזאת שתארנו לפני שנה. חלק מהמקורות מציעים שחוקרי השב"כ משתמשים פחות באלימות גופנית ישירה בצורת מכות אכזריות ויותר בשיטות אחרות, בעיקר קשירה לשעות ארוכות. כל מקורותינו מאשרים שעצירים עדיין מוכים ושנעשה שימוש בשיטות החקירה שתיארנו בדו"ח הקודם – במיוחד קשירה למשך שעות ארוכות בתנחות מכאיבות, מניעת שינה, כליאה ב"ארוץ", איומים, טלטולים פסיכולוגיים וכפיית פעילות גופנית. רוב מקורותינו ציינו כי חל גידול בהיקף האלימות הפיסית שמפעילים עסאפיר (מלשינים או משתפי פעולה), המושתלים בתאי המעצר.⁶²

השימוש בשיטות אלה כל כך נפוץ עד שאפשר לכנותן "נוהל רגיל" לגבי רוב העצורים העוברים חקירה רצינית על ידי השב"כ. מתוך כ-20,000 איש שנעצרו השנה אנחנו מעריכים שלפחות 5,000 נחקרו בשילוב של השיטות האלה. בשל שכיחות השימוש בשיטות אלה העצירים כבר כמעט ואינם מתלוננים. ראינו עצירים משוחררים שאמרו לנו כי "שום דבר מיוחד" לא קרה להם, ותארו את השיטות "הרגילות" האלה. האלימות וההתעללות הפכו להיות חלק צפוי בחקירות השב"כ, המשטרה והצבא.

3. עוד התודענו לבעיה מיוחדת, שלא זכתה להדגשה בדו"ח הקודם: היעדר טיפול רפואי נאות בבתי כלא ובמתקני מעצר. נוסף על הליקויים ברמת הטיפול עצמו, ישנה אפשרות חמורה עוד יותר, כי רופאים, וחובשים שותפים לתהליך העינויים וההתעללויות בכך שאינם מדווחים על פגיעות שלגביהן הם יודעים או חושדים, כי נגרמו על-ידי חוקרים. בעיות אלו הובלטו באופן דרמטי עקב מותו הטראגי של מוסטפא עכאווי בעת חקירתו [ראו ה. להלן]. כן ניתן למצוא תלונות דומות בעדויותיהם של אימן עוואד [נספח ב'] ואמין אמין [להלן].

מתוך 25 העצירים שעמם שוחחנו במהלך שנה זאת על דרך חקירתם, בחרנו להציג 10 מקרים. הם מצביעים על המשך השימוש באלימות גופנית ואת הבעייתיות של הטיפול הרפואי. המקרים הם דוגמאות לשיטות החקירה שעדיין נהוגות ונקוטות לגבי פלסטינים בשטחים:

1. כאיד כיפאפי

כאיד אחמד כיפאפי מאל בורג' נעצר ב-29.8.91 במוסך שלו. בעת המעצר הוא הוכה עד אובדן ההכרה. הוא אושפז בבית החולים ברזילי ואחר כך בבית החולים סורוקה בבאר-שבע. כשבוע לאחר מעצרו נכלא בכלא עזה, באגף החקירות. הוא הוכנס לכלא כשהוא נישא על-ידי אחרים, משום שלא היה מסוגל ללכת. במצב זה הוחזק בצינוק כחודש וחצי, ולא הורשה לפגוש את עורכי דינו. על בקשת פרקליטיו לפגוש אותו ענתה הנהלת הכלא, כי העצור אינו מסוגל לעמוד על רגליו ולכן אין אפשרות להביאו לפגישה. במצבו זה הוא נחקר, הוכה באשכים ובגב, עד שאיבד הכרתו.

בני משפחתו של העצור ביקשו לפגוש אותו, והציגו תעודות רפואיות המאשרות כי העצור סובל מהפרעות נפשיות ונמצא בטיפול פסיכיאטרי מ-1988. אולם בקשותיהם לא נענו.

ב-14 באוקטובר פנתה עו"ד תמר פלג-שריק ליועץ המשפטי לממשלה, וביקשה כי יבדוק את שיטות החקירה שהופעלו נגד כיפאפי, את היעדר הטיפול הרפואי הנאות ואת הסיבות להחזקתו כחודש וחצי בצינוק ללא אפשרות לפגוש עורך דין. עו"ד פלג לא קיבלה תשובה עניינית למכתבה עד היום.⁶³ כשבוע לאחר מכן ביקר עורך הדין א-שראפי את כיפאפי בתאו בכלא, ומצא אותו שוכב כבול בידי וברגליו בצינוק. כיפאפי התלונן על מחסור במזון, הוא היה חבול וסביב עינו הימנית היו כתמי דם. עו"ד א-שראפי פנה ליועץ המשפטי של בעזה, ודרש כי כיפאפי ישוחרר לאלתר. פנייתו נדחתה. כמה ימים לאחר מכן ניסה כיפאפי להתאבד בקפיצה מגג הכלא, ושבר את רגליו ואת ידיו. ב-12.11.91, כשהגיע לבית המשפט לדיון בבקשתו להשתחרר בערבות, לא יכול היה ללכת, וזחל על ארבע. לבית המשפט אמר: "אני לא יכול ללכת כי העצמות שבורות. רציתי להתאבד לפני שיהרגו אותי, ואז קפצתי ושברתי את הרגליים"⁶⁴ לבקשת עו"ד פלג כי כיפאפי ישוחרר, ענה השופט קנובלר:

ראיתי מתוך עיון (בפרטי) התיק מסתבר כי היום הוא המועד השלישי בו נקבע ב"ש זה מבלי שנציג המשטרה יתייצב לדיון באף אחד מהמועדים... ברור שבנסיבות האלו התובע לא יכול להשיב על הבקשה. אין חומר בידו ואינו ידוע אפילו מה החשדות כנגד המבקש.⁶⁵

השופט לא הורה לשחרר את כיפאפי לאלתר, אלא נתן לתביעה הזדמנות להציג את ראיותיה עד למחרת היום. ואז, לאחר דחיה נוספת, הורה בית המשפט להעביר את כיפאפי לטיפול נפשי במתקן פסיכיאטרי של השב"ס.

2. ראמי עלי ח'ליל אלנג'אר

ראמי אלנג'אר, בן 18 משכס, נעצר בביתו ב-26.11.91 על-ידי קבוצת חיילים מלווה בשני אנשי שב"כ. הוא הועבר לטול-כרם, שם נחקר על-ידי שישה אנשים, ביניהם שני אנשי שב"כ שהציגו את עצמם בשמות "גיימי" ו"עוז".

אלנג'אר מתאר כיצד היה קשור במשך שעות, והוכה באיברי המין תוך שהחוקרים דורשים ממנו להודות בהאשמות.

לאחר מכן העבירו אותי לצינוק. שם היה מישהו בתוך הצינוק. הכניסו אותי ללא קשר בידיים או כיסוי על הראש וסגרו את הדלת. אני הייתי עייף. האיש הזה [משתף הפעולה שהיה בתא] התחיל לחקור אותי כמו השב"כ, ואמר לי שהוא הרג שישה אנשים ואני אהיה השביעי. אמרתי שאין לי מה לדבר איתו. האיש הזה התחיל להכניס לי אגרופים בכל חלקי גופי, לאחר מכן תפס אותי בשתי ידיים בצווארי ורצה לחנוק אותי. לאחר מכן הגיעו שני אנשי שב"כ עם שני סוהרים ושאלו אותי: "למה אתם רבים?". איש השב"כ נתן סטירה לבחור שהיה איתי והורה לו לשבת. שני השוטרים הרביצו לי באגרופים וברגליהם ואמרו לי: "אל תעשה בעיות". לאחר מכן הלכו ואני ישבתי על רצפת הצינוק...

האיש [משתף הפעולה] התעצבן והתחיל להרביץ לי על הצוואר מאחור. ואני כמעט איבדתי את הכרתי ונפלתי. רק אחרי רבע שעה התעוררתי. הרגשתי שידי ורגלי קשורות בחוטים של שמיכה. לאחר מכן הפשיט אותי ואנס אותי. אני לא הצלחתי להוציא צעקה. נשארתי איתו עד לשעה 6:00 בבוקר למחרת. בשעה זו הוציאו אותי מהצינוק, שמו לי את השק על הראש, וקשרו לי את הידיים מאחור.

הפרטים המלאים הועברו בתלונה שהגיש **בצלם** לשר המשטרה ולנציב שירות בתי הסוהר. למרות שמכתבנו נשלח ב-23 בדצמבר 1991, לא קיבלנו עד היום כל מכתב תשובה, ולו אישור על קבלת מכתבנו.

3. למיע אסמעיל ערפאת ג'אבר

בן 26, חשמלאי רכב מגינין, נעצר ב-26.2.91 בביתו בגינין ומשם נלקח לתחנת המשטרה בגינין.

מיד הוכנסתי לחדר החקירות, שמעתי קולות של אנשים אך לא ידעתי כמה חוקרים היו בגלל הכיסוי שעל העיניים. משהור הסיר לי את המכנסים וגם את הבגדים התחתונים, ובעט בי בעוזי שהיה לו. כך נפלתי על הרצפה. הוא החל להכות אותי באלה כשאני שוכב על הרצפה. הכה אותי במיוחד על הרגליים. הייתי צועק ואומר: "בשם אלוהים, משהור, תעזוב אותי". היה אומר לי: "אני לא משהור". אבל אני מכיר את קולו בגלל שלפני האינתיפאדה היה מתקן את חשמל הרכב שלו אצלי. זה נמשך עד בערך 2:00 בבוקר. כל הזמן משהור מכה אותי ושואל אם אני מודה. אך אני הכחשתי. למרות כל זה חוקר אחר שהיה מכה עם משהור אמר לחוקר: אני לא משהור, אני שוטר. אני הייתי שוכב על הרצפה על הפנים וידיי קשורות מאחור, אחד החוקרים היה תופס את ראשי

ודופק אותו ברצפה. לאחר מכן אחד מהם הכניס לי את האלה בחור הטבעת.

כנראה שאני איבדתי את ההכרה והתעוררתי רק בצינוק. אינני יודע באיזו שעה הרגשתי את עצמי ללא רגליים ומכנסיי היו מלאי דם וגם התחתונים שלי.

החקירה נמשכה גם למחרת היום, והחוקרים ניסו להחתים את גיאבר על הודאה הכתובה בעברית.

ביום השלישי לחקירה, משסירב לחתום –

החלו להכות אותי באלות, בעיקר על הרגליים ועל התחת שלי, והחלו לכבות סיגריות בגופי ובעיקר על זרועות ידיי הקשורות מאחור. (סימני הכוויות עדיין ניכרו על גופו ביום 23.2.91, כשנה אחרי החקירה. באותו יום, עם שחרורו בערבות, מסר גיאבר את עדותו **למצלם**). הפכו אותי על הגב, ומישהו היה עולה על שולחן וקופץ לי על בטני. זה נמשך כשעה וחצי.

בשבת הוחזק גיאבר בצינוק ולא נחקר, וביום ראשון החלה שוב החקירה על-ידי שלושה חוקרים:

פארס קשר לי את הידיים מאחור, והיו עושים בחדר קפה על פלטה חשמלית. פארס אמר לי כעת אני אשפוך את המים הרותחים עליך כדי לשרוף אותך. היהודי אמר לפארס שאני בחור טוב ורוצה להודות. פארס בקש ממני לשבת על הברכיים, הביא תנור חשמלי, חיבר את התנור לחשמל. ישבתי עם הגב לקיר ושם לי את התנור קרוב מאוד לרגליים שלי. נשרפתי מהתנור, התחלתי לצעוק. רציתי לקום מהמקום. פארס [...] ומשהור והיהודי התחילו להכות אותי באלות על הראש. מישהו דפק בדלת, וראיתי את משתף הפעולה. פארס הביא מעיל שחור ושם לי אותו על הראש, והרגשתי במכה חזקה על ראשי. לאחר מכן השכיבו אותי על הרצפה, עטפו את ראשי במעיל, פארס אמר לי "רוצה להודות!" – אמרתי "לא". פארס ומשהור הביאו את הפלטה החשמלית וטבעו בה על החזה שלי בצד ימין ובצד שמאל. איבדתי את הכרתי, שפכו עלי מים. משהור עלה על מקום הכוויות ברגלו ומעך את מקום הכוויה. [סימני הכוויה נראים בבירור עד היום, כעבור כשנה].

למעלה מחודש לאחר מכן, כשהועבר גיאבר למשטרת קלקיליה, הציע לו שוטר בשם זיאד שיגיש תלונה –

הראיתי לו את גופי. הכניסו אותי לחדר העצורים ללא כל טיפול. למחרת אמרו לי שעליך להגיש תלונה על מנת שאנחנו לא נהיה [...]. שוטר בשם זיאד לקח ממני עדות ותלונה. שם נשארתי במשטרת קלקיליה עד 1.7.91. עד היום הזה לא הגעתי לבית משפט. כל פעם שביקשתי רופא אמרו לי: אין כאן רופאים. ב-17.91 הגעתי לבית המשפט בגנין. בפני השופט הסרתי את המכנסיים והחולצה, והשופט ראה את הכוויות וסימני המכות. השופט הסתפק בדחיית המשפט ל-2.9.91. ב-2.9.91 הייתי אמור להגיע למשפט, אך המשפט נדחה ל-19.11.91. בתאריך זה הגעתי לבית המשפט. הראיתי לשופט את הכוויות וסימני המכות – השופט לא אמר כלום, אך ביקש מהתובע שעדי תביעה יגיעו. הגיע אליאס ומסר עדות בפני השופט שאני הודיתי מרצוני הטוב וללא כפייה. אליאס אמר שהוא

ראה דם על בגדיי, אך הכחיש שהוא חקר אותי בזמנו. גם פארס דאוו הגיע ומסר עדות. השופט דחה את המשפט ל-19.12.92, ביום זה שוחררתי בערבות כספית בסך של 5,000 ש"ח.

לאחר שנחקר שוב ושוב בשיטות ברוטאליות ובלתי-חוקיות, לאחר שבת המשפט נדרש לתלונתו על כך, לאחר שהוחזק במעצר בלא משפט ולבסוף שוחרר בערבות, הלך ג'אבר למינהל האזרחי בגנין כדי לבקש היתר לנסוע לירושלים כדי שיוכל להבדק בבית החולים מוקאסד במזרח העיר. אדם בלבוש אזרחי במינהל לקח אותו לאחד החדרים בבנין, סטר על פניו וקרע את תעודת השרור שלו מהכלא. וכך נותר ג'אבר בלא תעודת זהות ובלא שום מסמך המאשר כי אכן שוחרר מהכלא.

4. אמין מחמד יוסף אמין

נעצר ב-9.2.92 והוחזק בכלא חברון בתקופה שמיד לאחר מותו שם מוסטפא עכאווי מהתקף לב. אמין הוא חולה במחלת כבד כרונית, ונמצא בביקורת רפואית שוטפת. הוא הבהיר זאת לרופא הכלא עם מעצרו, וחוקריו, על פי עדותו, היו מודעים לכך:

"קפטן גילי" אמר לי שהחקירה היתה אמורה להתחיל אחרי 15 שעות, אך בגלל מצבן הבריאותי הקדימו את החקירה לעכשיו. "קפטן גילי" פתח את דבריו ואמר שנתחיל בעניין "שמח". פתח לי את חלון החדר ואמר לי: "תראה יש שם בחוץ שלג, אם אתה רוצה לשבת שם".

בשעות שבין החקירות הוחזק אמין ב"ארון" - ידיו קשורות לאחור, שק על ראשו, וכל חצי שעה בלילה הגיע חייל ושאל: "בסדר?", כדי להבטיח ששנתו תופרע.

לקחו אותי לחדר, שם יש איש בלבוש אזרחי. הציג את עצמו כ"קפטן מאיר" והמליץ לי להודות. אמר לי: מה שאני כותב, גם מבלי שאתה תדבר תופס בבית המשפט. ותדע לך שיש פתגם בערבית שאומר: "אם השופט נגדך — למי תתלונן?" אמרתי שאין לי מה לדבר. אמר לי: אתה רוצה שנחזיר אותך על אלונקה לאמא שלך כמו שהחזרנו את מוסטפא עכאווי. אמר לי: כל פלסטיני הוא אשם עד שבית המשפט יקבע את זכאותו. אמרתי: אם כדי להוכיח את חפותי יעלה לי בחיים, לא איכפת לי. התרגו והחל לקלל אותי. קרא לחייל שהסיר לי את המעיל ושם לי את השק וקשר אותי והחזיר אותי ל"ארון" הקר. נשארתי עד למחרת בבוקר. כשהייתי מבקש מים לפי בקשת הרופא, יש כאלה חיילים שסירבו להביא לי ויש כאלה שהביאו. אני זוכר שיום אחד לא שתיתי טיפת מים. למחרת בבוקר לקחו אותי ל"ארון" יותר חם, ושמו את האזיקים מקדימה. הגיע רופא ועשה לי בדיקת לחץ דם ונתן לי כדור ואמר לי לבלוע אותו אחרי האוכל. נשארתי כחצי שעה והחזירו אותי ל"ארון" הקריר (כנראה בגלל שהרופא המליץ שאני אהיה במקום חם הם מעבירים אותי רק כאשר יש לי בדיקה). כל פעם אמרתי לרופא שהכאבים בראש נהיו יותר ויותר, ושאני מרגיש כל הזמן שאני צמא.

תאי הכלא בחברון אינם מחוממים ובפברואר שרר בכלא קור של קרוב ל-0 מעלות צלזיוס. גם בתא "החם" יותר בו הוחזק אמין על פי דרישת הרופא, לא עלתה

הטמפרטורה על 3-5 מעלות צלזיוס.

אמין כמעט ולא אכל משום שהאוכל הוגש לו בשירותים. הוא מבהיר כי לא הוכה קשות, פרט לסתירות שקיבל מ"קפטן גזאל":

"אבו גזאל" הוציא אותי, חזר ואמר לי: האיש הזה זיהה אותך ואתה ארגנת אותו. "אבו גזאל" עלה, ישב על השולחן והחל לסטור לי סטירות על הפנים. הוציא אותי למסדרון, קשר לי את הידיים מאחור, וקשר אותי בצינור מאחור עם הידיים למעלה מאחור. זה נמשך חמש שעות. כך שאני הייתי תלוי לא הצלחתי לעמוד על הרגליים. לאחר מכן לקחו אותי לתא, אבל הוציאו את השמיכות משם. ביום ראשון הגיע החובש. אמרתי שהרופא אמר שעלי לעשות בדיקת דם. החובש אמר לי שאין רכב שסיע אותך לירושלים גם ביום למחרת. החובש אמר לי אותו דבר. ביום רביעי היו כאבים נוראיים בבטן. החלו הקאות ממושכות. לקחו אותי לחדר והגיע רופא. הוא הזריק לי זריקה. הרופא אמר לי: "אתה תועבר לבית חולים "הדסה".

הגיעתי ל"הדסה" ב-3:00 אחר הצהריים. השכיבו אותי על מיטה. קשרו לי את הרגליים באזיקים. הייתי מסריח. ד"ר ג. זמיר ב"הדסה" הוא שבדק אותי. שם נשארתי עד השעה 10:00 בלילה. משם החזירו אותי לכלא חברון עם תעודה רפואית. הכניסו אותי לצינוק מס' 8. היו בתוכו שני אנשים ישנים. הצינוק אין בו שום חלון סגור לחלוטין, ובתוכו פח מפלסטיק לצורך השתן. ישבתי עד הבוקר. הרופא הגיע נתן לי כדור. התלוננתי על הכאבים וקוצר הנשימה. אמר לי יבוא עוד רופא יבדוק אותך. האוכל בתוך הצינוק לא אכלתי בגלל הכאבים.

למחרת הובא אמין להארכת מעצר בבית המשפט הצבאי בחברון. בתחילה הודיעו כי מצבו הרפואי אינו מאפשר הבאתו לדיון. בשעה 15:30 הוא נבדק על-ידי רופא הכלא, והובא לבית המשפט. בדיון בהארכת מעצרו אמר בא"כוח המשטרה: "אני לא יכול להתחייב שהחשוד קיבל, יקבל ומקבל טיפול רפואי"⁶⁶ בעת הדיון בבית המשפט התחיל אמין להקיא, ונראה היה שהוא עומד להתמוטט. הוא הוחזר לתאו והחלטת השופט ניתנה בהיעדרו. השופט הורה להעבירו לאשפוז תוך 96 שעות.

למחרת פנה עו"ד גיוואד בלוס לבג"ץ, אולם במקביל שוחרר אמין. הוא מתאר את שחרורו:

ביום שישי, בשעה 11:30 הודיעו לי על שחרורי. קצין בכיר אמר לי כשיצאתי: "תסתלק מכאן, תמות בבית ואל תמות אצלנו".

אמין לא הועמד לדיון ואף לא הוגש נגדו כל כתב אישום.

5. סלאח א-דין מוסא עיסא אבו חדיר

נעצר יחד עם אחיו ובן דודו בירושלים ב-1.7.91. למרות היותם תושבי ירושלים, הם הועברו לרמאללה והוכו נמרצות בדרך.

סלאח אבו חדיר מתאר את תחילת החקירה:

הכניסו אותי לחדר, ועוד לפני שהורידו את הסמרטוט ששמו על עיניי היכו אותי,

וכשהורידו את הסמרטוט ראיתי לפני 5 חוקרים. שאלו אותי אם אני יודע איפה אני, אמרתי שאני לא יודע. אמרו לי שאני ברמאללה באגף העינויים. הם נכנפו לפני עיני בתעודת הזהות הכחולה שלי. אמרו לי: אתה יכול לנגב בזה את התחת, אצלנו פלסטיני טוב הוא פלסטיני מת (אחר כך הציג עצמו בשם "מייג'ור קולונל אבו היתיים"). היכו אותי שוב – למרות שהייתי מקיא. כשהקאתי, באותו יום, "קפטן דני" תפס את ראשי ותקע את פני בתוך הקיא. עלי לציין כי יש לי אולקוס, והמכות בבטן כאבו לי, ואמרתי להם זאת. "קפטן דני" היה בין המכים הראשיים. היה גם אחד שקרא לעצמו "קפטן מוסא". זה קיבל אותי לאחר יומיים של החקירות. הוא נהג להכות בבוקסים על ראשי, בצלעותי, או לגרור אותי על הרצפה, להכות באיברי המין שלי. כשראו שאני חולה מאוד ומקיא, הביאו חובש. זה היה ביום הראשון. נתן לי מלוקס, ואני אמרתי לו שאני מקבל זנטקס. לקח הרבה זמן עד שראיתי הרופא. אולי אחרי יום או יומיים. לא זוכר. בדק אותי. אמר לי כי איננו יכול לתת לי אותה תרופה. אמר לי לקבל מלוקס 3 פעמים ביום. המכות בבטני לא פסקו גם לאחר שהרופא טיפל בי וגם לאחר שקיבלתי את התרופות 3 פעמים ביום. את כל בגדיי קרעו במכות. החובש היה מביא לי תרופה שלוש פעמים ביום, וסיפרתי לו שמכים אותי. הוא, למשל, ראה אותי עם צוואר אדום ודם על צווארי מרוב מכות, ושאל אותי מה קרה. אמרתי לו שזה מהמכות שלהם, והוא הביא תרופה מטהרת, ושם לי על הפצעים, וגם הביא פלסטר ושם עלי. עם כל זאת המשיכו להכותני. בייחוד "קפטן דני". ביום הראשון היכו אותי עד 4 בבוקר. כאשר ראיתי שופט למחרת, אמרתי לו כי שברו אותי והיכו אותי. הוא אמר לי שאני חשוד בחברות. הכחשתי באוזניו. הוא לא הביא לי חשד ברצח כלל. אמר לי כי הודיתי, ואמרתי לו שלא הודיתי. נתן לי 30 יום. ביקשתי ממנו להתקשר עם משפחתי, אמר לי השופט שאסור לעשות זאת. למחרת בבוקר הובאתי ל"קפטן חיים", ומיד היכה אותי. חיים הזה, מרוב שהיכה אותי, נפגע בעצמו כאשר משקפיו (הוא מרכיב משקפיים) פגעו בפניו. היכו אותי ביחד "חיים" "מוסא" ו"דני". הם היכו אותי הרבה גם לאחר מכן. ב-9 הימים הראשונים לא ישנתי אלא 3-4 שעות. כל שאר הזמן אני הייתי מוטל מוכה ומנעו ממני שינה. כל הזמן הייתי כבול בידי ומרבית הזמן ברגליי. אפילו את האוכל קיבלתי כשידיי כבולות. לפעמים הכניסו אותי לארון חשוך לחלוטין, וזרקו לי שם אוכל, ולא יכולתי לראות אותו, וידיי כבולות. קיבלתי שלוש ארוחות ביום בגלל המצב של האולקוס שלי, וקיבלתי אוכל דיאטה, אך לא קיבלתי אותו בזמן, ונאלצתי לאוכלו כמו בהמה.

6. אוסמה מוסטפא חליל נח'לה

בן 19, נעצר ב-12.8.91 על-ידי חיילים בלויית אנשי שב"כ והועבר לבית הכלא פרעה. כמה חודשים לפני כליאתו עבר ניתוח ברגלו לאחר שנורה. הרופא הצבאי סירב לטפל בו, למרות שהתלונן על כאבים חמורים ועל דימום במקום הניתוח. חוקר המכונה "אבו גיבל" קשר באזיקים את ידיו ואת רגליו לכיסא, והיכה אותו.

לאחר מכן הוריד לי את האזיקים מהרגליים ולקח אותי לחדר של ה"שבח".

הלביש לי שק על הראש, קשר אותי מאחור לצנור, והושיב אותי על מדרגת בטון עם הראש למטה. זה נמשך משעה 9:00 עד לשעה 5:00 למחרת בבוקר.

החקירה בפרעה נמשכה 30 יום. בכל אותה תקופה הוחזק נחילה בצינוק ונחקר מדי יום פרט לשבתות. במשך ימים לא הוגש לו כל מזון. ביום ה-18 למעצרו, כשהובא בפני שופט, הראה את הפצע המדמם לשופט, אבל זה האריך את מעצרו ב-28 יום. נחילה נשפט ונידון לשנתיים וחצי מאסר בפועל.

7. רג'אא אחמד דרוויש א-שאער

מחאן יונס, נעצר ב-22.4.91. 18 יום הוחזק ללא חקירה באוהל במימשל. אחרי הארכת מעצרו הועבר לחקירה, ובמשך ימים נחקר על-ידי חוקרים במדים בדרכים לא חוקיות.

הייתי יושב על כיסא עם גב, ועיניי מכוסות. עם "מיקי" החוקר היו עוד שני חוקרים. אחד בשם "גדי" והשלישי לא ידוע לי. חוקר עלה על ידיי הקשורות ושם את ידו על צווארי וסתם לי את הפה. חוקר אחר ישב על הברכיים והחל ללחוץ לי את האשכים, והשלישי היה נותן לי אנרופים.

לאחר 30 ימי חקירות כאלה נשלח א-שאער לקציעות, שם הבין כי הוצא נגדו צו מעצר מינהלי (ללא משפט) לשנה.

8. עבדאללה מחמוד אחמד נוארה

מבית לחם, נעצר ב-16.7.91, הוכה במעצרו והועבר לכלא דהריה. במשך כ-20 יום הוחזק באגף החקירות בדהריה. הוא מתאר כיצד הוכה כשהוא קשור בקשירת "בננה", והחוקר איים עליו שיהרוג אותו.

החוקר אמר לי: אני עוד אכה אותך מעבר למה שאתה חושב, מבלי להשאיר לך סימנים. היכה אותי גם על האשכים ועל הברכיים באלה. והיכה את הראש בקיר. היה סתם לי את הפה בסמרטוט ומכה אותי על האשכים.

ב-6.8.91 הועבר לקציעות, שם נודע לו כי הוצא נגדו צו מעצר מינהלי — ללא משפט — לשנה.

9. ראיד מוחמד אמין אבו עסב

נעצר ב-10.7.91 בחצות בביתו על ידי חיילים. 18 יום מאוחר יותר הוא נמצא מוטל בתחנת דלק בכפר דהריה כשהוא קשור בידיו וברגליו במצב נפשי קשה שדרש את אשפוזו המיידי בבית חולים לחולי נפש. בעל תחנת הדלק טוען כי הוא הובא לשם בגיפ צבאי. מן התעודות הרפואיות שהוצגו **לבצלם** מבית החולים הממשלתי בבית לחם עולה כי הוא במצב של פסיכוזה אקוטית ומקבל טיפול תרופתי קבוע. ראיד לא יכול לתת עדות על דרך חקירתו, משום שמאז מעצרו אין הוא מדבר ולא יוצר קשר עם הסביבה. אביו שהיה נוכח בעת מעצר בנו, טען כי בנו היה שפוי לחלוטין לפני המעצר, הוא נישא כחודש לפני שנעצר ועבד ותפקד כרגיל, והיה בעל רישיון נהיגה בר תוקף (אותו הציג בפני אנשי **בצלם**). האב העיד כי במשך כל תקופת מעצר בנו לא רק שלא הורשה

לראותו אלא למרות נסיעותיו לממשל בחברון ולבית הכלא בדהריה לא הצליח לברר אפילו איפה מוחזק בנו. האב הגיש תלונה במשטרת חברון. בן דודו של אבו עסב שנעצר איתו, התלונן על כך שעונה באמצעות שוק חשמלי. אבו עסב נחקר בתקופה שבה התלוננו עצורים אחרים על שימוש בשוק חשמלי בבתי הכלא בבית לחם וחברון.

10. וואל תופיק עפנה

בן 28, מעזה נעצר ב-12 במאוס 1991 בביתו. עפנה נחקר במכלאות החוץ בעזה שם הוא הוכה כשהחוקר מתרכז בעיקר במכות על אוזניו ובטנו. חוקר אחר שכינויו "רמי" הורה לו לקום ולשבת מאה פעמים, וחוקר שלישי בשם "אבי" לחץ על גרונו בעוצמה כזאת שהוא כמעט ואיבד את הכרתו. החקירות נמשכו שמונה ימים. את המזון קיבל עפנה בשירותים כשבכל פעם ניתנו לו שתי דקות כדי לסיים את הארוחה. ב-20 במאוס הוא הועבר לבית החולים שיפא במצב של אפסיה הסטרית אקוטית. ארבעה ימים היה בנייתוק מוחלט מהסביבה, מבית החולים שיפא הועבר לבית החולים הפסיכיאטרי בעזה.

עפנה מסר עדות גם לאלוף ורדי. לפני ורדי הוצג הטופס עליו הוחתם עפנה כי הוא מתחייב לחזור לכלא עם שחרורו מבית החולים. למרות שהוא בוגר מכללה, לא היה מסוגל עפנה לחתום את שמו, והטופס נחתם באגודלו. עפנה לא הועמד לדין.

ה. מוות באגף החקירות - מוסטפא עכאווי

מוסטפא עבדאללה עכאווי, בן 35, מירושלים, נעצר ב-22 בינואר 1992 מת בכלא חברון ב-4 בפברואר השנה. אף שהחזיק בתעודת זהות של תושב ירושלים, הוא נלקח למעצר בכלא חברון, שם נחקר על-ידי השב"כ.

ב-3 בפברואר, היום ה-11 לחקירתו של עכאווי, בשעות אחר הצהריים המאוחרות, הוא הופיע בבית המשפט הצבאי בחברון. הוא התלונן כי היכו אותו, ועל גופו נראו בבירור סימני פציעה. עורכת דינו, לאה צמל, לא הורשתה לשוחח עימו. השופט הצבאי קנובלר ציין כי האסיר התלונן שהוא הוכה בעת החקירה, וכי שטפי דם נראים מתחת לעור זרועותיו וכתפיו. הוא הורה לרופא המתקן לבדוק את האסיר ולהעביר עותק מתלונת האסיר למשטרת חברון. בנוסף להוראותיו אלו האריך השופט את מעצרו של עכאווי ב-8 ימים.

החל משלב זה אין בהירות לגבי רצף האירועים, אולם אלה הדברים שמסרו חוקרי הכלא לפתולוג שבא לבדוק את מותו של עכאווי: עכאווי לא הובא אל רופא לשם בדיקה, וחקירתו על-ידי השב"כ חודשה מיד (כלומר בשעה 18:00-18:30 לערך). שלטונות הכלא אישרו, כי בפרקי הזמן שבהם לא נחקר עכאווי במרוצת 7 השעות הבאות, הוא הוחזק במסדרון ששרר בו קור מקפיא, כאשר ידיו קשורות מאחורי גבו ושק מכסה את ראשו. כשלוש שעות לאחר שחודשה החקירה – בשעה 21:30 לערך – נבדק עכאווי על-ידי חובש (שככל הידוע קיבל רק 40 שעות הכשרה רפואית, ומאוחר יותר הגדיר אותו פתולוג בלתי-תלוי כ"בלתי כשיר"). מאוחר יותר, בשעות הלילה (בערך בשלוש לפנות

בוקר) התלונן עכאווי על כאבים בחזה ועל קוצר נשימה; בשעה 03:55 בדק אותו החובש במרפאה (הממוקמת 3 קומות מתחת לתא שבו הוחזק); החובש קבע כי מצבו תקין, ואז אולץ לעלות במדרגות והושם בתא קטן דמוי-ארון. השעה היתה 04:12 לפנות בוקר. כעבור כעשר דקות נמצא עכאווי ללא הכרה. הוא מת בשעה 05:20 בבוקר 4 בפברואר.

ב-6 בפברואר בוצעה בגופתו של עכאווי נתיחה שלאחר המוות על-ידי שני פתולוגים: ד"ר יהודה היס, מנהל המכון לרפואה משפטית באבו כביר, וד"ר מייקל באדן מנהל המחלקה לרפואה משפטית במשטרת ניו יורק. ד"ר באדן (שפעל מטעם ארגון "רופאים למען זכויות האדם" שמושבו בבוסטון), הוזמן על-ידי משפחתו של עכאווי ופרקליטתו, באמצעות הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל. בדו"ח הנתיחה המשותף קבעו שני הפתולוגים, כי עכאווי סבל מטרשת עורקים, וכי הוא מת "עקב אי-ספיקת לב שנגרמה על-ידי מצב זה".

במסיבת עיתונאים שקיים בניו יורק ב-12 בפברואר קבע ד"ר באדן במפורש ובאופן נחרץ, כי עכאווי "מת מהתקף לב שנגרם עקב לחץ נפשי, מאמץ גופני וטמפרטורות מקפיאות שבהם נאלץ לעמוד, יחד עם היעדר טיפול רפואי נאות". על גופו ניכרו סימנים של פציעות רבות שנגרמו עקב הפעלת אלימות במשך 12 ימי מעצרו. חוקרים ישראלים הודו בפני ד"ר באדן, כי העציר הוחזק במשך שעות במסדרון קטן שבו שרר קור מקפיא, כשראשו מכוסה בשק וידיו כבולות. השק על ראשו של עכאווי הפריע לו לנשום; לא הניחו לו לישון במשך כל תקופת המעצר; ידיו נכפתו באזיקים מאחורי גבו ורגליו הושמו בכבלים. כפי שציין ד"ר באדן: מתח, מאמץ גופני ולחץ נפשי – כל אחד מאלה עלול היה להחיש את התקף הלב. כל השלושה יחדיו גרמו את התקף הלב הזה. הוא מת כתוצאה מאבחנה ומטיפול רפואי בלתי הולמים לחלוטין".

באותה מסיבת עיתונאים הבהיר ד"ר רוברט קירשנר (סגן הבוחן הרפואי הראשי במחוז קוק, אילינוי, ומומחה לרפואה משפטית), כי לו אירע מקרה דומה בארצות-הברית, היתה נפתחת בעקבותיו חקירה פלילית.

עם היוודע דבר מותו של עכאווי תבעו ארגוני זכויות אדם (**בצלם**, הוועד הציבורי נגד עינויים ופרי"ק) להקים ועדת חקירה בלתי תלויה שתחקור את נסיבות מותו. 19 חברי כנסת שיגרו לראש הממשלה – שהוא האחראי הישיר של השב"כ – מכתב ובו דרישה דומה. בצעד חסר תקדים הודיעה הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום הודעה פומבית לעיתונות בה היא מביעה את עמדתה בנושא מותו. בהודעה הבהירה הוועדה כי היא נקטה בעבר מספר צעדים כדי להבטיח שישראל תשפר את מצב הנחקרים ותקיים את סעיף 31 באמנת גינבה הרביעית המבטיח כי לא תופעל אלימות בחקירות.

את ממצאי הנתיחה שביצעו יחד ד"ר היס וד"ר באדן פירשו הן השלטונות והן חלק מאמצעי התקשורת כאילו עולה מהם שמותו של עכאווי נגרם עקב "סיבות טבעיות". הטלוויזיה הישראלית דיווחה כי ראש השב"כ, שנקרא להופיע בפני ועדת החוץ והביטחון של הכנסת על מנת לדווח לה על המקרה, יכול כעת "לנשום לרווחה".

על פי הדיווחים בעיתונות בדיון בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת אמר ראש השב"כ כי ידיו של עכאווי היו מגואלות בדם⁶⁷ לפני כן נמסר כי ראש השב"כ נפגע מהביקורת שנמתחה עליו.

לקראת פגישת חברי ועדת החוץ והביטחון עם ראש השב"כ העביר **בצלם** לכל חברי הוועדה את מסקנות הדו"ח ממאוס 1991, המפרט את שיטות החקירה של פלסטינים. כמו כן העברנו מכתב המפרט את הנושאים הראויים לדעתנו לבחינה. בין השאר כתבנו, כי לאור מסקנות הניתחה הפתולוגית:

א. אף שהפתולוגים אישרו שהמכות לא היו גורם המוות, לא הופרכה תלונתו של עכאווי, בפני השופט שהאריך את מעצרו, כי הוכה בעת שנחקר.

ב. השופט הורה להעביר את עכאווי לבדיקה רפואית. הפתולוג האמריקאי, ד"ר מייקל באדן, אמר שאלו נבדק עכאווי, סביר שהיה מאושפז בבית-חולים ומותו היה נמנע.

והשאלה שנותרת פתוחה היא: מדוע לא נבדק עכאווי על-ידי רופא כפי שהורה בית המשפט! מדוע – לאחר שנמצאו אצלו סימפטומים קלאסיים להתקף לב – לא פעל החובש להעברתו מן המקום שבו התעללו בו, לא ביצע בדיקת א-ק-ג ולא הזעיק רופא מיומן?

ב-12 בפברואר המליצה המשטרה על סגירת תיק החקירה מבלי שהוסקו כל מסקנות ממותו של עכאווי. חוקרי המשטרה לא קבעו כי עכאווי לא הוכה בעת מעצרו, אך לדעתם "לא היתה עבירה פלילית בדרך טיפול אנשי השב"כ בו", והם לא מצאו ראיות לכך שחוקרי השב"כ, גם אם הפעילו כוח פיסי כלפי עכאווי, ביצעו בכך עבירה על החוק⁶⁸ בצלם, אמנסטי אינטרנשיונל, ארגוני זכויות אדם אחרים ואישי ציבור תבעו את המשך החקירה והסקת מסקנות על-ידי ועדה עצמאית, כדי שעצירים לא ימותו באגפי החקירות בכלל. דיקן הפקלוטה למשפטים באוניברסיטה העברית, פרופ' מרדכי קרמניצר, אמר לעיתונאים כי למרות שהממצאים הפתולוגיים מלמדים שעכאווי לא מת במישרין עקב חקירת אנשי השב"כ, אלא מהתקף לב, מתעוררות אפשרויות אחרות המחייבות חקירה. אפשרות ראשונה, אמר, היא של חשד להריגה. לדברי קרמניצר, אם ה"טיפול" שקיבל במתקן זירז את התהליך שגרמה מחלתו, כלומר, היה קשר סיבתי בין ה"טיפול" לבין התוצאה, ייתכן שהיתה כאן עבירת הריגה. אפשרות שניה היא שהיתה כאן גרימת מוות כרשלנות. אפשרות זו נוגעת להאשמה כי לא היה במקום רופא, ושהחובש לא הזדרז לתת לעכאווי סיוע רפואי.⁶⁹

התגובה הרשמית למותו של עכאווי מדגישה שתי נקודות. ראשית, היעדר כל גורם עצמאי שיבחן את פעולת השב"כ. שנית, היעדר כל גוף הרואה את עצמו אחראי במישרין לפעולות השב"כ.

1. בדיווח בעיתונות על חקירת מותו של מוסטפא עכאווי מצוטטים אנשי משטרה האומרים, כי "חוקרי המשטרה חקרו רק את ההיבטים הפליליים של הפרשה ולא התייחסו להיבטים אחרים, כמו למשל היבטים משמעתיים ומינהליים בהתנהגות אנשי השב"כ".⁷⁰ לא ברור אם כך, מי פן מוסמך להתייחס גם להיבטים המשמעתיים והמינהליים של חוקרי השב"כ. בהקשר זה, כדאי לזכור כי בפרשת הריגת חוטפי האוטובוס בקו 300 הסתירו אנשי השב"כ מידע מהוועדה שחקרה אותם. עוד יש לזכור, כי בדו"ח **בצלם** ממאוס 1991 הדגשנו את הצורך בהקמת גוף בלתי תלוי באמת, שיפקח על עבודת השב"כ ויוכל לקבוע מי אחראי במקרים כמו מותו של מוסטפא עכאווי.

2. מקרה זה ממחיש את הטשטוש הקיים ביחס לתחומי האחריות בין השב"כ, צה"ל,

המשטרה והנהלות בתי הסוהר. בניגוד למדינות אחרות בעולם, שבהן יש לשירותים החשאיים סמכויות לחקור אנשים, וקיימים בהן מתקני כליאה מיוחדים ומוגדרים לחקירות, ברבים ממתקני הכליאה בישראל – בין אם הם שייכים לצה"ל, למשטרה או לשירות בתי הסוהר – יש אנפים שבהם פועלים אנשי השב"כ. חלוקת הסמכויות בין הגופים הללו אינה נהירה לציבור, ובעצם אינה ברורה גם הלכה למעשה. כך נוצר מצב בעל שני מאפיינים עיקריים:

א. אין כלא של השב"כ עצמו, והתפיסה בציבור היא שאת בתי הכלא מתפעלים הצבא או המשטרה.

ב. בפועל מוחזקים אמנם העצורים בסמכות הצבא או המשטרה, האחראים לספק להם את מזונם, סידורי השינה, המפגשים עם עורכי הדין וכו'. אך למעשה אנשי השב"כ הם המחזיקים בעצירים בעת החקירה, והם אלה שמקבלים את מרבית ההחלטות הקשורות בעצירים, כגון אם יותר לעציר לפגוש את עורך דינו, אם יקבל מזון וכדומה. בבתי כלא רבים אין אפשרות לסוהרים (החיילים או אנשי שירות בתי הסוהר) להיכנס לאגפי החקירות. כך, למשל, עם מותו של מוסטפא עכאווי לא היה ברור לאיש מהגורמים הרשמיים באחריות מי מהם היה האחרון נתון. כשניסה **בצלם** – בבוקר לאחר ההודעה על מותו – לקבל את העמדה הרשמית באשר למות העציר באגף החקירות של השב"כ, התברר כי לאיש מהדוברים הרשמיים לא היה ברור מי אחראי על אגף החקירות של השב"כ. להלן עיקרי השיחות:

1. דוברת שירות בתי הסוהר, שולי מאירי: כל מה שידוע לנו הוא כי העציר מת מהתקף לב. העציר לא היה באחריות שירות בתי הסוהר. מציעה שנפנה לדובר צה"ל.

2. סרן אביטל מרגלית, מדובר צה"ל: הנושא אינו בתחום אחריות צה"ל. מציעה לפנות לדובר המשטרה.

3. ממשרד דובר המשטרה: לפנות לדובר משטרת נפת יהודה.

4. יוסי פורטוגלי, דובר משטרת נפת יהודה: המשטרה אינה אחראית על העציר ולא על חקירתו. לא נפת יהודה בודקת את מה שביקש השופט. מציע לפנות לדובר צה"ל הפיקודי, המעודכן בנושא.

5. ממשרד דובר צה"ל, ירושלים: כל הנושא הוא בתחום השב"כ, לא צה"ל. הנושא בחקירה של היחידה לחקירות פליליות. מציע לפנות לדובר המשטרה.

התכחות זו לאחריות למותו של אסיר ממחישה בעליל את הבעיות הנובעות מטשטוש תחומי האחריות לגורלם של העצירים, ואת הצורך בהקמת גוף חיצוני שיפקח על השב"כ.⁷¹ המשטרה סיימה את עבודתה במקרה זה בכך שהמליצה כי החקירה בעניין מותו של עכאווי תיסגר בלא כל מסקנות באשר לסיבת מותו. התיק עודנו מצוי בפרקליטות המדינה. איש אינו יכול לומר בביורר מי יידרש ליטול אחריות על המוות שאפשר היה למנוע אותו.

מסקנות והמלצות

את ההתפתחויות מאז פרסום דו"ח **בצלם** במארס 1991 אפשר לסכם כך:

1. אנו קובעים בצער, כי היה רק שינוי קטן בדפוס חקירתם של חשודים פלסטינים. השיטות שתיארנו בדו"ח מלפני שנה עודן נפוצות וממשיכים להשתמש בהן כדבר שבשגרה. אישור לכך קיבלנו מכל מקור: ארגונים אחרים לזכויות האדם, עורכי דין, עצירים לשעבר ועיתונאים. שיטות אלו מהוות ללא ספק התעללות, והן תואמות את רוב ההגדרות המקובלות של עינויים. בתי המשפט הצבאיים ממשיכים לא להתערב במקרים שמועלות טענות להתעללויות בזמן החקירה, או שהם מפעילים רק ביקורת רופפת על החוקרים.

2. עד כה נעשה רק ניסיון רציני אחד לחקור את טענותינו – חקירת צה"ל באמצעות ועדת האלוף (מילי) ורדי. ממצאיה של ועדת ורדי אימתו במידה רבה את טענותינו – לפחות ביחס לחקירות שעליהן אחראי צה"ל. עם זאת, בהמלצות ועדת ורדי – היינו, להעביר את החקירות מצה"ל לשב"כ – אין כדי לענות על הבעיה עצמה. נוסף על כך, המלצות אלו אינן מגדירות את תחומי האחריות של צה"ל ושל השב"כ. אף לא אחת משאר החקירות שנערכו בעקבות דו"ח **בצלם** – בשב"כ ובמשרד המשפטים – אינה מתקרבת אפילו לחקירה נאותה של הנושא. יתרה מזאת, מעולם לא פורסמו ממצאיהן. למעשה, עצם קיומן של חקירות אלו יצר רושם כוזב בקרב הציבור, כאילו אכן חוקרים כיאות את הבעיה.

האפשרות היחידה שנושא העינויים יידון בפומבי טמונה בהחלטתו של בג"ץ בעתירה התלויה ועומדת בפניו בדבר חוקיותו של דו"ח ועדת לנדוי. כן מונחת בפני בג"ץ עתירת האגודה לזכויות האזרח בדבר קיצור תקופת המעצר בטרם מובא עציר בפני שופט מ-18 יום ל-8 ימים.

3. לא רק מערכת המשפט והדרגים המינהליים לא המציאו תשובות מספקות על ממצאינו; גם פוליטיקאים רמי-דרג לא טרחו להתייחס אליהם ברצינות. ראש הממשלה, האחראי במישרין על פעולות השב"כ, לא השמיע ולו הצהרה פומבית אחת ויחידה – על מנת לאשר או להכחיש את ממצאינו. אפילו חברי כנסת, שבתחילה ביטאו דאגה נוכח האפשרות כי בישראל נפוצים עינויי פלסטינים, לא עקבו אחרי מחויבותם המוצהרת ולא דאגו שיישמרו סטנדרטים בין-לאומיים של זכויות האדם. אפילו מותו של מוסטפא עכאווי והפרסומים בעיתון **חדשות** על יחידה מיוחדת של המשטרה המפעילה מכות חשמל ושאר אמצעי אלימות על מנת לסחוט הודאות ממידיי אבנים, לא גררו תגובה של המערכת הפוליטית.

4. לא בוצעה ולו אחת מעשר ההמלצות של דו"ח **בצלם** בעניין צמצום ההתעללויות בזמן חקירה. לא נענו על תביעותינו המקוריות: קיום חקירה בלתי תלויה לגבי ממצאינו, וקיום הליך-קבע בלתי תלוי לשם בדיקת טענות של יחידים.

להלן תמצית עשר המלצות דו"ח **בצלם** ממארכ 1991:

1. שיפורסם החלק הסודי בדו"ח ועדת לנדוי.
2. שתקופת המעצר בלא קשר עם העולם תקוצר ותשווה לזאת שבחוק הישראלי, המחייב להביא חשוד בפני שופט בתוך 48 שעות לאחר מעצרו.
3. שלחשודים יוענקו מלוא הזכויות להתיעץ עם עורך דין.
4. שכל החוקרים יחויבו להזדהות בשם ו/או במספר.
5. שרופאים ואנשי צוות רפואי יזדהו בשמם.
6. שהמגבלות הקבועות בחוק הישראלי בעניין אי-קבילותן של הודאות שהושגו בכוח ייושמו גם בשטחים, וכי עצירים יוכלו להיעזר בהליך שנועד לתקוף את קבילותה של הודאה ("משפט זוטא") ביתר קלות.
7. שרק הודאות שניתנו בשפתו של החשוד, ערבית, יהיו קבילות בבית המשפט.
8. שיוקם גוף חיצוני, בלתי תלוי, שיבדוק תלונות על התעללות בעת מעצר וחקירה.
9. שבמקרים שבהם מצא הגוף הזה כי אכן הופעלה אלימות, (א) יוגשו כתבי אישום נגד האחראים והמבצעים, ו-(ב) אפשר יהיה להגיש תביעות פיצויים אזרחיות נגדם.
10. שההסתדרות הרפואית בישראל תחקור טענות כי רופאים היו מעורבים בעינויים ובהתעללויות, ויינקטו אמצעים משמעתיים נגד כל מי שהיה מעורב בכך.

קעת אנו מוסיפים שלוש המלצות:

1. שבעצם אישרור אמנת האו"ם נגד עינויים תחזור בה ממשלת ישראל מאי-הכרתה בסמכות ועדת האו"ם. אף שזו תהיה בעיקרה מחווה סמלית (שכן, כפי שהסברנו, ממשלת ישראל מסרבת באופן עקרוני להכיר בתחולת המשפט הבין-לאומי בשטחים), יהיה בכך ביטוי לכך שישראל אכן מתנגדת נחרצות לשימוש בעינויים, ואין לה מה להסתיר מפני ביקורת בין-לאומית.
 2. שעקב המידע שבידינו, כי במקרים רבים רופאים היו שותפים להתעללויות, ייחקק חוק שיחייב רופאים לפעול על פי האתיקה הרפואית. חוק זה יקבע, כי אי-דיווח למשטרה על כך שפציעות שאבחן רופא וטיפול בהן, מעוררות חשד כי נגרמו על-ידי עובד ציבור, יהיה עבירה פלילית. המשך שתיקתם של הרופאים בישראל מלמד כי כשהדברים אמורים ב"ביטחון המדינה", יש לחזק על-ידי חקיקה את המחויבות הנדרשת ממילא על-ידי האתיקה המקצועית שלהם.
 3. שתפורסמנה מסקנות הוועדה המשותפת של משרד המשפטים והשב"כ, שהוקמה במאי 1991 כדי לחקור את ממצאינו. ועדה שתוכן דיוניה ומסקנותיה חסויים, ומכתבים שאין בהם תשובות רציניות על שאלות שהוצגו ביחס להתעללות במקרים ספציפיים – אלה, אינם מהווים תחליף לחקירה רצינית.
- לסיכום, עלינו לומר כי אפילו ועדת חקירה גלויה איננה מספקת כל עוד אין מחויבות ציבורית של ממשלת ישראל לשרש את תופעת העינויים וההתעללות בעצורים פלסטיניים. במהלך השנה האחרונה התברר כי הרשויות כבר אינן מכחישות את קיומן של שיטות חקירה אלה עליהן דיווחו **בצלם** וארגונים אחרים. וועדות חקירה הוקמו, היו

דיונים בכנסת, מאמרי מערכת פורסמו בעיתונות, מכתבי תלונה נענו (אלה פחות ואלה יותר), אבל אותן שיטות חקירה עדיין בשימוש. ההסברים שניתנו היו כי המקרים בהם מדובר הם "חריגים", "יוצאי דופן" או "לא רגילים".

אולם שיטות חקירה אלה אינן יוצאות דופן או נדירות. בניגוד לכוונה המוצהרת של דו"ח לנדוי, השימוש ב"לחץ פיסי מתון" אינו רק במקרים בהם אין כל ברירה אחרת או במקרים בעלי חשיבות ראשונה במדרגה. בעקבות מותו של מוסטפא עכאווי קבעה המשטרה שהחוקרים לא סטו מהנהלים. מה שכונה במקרה זה "הנוהל הרגיל" הוא בדיוק: "הנוהל הרגיל". ייתכן כי רק לעיתים נדירות הופך הנוהל ל"לנדוי פלוס" במקום "לנדוי" או "לנדוי מינוס". אבל השילוב של המספר הגדול של פלסטינים שנעצרים, עם ההיתר שניתן לכוחות הביטחון להפעיל שיטות חקירה שהן למעשה עינויים (או לפחות מה שמוגדר בחוק הבין-לאומי כהתעללות) פרושו ששיטות אלה תמשכנה להיות בשימוש רגיל.

הערות שוליים

1. דו"ח ועדת החקירה לעניין שיטות החקירה של שירות הביטחון הכללי בנושא פעילות חבלנית עוינת (ירושלים, אוקטובר 1987).
2. ניתוח מפורט של התגובות השונות בישראל על דו"ח בצלם, ראו: Stanley Cohen, "Talking About Torture in Israel", *Tikkun* vol 6, November-December 1991.
3. ראו, למשל, יזהר באר, "לחץ פיסי מאוד לא מתון", **הארץ**, 22.3.91.
4. ראו במיוחד **העיר וכל העיר**, 22.3.91.
5. ראו, למשל, ב. מיכאל, "רק עשו את תפקידם", **הארץ**, 24.3.91; מאמר המערכת, **הארץ**, 25.3.91; רן כסלו, "מלחץ פיסי מתון לדו"ח 'בצלם'", **הארץ**, 28.3.91; תום שגב, "מעשה בשלושה דו"חות", **הארץ**, 4.4.91; חיים ברעם, "עינויים", **כל העיר**, 4.4.91; גדי יציב, "בצלם הפטריויטים בראו אותם", **על המשמר**, 14.4.91.
6. דב גולדשטיין, "אני תובע לדעת", **מעריב**, 31.3.91.
7. בתגובה ענה **בצלם**: 1. שלמרואיינים הובטח כי זהותם לא תיודע על מנת להגן עליהם מהטרדות נוספות; 2. שבמקרים שהשמות נחשפו – (14 איש) – כבר הוגשו תלונות מפורטות לשלטונות; 3. שידוע רק על מקרה אחד – הריגתו של חאלד אל-שיח' עלי (ראו פרק 4.1) – שבעקבות התעללות בחקירה נפתח הליך פלילי.
8. דן מרגלית, **הארץ**, 31.3.91. מרגלית שב ותקף כל ביקורת של ארגונים לזכויות האדם על השב"כ ועל ועדת לנדוי; ראו מאמריו ב**הארץ** 1.8.91 ו-20.9.91.
9. ורד לס, "זה דוקא כן מטריד אותם", **הארץ** 6.5.91. בעקבות הראיונות עם 11 האנשים הללו התקיים דיון בהשתתפות אחת ממחברות דו"ח בצלם, דפנה גולן, על אמינות מקורותינו. על תגובות עוינות נוספות ראו *Jerusalem Post*, אמר מערכת מ-21.5.91 ותשובתנו מ-4.6.91.
10. **ידיעות אחרונות** 3.5.91. כן ראו תום שגב, "מכתבו של משה לנדוי", **הארץ** 10.5.91.
11. באפריל 1991 שיגר השופט לנדוי מכתב גם ל"אמנסטי אינטרנשיונל" על מנת להביע את "מחאתו האישית" נגד דו"ח הארגון מינואר 1991 לוועדת האו"ם לזכויות האדם בזינווה. הוא דוחה כל רמז כי הוועדה התירה שימוש בעינויים, ומצביע על הדגש המפורש ששמה הוועדה כי "אסור שהלחץ יגיע לדרגת עינויים גופניים או התעללות בנחקר או פגיעה חמורה בכבודו השוללת ממנו צלם אנושי". הוא גם חזר על טענתו, כי "תלונות כוזבות" ו"הגזמות חמורות" של חשודים הן "...עניין בשגרה כחלק מן המערכה השיטתית המנוהלת על-ידי ארגוני טרור נגד השב"כ. לתגובות נוספות של "אמנסטי" וארגונים אחרים לזכויות האדם, ראו פרק 5. ב.
12. 7.5.91; התשובה מצויה במשרדי **בצלם**.

13. ארי שבִיט, "12 יום על חוף עזה", **הארץ** 3.5.91. שביט מתאר בצורה חיה את צעקות הכאב שעלו מאגף החקירות של השב"כ ואת הטיפול הרפואי נטול הרגש שקיבלו העצירים.
14. ראו במיוחד גדעון לוי, **הארץ** 16.5.91. הסוגיה הכללית של פיקוח ציבורי על השב"כ – בעקבות דו"ח **בצלם** וחשיפות נוספות – נדונה במאמריהם של רון בן-ישי, "השב"כ יוצא מהארון", **ידיעות אחרונות** 21.6.91, ושל טובה צימוקי, "שב"כ: חבורת סוד מוחלט", דבר, 17.9.91.
15. שלמה גזית, "מתחת לדגל השחור", **הארץ**, 22.9.91; ראו גם מאמרו הדומה הקודם, "דו"ח 'בצלם': ברכה לבטלה", **מעריב** 24.5.91.
16. יש כאן רמז למאמר קודם מאת נסים קלדרון, "האיש בספריה", **הארץ** 17.9.91. מאמר זה מנסה לדמיין את הרושם שתותיר קריאת דו"ח **בצלם** בספריה בעוד 10 שנים, תוך ניסיון להבין כיצד יכול היה השב"כ לבצע את מעשי הזוועה המתוארים בו, בהסכמת השר, בהיתר משופט בית המשפט העליון, ובידיעת הציבור בישראל.
17. **Independent** (22.3.91), **Times** (22.3.91), **Daily Telegraph** (22.3.91).
18. Aryeh Neier, "Watching Rights", **The Nation**, June 24, 1991, p. 841.
19. Arie Shavit, "On Gaza Beach", **New York Review of Books**, July 18, 1991.
20. **על המשמר**, 26.3.91.
21. **הארץ** 25.4.91, **חדשות** 25.4.91 – חברי הכנסת החתומים על המכתב הם חיים רמון, לובה אליאב, אברהם בורג, עמיר פרץ, יוסי ביילין, שולמית אלוני, יוסי שריד, דדי צוקר, רן כהן, מרדכי וירשובסקי, יאיר צבן, חסיין פארס, אמנון רובינשטיין ואברהם פורז, **דבר**, 25.4.91.
22. דו"ח לנדוי, עמי 79.
23. **דבר**, 19.6.91.
24. **ידיעות אחרונות**, 19.6.91.
25. **הארץ**, 12.5.91.
26. הודעת דובר צה"ל לעיתונות מ-13.8.91.
27. מכתבו של השר דן מרידור מ-14 במאי 1991, מספרו 337.
28. מרידור לקרצמר.
29. מכתב של רחל סוכר, המשנה לפרקליטת המדינה, לתמר פלג מהאגודה לזכויות האזרח, 22 בדצמבר 1991.
30. **הארץ**, 16.5.91.

31. דו"ח לנדוי, עמ' 79.
32. הארץ, 24.5.91.
33. בג"ץ 2581/91.
34. אמצעי התקשורת שסיקרו את תשובת המשיבים (11.11.91) התמקדו כמעט אך ורק בנקודה זו; ראו למשל "ראש השב"כ: ילחץ פיסה מתוך נחוץ עוד יותר כיום", מעריב 11.11.91.
35. מכתב מ"אמנסטי אינטרנשיונל" (16.8.91) לוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.
36. עוד 24 מדינות מבין 54 המדינות שאישרו את האמנה הודיעו כי אינן מכירות בסמכות הוועדה על פי סעיף 22; רק 12 הודיעו, על פי סעיף 28, כי הן אינן מכירות כלל בסמכות הוועדה.
37. מכתב מהיועץ המשפטי של משרד החוץ (9.2.92) בתגובה על בקשת **בצלם** לקבל מידע על אמנות בדבר זכויות האדם שאישרה ישראל.
38. אישור רשמי כי זו אכן המדיניות בעניין זה קיבלנו (ב-9.2.92 מרובי סייבל, היועץ המשפטי של משרד החוץ, בתשובה לשאלות שהצגנו לו).
39. בהקשר זה עלינו לציין כי לעתים קרובות מועברים תושבי מזרח ירושלים החשודים בביצוע עבירות ביטחוניות לגדה המערבית לשם חקירתם, ובכך נשללת מהם הגנת החוק הישראלי. כך היה, למשל, במקרה של מוסטפא עכאווי.
40. כתב אישום נגד שוטרי מחלק המיעוטים ת.פ. 576/91.
41. בג"צ 346/92.
42. החלטת בית המשפט העליון מ-15.8.91 בערעור פלילי 532/91, א"ב וג"ד נגד מדינת ישראל. אשר לתגובות על כך, ראו הארץ 5.9.91 וכן רן כסלו, "והשנאה נבנית", הארץ, 11.9.91.
43. בדיון בכנסת מ-22.1.92 כלולים טיעוניה של ח"כ גוזנסקי בזכות תוספת מיוחדת זו לחוק העונשין, ותשובת שר המשפטים, כי הדבר מיותר בשל התנגדותה המוצהרת של ישראל לעינויים וכן כיוון שהחוק הקיים עונה על הצרכים. החוק עבר בקריאה טרומית ברוב של 10 נגד 9.
44. רחל סוכר לתמר פלג-שריק, 5.2.1991, סימוכין 5484.
45. שיחת טלפון עם בצלם 9.3.92.
46. *Israel and the Occupied Territories: The Military Justice System in the Occupied Territories: Detention, Interrogation and Trial Procedures*. London, Amnesty International, July 1991.
- הדו"ח – במיוחד הטענה הכלולה בו כי עינויים והתעללויות הם "דבר שבשגרה" – זכה לסיקור נרחב בעיתונות הישראלית. ראו במיוחד **דבר**, *Jerusalem Post* **חדשות** - כולם מ-30.7.91.
47. שם, עמ' 58.

48. שם, עמ' 45.

49. שם, עמ' 64.

50. *Critique: Review of the U.S. Department of State's Country Reports on Human Rights Practices for 1990: Israeli-Occupied Territories*, (New York: Lawyers Committee for Human Rights, 1991).

51. שם, עמ' 2.

52. *Israel's Use of Electric Shock Torture in the Interrogation of Palestinian Detainees*, (Jerusalem: P.H.R.I.C. December 1991).

53. כן ראו תום שגב, "דו"ח מחברון", *הארץ*, 3.1.92, ודורון מאירי, *חדשות* 16.2.92 ו-24.2.92.

54. "Human Rights Conditions in the Israeli-Occupied West Bank and Gaza Strip in 1991", from *Human Rights Watch World Report 1991* (New York: Human Rights Watch, 1992).

55. שם, עמ' 520. בהמשך שנת 1992 יפרסם Middle East Watch דו"ח מיוחד על שיטות חקירה בשטחים הכבושים על-ידי ישראל.

56. ראו "Backgrounder": *State Department Country Reports on Human Rights Practices for 1991: Israel and the Occupied Territories*, U.S. Information Service: American Consulate General, Jerusalem).

57. שם, עמ' 4.

58. שם, עמ' 5.

59. אריאלה רינגל-הופמן, "חדר החקירות", *ידיעות אחרונות*, 22.11.91.

60. המאמר מתייחס גם להבחנה הקיימת בעבודת השב"כ בין שיטות חקירה שהם "לנדוי מינוס" לבין כאלו שהן "לנדוי פלוס".

61. *חדשות*, 14.2.92, ו-24.2.92.

62. במקרה שעליו דווח באוגוסט 1991 הוכה קשות סטודנט מעזה, הלומד באוניברסיטת ביר-זית שבגדה המערבית, על-ידי קבוצה של משתפי פעולה בממשל הצבאי ברמאללה. על פי הוראות חוקרי השב"כ סגרו אותו בחדר, ומשתפי פעולה גרמו לו 21 כוויות בזרועותיו, בצווארו ובפניו. [העדות המפורטת וכן צילומים שמורים בידי Human Rights Project באוניברסיטת ביר-זית].

63. ב-31.10.91 אשרה דוברת השב"כ קבלת המכתב.

64. דיון בתיק 275/91 בעזה, 13.11.91.

65. בית הדין הצבאי בעזה, תיק 275/91 מה-12.11.91.

66. תיק בית המשפט בחברון 69/91.

67. עכאווי מת בטרם הועמד לדין ולכן להאשמה זאת אין כל בסיס משפטי. הוא נעצר במסגרת גל מעצרים של אנשים החשודים בהשתייכות לחזית העממית. זה היה מעצרו השני. ב-1985 נשפט ל-10 חודשי מאסר בגין השתייכות לחזית העממית. בשל מאסרו הפסיק את לימודי הרפואה שבהם התחיל שלוש שנים קודם לכן.

68. הארץ, 13.2.92.

69. הארץ, 14.2.92.

70. הארץ, 13.2.92 מההקשר עולה כי ב"היבטים משמעותיים ומינהליים" הכוונה היא להנחיות ועדת לנדוי.

71. בנושאים שמעוררת פרשת עכאווי, ובמיוחד היעדר חובת דיווח של השב"כ, דן לעומק דני רובינשטיין, במאמרו "סמכות-על נטול ביקורת", הארץ 7.2.92.

מאמרו של ארי שביט 12 יום על חוף עזה" **הארץ**, 3.5.91.

מיקום נפלא: כמה מאות מטרים מהים התיכון. קו המים כאן נקי, חף מכל מיסחור או תיעוש. כשש לפנות בוקר, כשסירות הדייגים יוצאות, נרמה לך לרגע שאתה ביוון של 1950. כל מה שמשטרע מהגרר מרבה אומר פסטר רליה. אוריינטלית, ים תי כונית, של ימים עכרו. ורוח טובה נושבת אל תוך מגדל השמירה שלך.

והיא נושבת הלאה, מרחח, אל תוך הגדרות, אל תוך האוהלים. משיבה את נפשם של הכלואים הפלשתינאים, משיבה את נפשם של הכלואים היהודים, משיבה את נפשם של החוקרים הרוויים. והשומרים כמגדלים מסכים את עיניהם ממשמר תם, להתבונן בצבע המים המתחלף. והעצירים שהקרימו קום נכנסים לפחון השירותים, עומדים על קצות בהנותיהם, ירקרו מנבחה. ירקרו מאשר. יקנו ריקמה פלשתינית כריזתי פרי. אבל בינתיים אין שלום. לכן מתחילים להכין את המשלוחים של הבוקר: טורים ארוכים של אסירים נמרים כחולים מובלים תחת הגדרות התלתליות, תחת קני האם-16, ממכיכלאה למיכלאה. ומובילים אותם העמיתים שלי. חיילים יהודים. וכאור הכחלחל של בוקר מוקדם של אפריל הם מחזיקים את הרוכים שלהם כבצלב ואמרים לאסירים לעצור, להתקדם, לעצור. וכשהרוח הטובה נושבת מן הים הם מורים לעצירים להושיט ידיהם לפנים. וסדירניק צעיר עובר ביניהם לשים להם אויקים.

מיתקן הכליאה חוף עזה הוא ככל הנראה הטוב והנאור שבמונות המעצר שהוקמו מאז פרוץ האינתיפאדה. לפי כל הדעות ששמעתי, קציעות ופרעה גרועים ממנו בהרבה ורק כלא מגידו, כך אומרים, מתחרה אתו בהומניזם. ער פרוץ ההתקוממות איכלס המתקן מספר קטן של עצירים ביטחוניים, חלקם מסוכנים. מאז 1988 הוא מאכלס אלף עצירים ויותר. מרביתם בהמתנה למשפט, מרביתם מפרי סדר, מידי אבנים, חברים בהתאגרויות בלתי חוקיות. חלק ניכר מהכלואים הם נערים. פה ושם יש ננערים האלה בעלי קומה נמוכה מאוד שמראהם כילדים. במיתקן הכליאה חוף עזה יש אגפים אחרים, כולל אגפי-מיכלאות, מיתקני חקירות שב"כ, ומשטרת ישראל. ככל אגף מיכלאות כתיסר אוהלים צבאיים ישנים, חומים. בכל אוהל כעשרים עד שלושים כלואים. פעם, כימי השיא של האינתיפאדה, הגיע מספר הכלואים באוהל לחמישים או ששים. כעת המצב שופר והוא נחשב תקין.

כל אחת מהמיכלאות במיתקן חוף עזה מוקפת גדר רגילה שמעליה נמתחה גדר תלתלית. מעבר לגדר שביל הליכה צר שבו נעים הסוהרים. ויש גדר נוספת, חיצונית, שהיא מעין חומה מאולתרת בנויה מחביות שמלט נוצק לתוכן. מכיוון שכל כשהסוהרים פוסעים בין הגדרות עולה מעליה המחשבה שלא ברור כלל מי נמיתקן הזה הוא הכולא ומי הכלוא. ועולה ברעת המחשבה שהמיתקן הזה כולו כמו איוושהי מטאפורה גדולה, שהרי אלו מקיפים את אלו ואלה את אלו ובעצם כולם מוקפים. אבל מטאפורה זו שגויה ויש בה כרי ההוליר שולל. במיוזנק שגויט-עשר מגדלי שמירה. יש חיילים שמועזיזים מהרמיון בין מגדלים אלו לבין מגדלים אחרים שעליהם למרו כילדותם. למעשה, הועזע הזה הוא אמציונלי כלבר וחסר כל ביטוס עוברתי. שהרי מגדלי השמירה שהופיעו באירופה בשנות השלושים, למשל, היו עשויים רונב ככולם עץ אירופי כבד ואילו המגדלים במתקן חוף עזה עשויים מתכת ישראלית קלה, תוצרת מפעל כטבריה. המגדלים מצוידים בפרוקטטורים, אולט

רק לעתים נדירות נעשה בהם שימוש, שכן המיתקן מואר ממילא כל הלילה בתאורה עזה, צהבהבה. לפעמים מערכת התאורה לא מתנתקת, כנדרש, עם אור ראשון, וכל מאות הפנסים הבורקרים ממשיכים לדלוק אל תוך אור היום. במיתקן חדר אוכל, קלטינת שֶׁ"ם, מקלחות, שירותים. מה מצערת העובדה שלמרות שהכלר אים מנקים את שירותי המיילים שלוש ארבע פעמים ביום בכל זאת רמת הניקיון אינה משביעת רצון. במיתקן מאהל מילואימניקים, לשכה, חדר מיכצעים. ושני מטבחים שרק רשת מפרידה ביניהם: כאן מטבח הכולאים וכאן מטבח הכולאים. לפעמים, כשחסר קפה לשומרים, מבקשים עוברי המטבח הסוהרים מעוברי המטבח העצירים שיעבירו להם ררר הרשת שתיים שלוש חבילות מהקפה חסר הטעם. גם המרפאה משותפת. יש שהרופא מתבקש לתת רעתו על דלקת העיניים של אחר מילואימניקים, יש שהוא מתבקש לתקן במעט את שחוקר נלהב עולל לגפיו של נחקר. כך שהכל תקין. מתקן הכליאה חוף עזה מתנהל על פי התקנות, על פי כלליו של הסדר הטוב. על מפקד מתקן הכליאה ועל סגנו אפשר לומר – בהחלט ללא כל סרקאום – שהם בסדר גמור. בתוך הנסיבות שבהן נכלאו הם מנסים לעשות את המקסימום.

על פי הוראותיהם, הכולאים מקבלים מזון וסגירות בשפע. האסירים גם נהנים מאוטונומיה ניכרת בניהול ענייני המטבח והאפסנאות שלהם. ההירבדות בין השאורשים, מנהיגי הכלואים, ובין מפקדת המיתקן, מאפשרת למקום להתנהל על מי מנוחות. כבר יותר משנתיים עברו מאז אותה תקרית חריגה שאירעה כאן, כשקצין ירה למוות באחד העצורים שניסה לתוקפו והוסיף וירה בו גם אחרי שהעצור כבר שכב על הרצפה. כעת מקפידים שכימי ששי ייערכו ביקורי משפחות ולעווכייהרין מרשים להיפגש עם לקוחותיהם כביתן מיוחד שהוקם לצורך זה. גם הצלב האדום עורך במקום ביקורים סדירים.

★

ובכל זאת: האנלוגיה, המופרכת, הבלתי צודקת, כל הזמן מרחפת באוויר. וכאן במיתקן זו אינה הסתה של שמאלנים, דמגוגיה של עיתונאים. היא לא מרחפת, האנלוגיה. אלו מושגים שבהם החיילים עצמם משתמשים, ובאורח כמעט בנאלי, יום יומי. כאשר ע. יוצא למשמרת שמירה על אגף החקירות הוא אוכר יאללה, אני מאחר לאינקוויזיציה. כאשר ר. רואה טור אסירים מתקרב, מובל על ידי קני האמ-16 של חבצורו למחלקה, הוא אימר בשקט גמור,

ענייני, הנה האקציה התחילה. ויג, ליכורניק נמרץ וחסר סנטימנטים, מתאונן באונוי כל מי שרק מוכן לשמוע למה המקום הזה נראה כמו מחנה ריכוז.

גם אני כך. כאשר אני רואה את הבחור ממכילאה 1 קורא מעבר לגדרות לבחור ממכילאה 2 להראות לו את תמונת בתו, האסוציאציה מתפרצת. וכאשר הנער שזה עתה נעצר ממתין להוראותיו במין תערוכת של הכנעה ובהלה וגאווה שקטה, האסוציאציה מתפרצת. וכאשר אני סתם סוקר את מה שטביכי, אנשים בתוך מיכלאות, אנשים בתוך כלובים, האסוציאציה ציה מעצמה מתפרצת. וכמו מאמין שאמונתו נסרקה אני מוצא את עצמי משגן כלבי את רשימת הטיעונים, רשימת ההבדלים. שם היו מישרפות וכאן אין, אני מוזכר לעצמי. שם לא היה קונפליקט בין לאומים, אני מוזכר לעצמי. לגרמנים לא נשקפה כל סכנה. וכולי וכולי.

ער שאני תופס את עצמי ומבין שהבעיה אינה הרמיון, הרי איש אינו חושב ברצינות שיש רמיון אמיתי. הבעיה היא שאין מספיק חוסר רמיון. הבעיה היא שחוסר הרמיון אינו חוק דיו – להשתיק אחת ולתמיד את הקולות הרעים, את המראות המאשמים. ואולי האשמה היא כמעצרי השכ"כ. שהרי כמעט מרי לילה, אחרי שהצליח לשכור בחקירותיו כמה וכמה בני תשחורת, מוסר השכ"כ לצנחנים בעיר או למקצועני המג"כ את רשימת שמות חבריהם של בני התשחורת. ואתה רואה את הנון-נונים יוצאים כלילה אל העיר הנתונה בעוצר, לעצור את האנשים שנסוכנים את ביטחון המרינה. ואתה רואה אותם חוזרים, ביריהם ילדים בני 16, בני 15. שיניהם נוקשות. עיניהם יוצאות מן החורים. במקרים לא מועטים הם כבר חבולים ומוכים. אפילו ס, בעל כפועל בשטחים, אינו מאמין למראה עיניו. ער לכך הגענו, הוא שואל, ער לכך הגענו שאחרי ילדים כאלה השכ"כ רודף. וחיילים מתגוררים ב"חדר הקבלה" להתבונן בהם. להתבונן בהם כשהם מתפשטים, להתבונן בהם כשהם בתחתונים, להתבונן בהם כשהם רועדים מנהלה. ולפעמים רוחפים בהם עוד בעיטה אחת, בטרם ילכשו את מרי האסיר החרשים. לפעמים מסתפקים כקללה. ואולי האשמה על הרופא. שכאשר אתנו מעיר אותו כמצעע הלילה לטפול באחד מעצורי הלילה (נער יחף וחבול, שנראה כמו בתחף של אפילפטיה, שנטספר לך שהיכו אותו זה עתה גבנו וכבטנו ובלבנו, יש כתמים אדומים ככל חלקי גופו), הוא פונה אליי, אל הנער, וצועק אלי. בקול גדול וכועס הוא צועק עלינו: הלואי שתמות. ואח"כ הוא פונה, וצוחק לעברך: הלואי שימותו כולם. רופא יהודי. בגטקסם צה"ליים.

או אולי האשמה בצעקות. אולי זה מפני שבסוף המשמרת, בדרךך מהמאה אל הכקלחת, אתה שומע לעצמך צעקות אימים. אתה הולך במכנסים קצרות ובכפכפים, ועל גבך כגבת וכיוצא נרתק כלי הרחצה ומעבר לגדר הפח המגולוון של אגף החקירות מגיעות לאוונדך צעקות אדם מסמרות שיער. כוונתי מילולית: מסמרות שיער. ואתה הלא קראת את רות"ח בצלם. אתה יורע שבכתקן עזה אין "ארונות", למשל. ואתה שואל את עצמך אם כך, מה הוא זה, שמתרחש כאן חמישה מטר ממך. האם זו קשירת "בגנה"? האם זו הכאה פשוטה? אתה לא יורע. אכל אתה יורע שמרגע זה ואילך לא יהיה לך מנוח. מפני שבמרחק של חמישים מטר מהמיטה שבה אתה מנסה לישון, שמונים מטר מחרר האוכל שבו אתה מנסה לאכול, אנשים חיים צועקים.

והם צווחים משום שאנשים אחרים, מריהם כמריך, עושים בהם מעשים שגורמים להם לצווח. הם צווחים מפני שהמדינה שלך, היהודית, הנמרונה שלך, הדמוקרטית, באופן שיטתי ומסודר, וחוקי בהחלט - המדינה שלך גורמת להם לצווח.

★

נסה לא להיות רגשן, אתה אומר לעצמך. אל תיחטף, אל תקפץ למסקנות. הלא לכל מדינה יש מרתפים משלה, שירותים משלה. זה רק המולד הרע שלך שזורמן לך לשמוע ממש איך העניין הזה נשמע. אל תהיה רגשן, אתה אומר לעצמך, אבל הצעקות הולכות וגוברות. ואתה יורע שבמה שאמרת זה עתה אין גרם אחד של אמו... כי כמיתקן החקירות הוא לא חוקרים מרגלים מסוכנים או כוגרים או מחבלים שעומדים לפוצץ את משרד ראש הממשלה (רק אחד מעשרים וחמישה הנחקרים כעת מואשם ברצח - של משתף פעולה). כי כמיתקן החקירות בשטחים נחקרים ככל שנה לא תריסר או שניים של סוכנים אלא כמה וכמה אלפי אסירים פוליטיים. כי כמיתקני הכליאה מוחזקים ככל יום נתון כארבעה-עשר אלף אנשים: כמעט אהוז אחר מאוכלוסיית השטחים. כי מה שבחרחש כאן, סביבך, איננו איוושה עבורת איומל הכרחית, מוגבלת ומרויכת, של הריגול הנגרי, אלא מלאכת ריכויה של התקוממות עממית. מה שמתרחש כאן, סביבך, הוא שאוכלוסייה שלמה שלנו - פקירי בנקים, סוכני כיתוח, מהנדסי אלקטרוניקה, טכנאים, בעלי חנויות, סטודנטים - מוציאה לפועל את משימת הכליאה של אוכלוסייה שלמה שלהם - רצפים, טייחים,

לבורנטים, עיתונאים, כוהני רת, סטודנטים. וזהו רבר שאין כמותו כיום בשום מקום אחר בעולם הנקרא מתוקן. ואתה שותף. אתה משתף פעולה. אתה סייען. וכעת, כשהצעקות נחלשות, כשהן הופכות למעין יבבות, התייפחויות, אתה יורע שמרגע זה ואילך שום רבר לא יהיה עוד כמו שהיה קודם. כי אדם שמעמ צעקות אדם אחר, הוא כבר אדם אחר. כיון אם יעשה רבר וכוין אם לא יעשה.

ופתאים זה כבר לא ה"אל תאמר לא ידעתי", שרהה כל כך בשלוש יוחצי שנות אינתיפאדה. פתאים זה "אל תאמר לא שמעתי" ואתה שומע. אפילו אתה אוטם את אוונדך אתה לא מפסיק לשמוע.

★

ואתה מכיס סביבך ולא מאמין. אמנם מרבית האנשים מקבלים הלם כשהם מגיעים למקום, כשהם רואים אנשים כלואים במיכלאות. אמנם מרבית האנשים נדהמים כשהם שומעים בפעם הראשונה את קולות הצעקה. אכל רק שניים משישים מסרבים לשמור באגף החקירות. רק ארבעה חמישה נראים מתייסרים. מרבית האחרים מסתגלים, מהר מאוד. ואחרי יום או יומיים כמיתקן, האנשים הכלואים מאחורי גדרות תיל הם כבר מראה טבעי. אגף החקירות הוא חלק מהשיגרה. כאילו זו דרכו של עולם. אותם ספקות מוסריים שבצבצו פה ושם כהתחלה מפנים את מקומם במהירות לאינטריגות הירועות, מי יוצא ביום חול מי ייצא בחג. הבנאליה הצה"לית חזקה מכל התלבטות או אסוציאציה או רגש אשם. מה שהחיים סוככים סביבו הוא הסלפון לאורחות, המיטות, השתייה הקרה בשק"ם, רשימת השמירה, סכב היציאות, הרובונים שלא הגיעו לאפסנאית. הלא ככופו של רבר זהו כסיס צה"לי רגיל, מוכר, שבסך הכל, במקום שהתוכן המיבצעי שלו יהיה אימונים או הגנה על הגבול, התוכן המיבצעי שלו הוא כליאתם של נערים, העמדתם של בחורים ברחבה כששקים על ראשם. ואני עושה חישוב מהיר, גס, לא מדויק. אני מעריך שבמיתקן הכליאה הזה משרתים, ככל הפחות, כמו: מאות אנשי מילואים בשנה. כלומר, בכל המיתקנים מסוג זה משרתים לכל הפחות כמה אלפי מילואניקים ככל שנה. כלומר, בשלוש יוחצי שנות אינתיפאדה, אלפי אורחים ישראלים נמרים הסתוכבו בתוך הגדרות האלו, שמעו את הצעקות האלו. ראו את הנערים מובלים. והארץ שקטה. שיגשגה. וראש השב"כ המשיך לסעוד במסעדות הטובות. ראש השב"כ המשיך לחצץ במסיבות. וכבוד השופט לנריו היה לחתן פרס ישראל. וכבוד השופט לנריו לא

חדל מלפרוט על הפסתנו. והנסיך שר המשפטים וזור עם ערב לביתו אל ילדיו ומשפחתו בשררות בן מימון היפות. והנסיך שר הבריאות הסביר כאמריקאית את צדקתנו. והנסיך שר המשטרה רישן ללא הרף את חיובו. ואף אחר לא הביא אל מפתנס את הקלטת-הצעקות. עשרת אלפים ואם לא חמישה-עשר אלף, אם לא עשרים אלף) ישראלים עשו את מלאכתם נאמנה. פתחו את דלת הכרזל הככרה של תא הצינוק וסגרו אותה. התכוננו מקרוב כמחרכנים מפחד, כמשתנינים. ואף אחר מהם לא אמר - לא יקום ולא יהיה. ואף אחר מהם לא בא לשכות רעב מול בית ראש המשלה.

★

ולמרות שאין כל מקום להשוואה, כאמת אין מקום להשוואה. אתה מתחיל להבין חלק מהשומרים האחרים, שעמדו במקומות אחרים, מעל אנשים אחרים, שהושמו בתוך גדרות אחרות. שומרים אחרים ששמעו צעקות אחרות ולא שמעו דבר. שהי' כמרבית המקרים אין הרעים יודעים שהם רעים. המוציאים את הוועה לפועל כמעט אף פעם לא יודעים שהם מוציאים ווועה לפועל. הם פשוט עושים את מה שצריך לעשות. ובעצם כל מה שהם רוצים הוא לחזור הביתה. להספיק לשלם את המיקרמות למס הכנסה. רק שבזמן שהם חושבים על הבית ועל האשה ועל מיקרמות מס הכנסה, יריהם, בלי משים, אוחזות בנשק, עיניהם על הגרר, על הדלת.

★

וכשאנחנו מתקבצים לניסוד שמירה באחת וחצי לפנות בוקר אני סוקר את פנינו. את עמידתנו המרושלת. האם אנחנו זה מה שנקרא רוע? שומרי זסוף של הריכוז? האם אנחנו קלגנסים? לא, לא. כסך הכל הרי אנחנו לא רוצים להיות כאן. אנחנו לא אוהבים את העבודה הזאת. לא כל כך בראש שלנו, כל הסיפור הזה. וכשאנחנו עומדים ככה, בחצי גרון עייף, קצת מיזאשים, קצת אומללים, עם התגורים המרופי טים, עם המעילים שאינם מתחממים ריים, קשה מאוד לבוא אלינו בטענות. גם אנחנו, בדרכנו, הקורבנות.

אבל זה לא כך כל פשוט. כי כאשר ג, למשל, התפרץ לילה אחר - אחרי שראה את מעשיי של סאריסט אחר, חריג כהחלט, שנקלע לתוכנו, סאריסט קליני - והוא אמר, ג, שזה יותר גרוע מדרוס-אפריקה, הוא בעצמו היה עציר מינהלי

כדרוס-אפריקה, או היו חברה שאמרו שצריך למצוא דרך לסתום לג. את הפה. החברה אמרו שצריך להפנות את תשומת לבו של השב"כ שהשב"כ ודאי ימצא דרך למנוע מג. לפספט. וכשהמיסטר מתפור, כשאני עולה אל המגרל שלי, מגרל מספר 6, אני מבין שהבעיה היא חלוקת העבודה של הרוע. חלוקה שמאפשרת לרוע להתמש כאן מבלי שלכאורה יש רעים. שהרי האנשים שהצביעו ליכוד אינם רעים. והשרים שיושבים בממשלה אינם רעים. הם לא תוקעים אגרופו בכסגם של ילדים. והרמטכ"ל אינו רע. הוא מבצע את מה שהמימשל הנבחר חייב אותו לכצע. ומפקד המיכלאה באמת אינו רע. והחוקרים, הרי הם בסך-הכל עושים את עבודתם. ואי אפשר לשלוט בשטחים בלי עבודתם.

והסוהרים כרובם אינם רעים. ובכל זאת, באיזו דרך פלא, כל הלא-רעים האלה מפקים ביחד תוצאה רעה מאוד. גרוע מזה: תוצאה שהיא רע ממש. והרוע הרי הוא תמיד יותר מסך כל חלקיו. סך כל מבצעי. וממגרל השמירה אני יכול לראות גם את העיר שמחוץ לגדרות. עיר ים-תיכונית, עזה שמה. ללא תקווה לרפואה. ובעיר אנשים שלא רק לקחנו את בתיהם אלא כבשנו את פליטותם. לא רק כבשנו את פליטותם אלא זיפכנו אותם תת-פרולטריון מנוצל. לא רק ניצלנו אותם אלא גם שמנו אותם מאחורי תיל ומגרל כשהיו לרוש את חירותם. כלומר: למרות המראית השויקית, אנחנו כאן הרע. ללא כחל וסרק. אלא שהרוע שלנו הוא רוע כתחפושת. רוע מחוכם. שכן לכאורה זהו רוע שכמו מתרחש מאליו. רוע בלי רעים. בלי נושאים באחריות.

★

לכל מקום יש שם. ושמו של המקום הזה, אתה יודע, קובע את שמה של מרינתך. משמו של המקום הזה נגזר שם התפקיד שאתה ממלא. ובכו, מה השם הנכון. הלא זה לא כתיסה, ולא מהנה עבודה, גם לא מהנה שכר. האם זה מהנה ריכוז? לא, לא בדיוק. כהחלט לא. ואתה מחפש השוואות. אנה זקוק לאיזה עוגן, מסגרת התייחסות. אנה זקוק לאיזשהו מנוף שיעמיד אותך "בעבר לוולון של איידיעה" (וכדברי הפילוסוף ג'ון רולס), ויקבע בכיורו, בצלילות, את מצבך. כלומר: אילו לא הייתי יהודי-ישראלי, איך הייתי נראה בעיני עצמי. איזה גורדין הייתי מוציא כעת על עצמי. וככל שאתה נתקל במיני תופעות, בפניותיו השונות של הניתקן התקני הזה, אתה נוקט יותר להשוואות. אתה יודע שזהו מקום להשוואה. מקום שבאופן רחוק, כאופן כהול, זקוק להשוואה. לא, לא לשום דבר שאירע כמרכו

אירופה בין 1939 ל-1945.

או אולי השטאזי? אולי המכונות האלה, שיוצאות ובאות, ובזן בחורינו והמעולים, אינן שונות באופן מהותי מהסקודות והוולגות של המשטרים ההם? אולי החוקרים הצהולים האלה הלוועים לייסורי נחקייהם כאן, לידך, מעל שולחי ארוחת הצהריים, אינם שונים כל כך מחוקריי של נונו ש'נסקי, מכולאוי של גלסון מנדלה? שהרי בעזה אין תירוצים. אין קברי אבות, אין רכסים אסטרטגיים. אין מקורות שתייה של גוש דן. לכן בעזה שירות הביטחון הכללי שלנו הוא משטרה חשאית. מתקני הכליאה שלנו הם גולאגים משופרים, מוקדמים. החיילים שלנו סוהרים, החוקרים שלנו מוכרחים להפעיל לחץ פיסי. כי בעזה הכל חזר ונחלק. ואין מחסה.

★

אני חושב מה יקרה אם יום אחר יכריחו את אורחי ישראל לבקר בחדרים המוצהנים האלו. כצינוקים. כאגפי החקירות. לא, לא כמו שהכריחו את הגרמנים של 1945 להתכונן בנופות המושמרים. אבל נניח, כמו שאיפשרו לגרמנים של 1989 לבקר במתקני השטאזי. אני חושב מה יקרה אם ההונקרים שלנו יתבקשו יום אחר לספר בפרוטרוט מה ידעו ומה לא ידעו. אם הטלוויזיה הישראלית תקרין מיסדר אחר, רק מיסדר אחר, על מה שבאמת קורה בעזה. מה יקרה, אני חושב, מה יקרה אם יום אחר ייאלצו אותנו לראות פנים אל פנים על איזו וזהמה בנו השב"כ והמגי"כ וצה"ל את "פסק הדין" שהם נתנו לממשלת ישראל, כדי שתוכל לכלכל את צעדיה ללא לחץ. על איזה קולות בנוי השקט היחסי של זוינו, ביטחונה ותיארתה של מדינת ישראל. מה יקרה אם תישבר המוויצה העכה שבנינו, בין הצדקנות היהודית לאכזריות היהודית.

★

כמובן, יש איוושהי הטיה בכל הכתוב כאן. כפי שיש הטיה בכל כתבה עיתונאית. בכל צילום. בכל התבוננות - מן החוץ. שהרי אם אתה כסתכל על הדברים מבפנים אתה מבין את ההיגיון הפנימי של המקום. אתה רואה את הכוח שכאילו יצר אותו. אתה חווה את ההתרגלות. את "הלא כל כך נורא". את ה"אבל מה אפשר לעשות". ואתה מגייס את המיטען הגדול של טיעוני הזכות. את הנסיבות המקלות (גם אנתנו פליטים, או בני פליטים, והסכנינאי בבקעה, והסכנינאי בקריית יובל, ואם לא נהיה חוקים, וחייבים להתאזר באזרה רוח. ובלי השב"כ חיינו לא היו חיים, וכמה אפשר להתעסק ברילמות מוסריות, וההחלטה אצלנו היא דמוקרטית, גם אם היא לא מוצאת חן בעיניך, ואיזו ברירה יש לנו, ומה בכוחנו לעשות). אתה מגייס את כל המשככים האלו שעוזרים לנו לראות את הדברים מבפנים. לסמם את עצמנו בחוויות המורכבות. אבל בעזה אתה רואה שכל זה לא נכון. שיש דברים שאסור לראות אותם מבפנים. כי גם ליהודה מאיר היה המבנים שלו. ולדני פינטו היה. ולכהנא. והיו חיילים גרמנים על הגדרות ההן שהיה להם מבפנים שלהם. אבל יש מקומות ויש מצבים שאסור לראות אותם לא מבפנים ולא בתוך הקשר של מורכבות. יש מקומות ויש מצבים שבהם דווקא התמונות השטחיות, המוחלטות, הן הנכונות.

★

אני חושב: אם מישור היה מגניב לכאן מצלמה נסתרת. אם רוברט קאפה היה חי והיה בא לכאן להשלים את צילומי ישראל שלו. אם קלוד לנצמן היה מסריט כאן סרט. חייל משועמם יושב ומפצז גרעינים תחת השלט התמים למראה: מיכלאה 1. נער חמד עברי מרמת השיוון ועל כתפו ערימת אויקים. 41 העצירים שאנחנו רוחסים אל תוך תא המעצר הצר והמטונף בכניין המימשל בעזה. ומכיוון שאין להם מקום לזון, מכיוון שמהבוקר ועד הצהרים הם רחוסים זה כנגד זה, הם נלחצים יותר ויותר כנגד דלת הסורגים, לשאוף מעט אוויר. ומכיוון שהדלת צרה מהכיל, אחרים מהם כורעים ואחרים מהם זוחלים, תחת רגלי האחרים; ושבעה או שמונה נערים הנאחזים בסורגים יוצרים, בלי שהתכוונו לכך, גלי שירדעו על כך, מין פסל חי, מין פוסטר נחואה. והשיחו: העיריית על מעלותיה וחטרונותיה של הסוכארו לגאסי, עשרה מטרים מהמקום שבו שרעו בחור שקתות צה"ליות פתחו את ראשו. בעיות ההילוכים שנתגלו לאחרונה בלגאסי, מרחק עשרה מטרים מהמקום שבו ידיו של הבחור מתנועעות באוויר בהעווינות של תחינה וייאוש. והלבן הזה, האם זו הקרקפת או כבר המוח עצמו. והפאטיו הקטן, הנחמד, של אגף החקירות. פיטת דשא שטנה, כיסאות. דגל ישראל בראש התירוץ. יושבים החברה ומשחקים שש-שש. מאחוריהם, מעבר לדלת, יבנות. רוצים קפה? תביא, תביא. משעמם כאן לאללה.

★

וכבר אי אפשר לשאול, כמו שישראלים טיבים
אוהבים לשאול, האם לזה חינכו אותנו. כי אחרי
40 הורשי אינתיפאדה, אחרי מלהמת לבנון,
ההסוכה היא: כנראה שכן. כנראה שלזה הינכו
אותנו. אחרת קשה להבין כמה חלק וכמה יפה
הכל פועל כאן. כיצד מיטיבים כאן להלך בין
התורה שבכתב לבין התורה שבעל-פה. אחרת
קשה להבין איך הסתירות הטמונות במקום הזה
לא מפוצצות אותו. קשה להבין מה אדם כמוני
עושה כאן, במקום שבו ההוראות מחייבות אותי
למנוע מעורבותי הדין להעביר לעציר בן 18 את
תכונות ילדתי שזה עתה נולדה. שמא יש כאן
איזה כסר סורי של החמאס. שמא פניה של הילדה
ימיכו את ביטחון המדינה. ולאט לאט אני מגיע
למסקנה שאכן, בדיוק לזה חינכו אותנו. אני נזכר

בקטעים נבחרים מתוך ילדותה של בעיית
הפליטים הפלסטינאים, של בני מודיס,
ו"ממלאי הפקודות" של יגאל עילם. ואני מבין
שלא במקרה אני כאן, בעזה. לא כתוצאה של
איזושהי תאונה טיפשית, אקראית, אלא מפני
שעל זה חינכו אותנו: לאשר את הגירוש מלוד
ורמלה ביום אהר ולסלוח לכל יחירות צה"ל את
שיר המחאה של אלתרמן ביום השני. להעמיד
למספט את רוצחי כפר קאסם אבל לקנוס את
מפקדם באגורה. להרשיע את יהודה מאיר אך לא
לדון אותי אפילו ליום מאסר אחד. זו
הריאלקטיקה הנפלאה שלנו. זו עורמת הצדק
שלנו. זאת השיטה - הגאונית - המוסתרת בתוך
הבלגאן שלנו. כך אנחנו מצליחים לא לראות
לכה אנחנו הנפכים.

עדותו של אימן עבד אלחמיד נאפא עוואד, ת.ז. 080769706, לאלוף ורדי*

עוואד מסר עדותו לאלוף ורדי ב-26.5.91. הוא פירט את דרך מעצרו, והציג אישורים רפואיים המורים כי הוא סובל מאפילפסיה. אנחנו מביאים כאן רק חלק קטן מעדותו על אופן חקירתו, כפי שנרשם בידי רסיין אורנה דוד על פי תרגום רסיין אפרים מנדלמן. עוואד מתאר את החקירה הראשונה שהתקיימה בכלא פרעה, משסירב להודות באשמות שיוחסו לו על-ידי עד שהובא לחקירה:

ש: האם היתה תגובה אלימה על דבריך?

ת: מכות רגילות – וזה לא התלונה שלי.

ש: כמה זמן נמשכה החקירה הזו?

ת: בערך שעה וחצי סיבוב ראשון, לא מכיר אותו [את העד] והוא גם כן לא מכיר אותי. הוא גר קרוב בעטרות, אבל לא מכירים. הביאונו פנים אל פנים, החוקר ישב, אני לידו והעד לידנו. שאל אותנו – אמר העד – עשה אחד שתיים שלוש – שבשעה 06:30 – זרקתי אבן. אבל הוא אפילו לא ידע את שמי. אחר כך התברר לי שהחוקר אמר לו שהוא חייב לגרום לי להודות – מסתבר שזה היה לגבי היימן עבד אל חמין אבל לא חמיד. אני אמרתי לחוקר שאני חמיד, ולא חמין, והחוקר אמר גם הוא אמר חמיד. החוקר הוציא העד ונתן לי מכות – סטירות. אמרתי תיקח ממני מה שאני אומר זה בלתי אפשרי, אתה רוצה להרוג אותי תהרוג, אבל לא תגרום לי להודות במה שלא עשיתי ולא הגיוני. החוקר אמר – אני מודיע לך שאתה תודה. ואמרתי לו שאני לא אודה. החוקר התרגז, ואמרתי שהאשמה שמייחסים לי לא הגיונית. ככל את ידי מאחורי הגב, לאחר שבמשך החקירה עצמה לפעמים עם אזיקים לפעמים בלי, כיסה את עיניי, הביא מקל מעץ, והתחיל להכות בראשי, עם המקל מעץ.

ש: מקל עבה, דק?

ת: ראיתי המקל, כי החוקר הביא אותו לפני שכיסה את עיניי, וזה היה מקל של מגב. זרק אותי על הרצפה והיכה אותי עם המקל במכות חזקות, ואני שוכב על הרצפה על הגב. והוא עומד לי על החזה. יושב לי החזה לא עומד – שם ידו על גרוני ואמר תודה – וחנק אותי – אמר אתה לא רוצה להודות, בגלל הלחץ – לא אמרתי לך שאני מודה ותעשה עם זה מה שאתה רוצה – שאל אותי – מה אתה רוצה להגיד – אמרתי לא תקבל ממני כל הודאה – יותר טוב שתהרוג אותי. אני עדיין על הרצפה כלומר שלושה חוקרים עם מדים, סגרו לי את העיניים באלימות, הרימו אותי והרביצו לי בכל מקום, בידיים שלהם, בלי מקל, כל השלושה. יש שולחן כמו השולחן לידו אנו יושבים – שולחן משרדי. הרימו אותי – השלושה – ונתנו לי בעיטות וכשהורידו אותי – הורידו לי את כיסוי העיניים וחזרו על השאלה, אתה לא רוצה להודות, והמשיכו להרביץ לי, והחוקר אבו חנגיאר, התעלפתי, ולא יודע מה קרה לי. התעוררתי במרפאה בפרעה היו שם אולי ארבעה רופאים, לא מאותו בית-סוהר דווקא – ישנתו על המיטה והתעוררתי.

* העדות מובאת כלשונה כפי שניתנה לנו על-ידי האלוף ורדי. אי הבהירות בשפה היא במקור.

ש: ידוע לך כמה זמן ישנת?

ת: כנראה שהייתי מעולף כחצי שעה, כל בגדי היו מלאי דם מהמכה בראש [העד - מציג את ראשו - מצביע על סימן במצח - ומראה אותו - לכבודו ולמתורגמן - קשה להבחין בסימן היום - מובהר לעד - כי משהו אך קשה להבחין בו היום] המשך העדות - מכנסיי היו קרוועים, והחולצה שהיה עליה דם, הורידו אותה, היו לי בכלא חולצות שלוש במספר כנראה - לבשתי יותר מחולצה אחת - שחררו אותי - ושמו אותי בחדר מס' 10 הרגשתי שאני לא מרגיש טבעי - היתה לי סחרחורת - לא רציתי לאכול, ישבתי בחדר במשך יומיים, ביום השלישי - מסביר כי חדר מס' 10 הוא צינוק גדול - ואיתי עוד שלושה או ארבעה אחרים - וחוזר - ביום השלישי - ישבתי, ורעדתי בכל הגוף - היתה לי כמו קריזה - מצב של אפילפסיה - השתנתי במכנסיים, הלשון יצאה החוצה, ירד לי דם מהלשון, ישבתי על המזרון, רציתי לקום, ונפלתי, התעוררתי, ראיתי הרבה אנשי צבא וחוקרים מסביבי, וגם הארבעה בחורים שהיו איתי, שפכו עלי מים, לא הייתי עצמי, התפלאתי כיוון שלא ידעתי מה קרה לי, נתנו לי לנוח, הביאו אותי לבית הסוהר - לכלא פרעה - לפני שהביאו אותי לשם - הביאו אותי לרופא. בדק אותי הרופא, והבנתי ממנו, ממה שהוא אמר, יותר טוב שתקחו אותו לבי"ח אך הועבר לכלא ואחרי זה כל פעם היה קורה לי שהייתי מתעלף אותו מצב של התעלפות - אפילפסיה כהגדרת העד היה קורה ל- כל יום או יומיים. מנהל הכלא לקח אותי למטבח, אמר "יותר טוב שאהיה שם",

ש: הדבר היה ביוזמת מנהל הכלא?

ת: הבחורים אמרו למנהל הכלא והוא עשה את זה, אני לא ביקשתי...

ש: האם נחקר גם לאחר המקרה ולאחר שדיבר עם עוה"ד -

ת: מאז המקרה ההוא לא נחקרתי יותר - הם מאוד פחדו - ולא פגעו בי. הם

ידעו שכל פעם קורה לי שאני נופל - הייתי בכלא ארבעה חודשים -

ש: מתי זה היה - בחורף - בקיץ -

ת: בערך בחודש יוני - אמציא התאריך במועד מאוחר יותר.

ש: ספר על המקרה השני -

ת: אספר על המקרה השני חמור יותר -

בחודש השישי ב-1988, נעצרתי ברמאללה בביתי, בלילה ועם עוד שני חברים שהיו בבתיים. שמו אותנו ברמאללה - במאהל - וביום השני - העבירו אותנו לדהריה - ידעו שיש לי בעיה בראש - אפילפסיה - ואמרו שלא מקבלים אותנו - והחזירונו שוב לרמאללה - ביום השלישי לקחו אותי לרמאללה ושם באותו יום בשעה שלוש-ארבע בערך, לקחו אותי שוב לדהריה, ושם סירבו לקבל אותי, וכשהחזירו אותי שמו אותי בדואר בחברון ל- במעצר - בצרפיס - בבית עץ אחד. והיו שם כל מיני אנשים - ישבתי שם יומיים, ועד אז כל הסיבוב - הלוך וחזור מכלא לכלא - 6 - שישה ימים ושוב לקחו אותי למעצר בירושלים. לפני שהעבירו אותי למעצר ירושלים לקחו אותי לרמאללה - והבנתי שאחראי על הכלא אמר להם - קחו אותו לדהריה - אני כותב לכם מכתב ועי"פ המכתב

יקבלו אותו. לקחו אותי לשם - ולא קיבלו אותי - החיילים שהיו איתי התרגזו מאוד, כיוון שבד"כ כשהם לוקחים מישהו לדהריה הם הולכים לישון, והנה כשהבינו שהיו צריכים להחזיר אותי, התרגזו קיללו, והתחילו להרביץ לי. הרביצו לי שניים מתוך ארבעה או חמישה חיילים - היכו אותי בידיהם. שמו אותי בחברון, ובאותו יום התקשרו לרמאללה, ואמרו שיקחו אותי למעצר בירושלים - מוסקובייה - ושם יקבלו אותי - לא אכלתי יומיים-שלושה אוכל מספיק, אכלתי בבוקר פרוסת לחם ולא יותר. הלכתי למעצר בירושלים - והייתי מותש - שמו אותי שם -

ש: בצינוק?

ת: בחדר, לא בצינוק במוסקובייה. כשהייתי בפנים, הסתובבו שם שוטרים, אמרו לי תעמוד על רגל אחת, וגם האיש באזרחי היה אחד במדי צבא, שאל אותי למה באת לפה, אמרתי אני לא יודע למה, אני כבר שבעה ימים מסתובב, ולא יודע למה. אמרו לי תעמוד על רגל אחת, אמרתי לא יכול, שלושה ימים כמעט שלא אכלתי ואני מאוד עייף, יש יש כיסאות עשויות בטון, אמרו לי לשבת על הכיסא - ישבתי כמה שעות, ביקשתי מים לשתות, אמר לי שותק, אמרתי לו אני רוצה לשתות, אמר לי אתה לא רוצה לשתוק - ונכנס אלי שוטר בלי דרגות, הרביץ לי קצת, ישבתי על הרצפה - אמר לי לעשות זאת - וכשיצא לפני שסגר - אמר "אני רוצה לזיין אותך" - אמרתי לו הדברים מוטעים - נתן לי בעיטה מאחורי הגב - השוטר - באיזור החגורה - ע"פ הצבעת העד - התעלפתי, לא יודע מה קרה - התעוררתי בחדר מסי 14 במוסקובייה - היו שם כמה בחורים - שכבתי על מיטה מבטון - עליה יש מזרון - בערך עשרים עצורים ערבים - שאלתי אותם איפה אני - אמרו לי אתה בכלא ושאלו אותי מה שלומי, הבנתי מהם שאני מעולף בערך שעתיים על המיטה ונתנו לי זריקה באחוריי - לפי דבריהם. רציתי לקום, ולא יכולתי בכלל. הרגשתי כאילו אני משותק. רגלי היתה פשוטה החוצה - רציתי לרדת מהמיטה ולא יכולתי. את ידיי הצלחתי להזיז מעט. התחלתי לבכות, שאלתי אותם מה קרה לי, אמרו לי יהיה בסדר. כל יום בא אלי החובש נתן לי את התרופה הקודמת - דנטואין - היתה לי קופסה מלאה שלקחתי מהבית - ונתן לי גם תרופה משלו לגב - לא יודע מה סוג התרופה.

ש: היתה לך פגיעה בגב -

ת: רק כאב. כל יום יותר גרוע, כאב יותר חזק - צרחתי וכל החדרים שמעו אותי - צרחתי מכאבים, החברה הגישו תלונה לאחראי שיקחו אותי לבי"ח וסירבו. העצורים האחרים עשו שבייתת רעב בגללי - כדי שיקחו אותי לבי"ח. לקחו אותי - למרפאה של המוסקובייה - שישה בחורים לקחו אותי - ואני עדיין לא יכול לזוז - בערך שלושה ימים אחרי המכה לקחו אותי למרפאה - כשישה לוקחים אותי בידיהם - כדי שישכב ישר - עם המזרון שעליו שכב. אם היה משהו מתחתי התחלתי לצרוח - וגם כשלקחו אותי צרחתי מכאבים - בגלל התנועות - שמו אותי על הרצפה עם המזרון, ויצאו כולם. האסירים היו בטיול בחצר היו ארבעה שוטרים, לא היה רופא, היה חובש. שאלו אותי מה יש לך. הסברתי מה קרה - התחילו כולם לצחוק - החובש היה עם חליפה לבנה של חובש. גם החובש צחק, אמרו לי אתה שקרן, אנחנו נוציא אותך ותלך רגיל - אמרתי אני מקווה אבל אני לא מסוגל, התחילו לענות אותי - הרימו את רגליי - קירבו הרגליים אל החזה - התחלתי לצרוח - את זה עשו השוטרים. הרגשתי שגבי נשבר, כל החברים בחוץ

שמעו אותי, ידעו שמרביצים לי, התחילו למחות גם הם, לצעוק: "שוטרים, קצין" - בא
האחראי על השוטרים, קצין, הגיעו ארבעה בחורים נכנסו ארבעה אסירים והוציאו אותי
לחדר 14, שוב על המזרון באותה שיטה. אחרי כן הביאו לי תרופה - אופטלגין - רק
כשצרחתי שלושה כדורים ביום או ארבעה. ואני הייתי משתין כל הזמן בבגדים.
בהתחלה יכולתי להזיז הידיים, ואח"כ גם לא את הידיים והאצבעות, הייתי כאילו
משותק - אפילו הראש לא יכולתי להזיז.

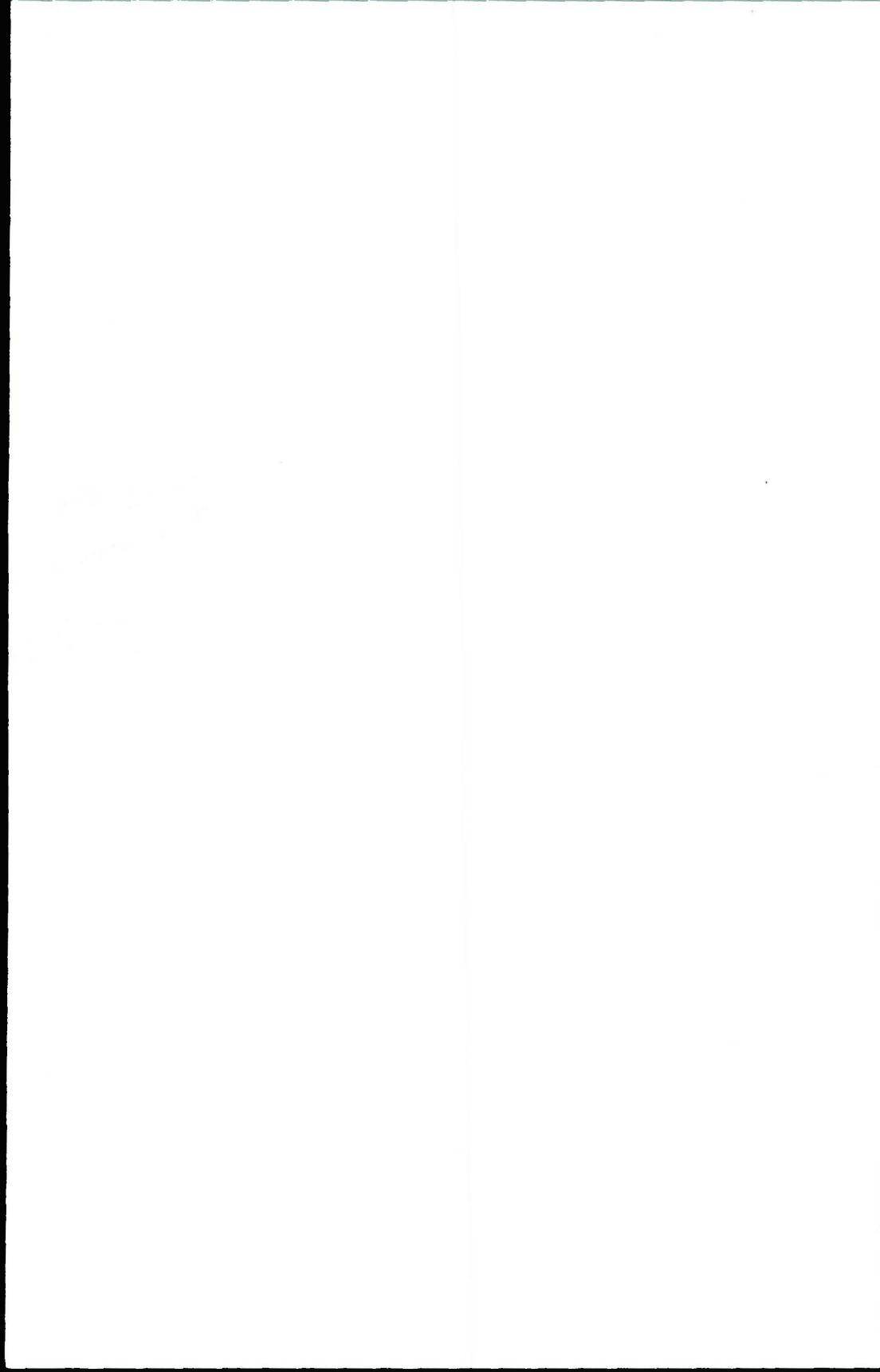
כתב אישום נגד שוטרי מחלק המיעוטים במרחב ירושלים

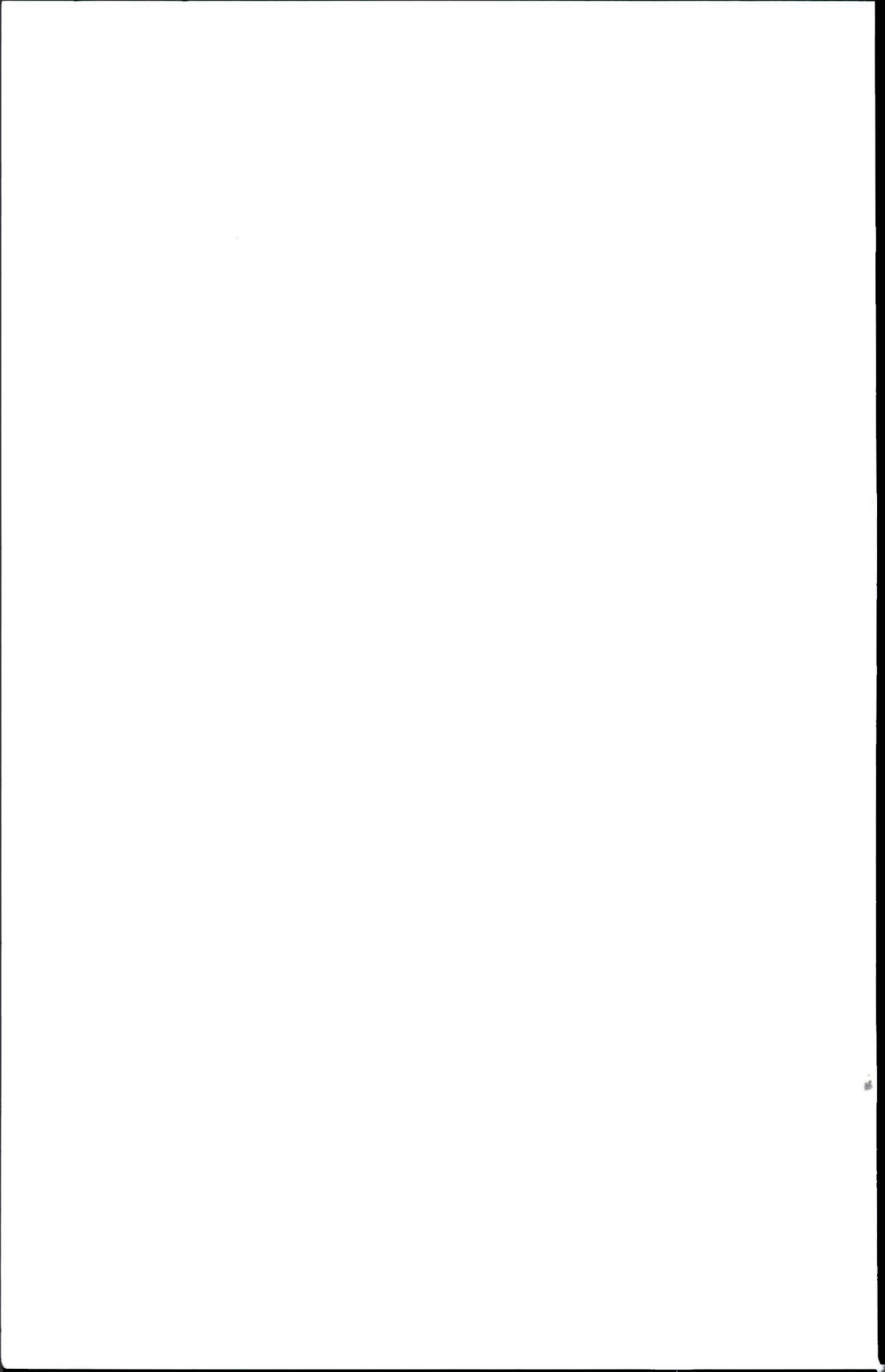
1. ביום 16.12.89 בשעה משעות הלילה נעצר איסמעיל אל עיזל (להלן: "איסמעיל") על-ידי משטרת ירושלים, בחשד של ניסיון לרצח אדם כשם עבדאללה משעל מראס אל עמוד. משהובא לחקירה למחלק נחקר גם בחשד לרצח חליל קרעין מגיבל מוכבר ולהשלכת בקבוקי תבערה לעבר בית משפחת גיאבר בראס אל עמוד.
- הנאשם מסי' 3 מונה כראש הצוות לחקירת העבירות הנדונות.
2. עם מעצרו, ובמשך הלילה לסירוגין, הוכה איסמעיל במקל על כפות רגליו על-ידי שניים מחוקרי המחלק, שזהותם אינה ידועה למאשימה. כמו כן שפכו חוקרים אלה מים קרים על אסמעיל.
3. בבוקר יום ה-17.12.89 נגבתה ממנו הודעה, תחת השפעת המכות, ע"י הנאשם מסי' 5. בהודעה זו הודה איסמעיל בעבירת הניסיון לרצח שיוחסה לו ע"י הנאשם מסי' 5 אותה לא ביצע.
4. ביום 20.12.89 הוצא אסמעיל לשחזור עבירת הניסיון לרצח זוריקת בקבוקי התבערה. החוקרים הממונים על השחזור היו הנאשמים מסי' 2, 3, 4 ו-7.
5. א. הנאשמים מסי' 2, 3, 4 ו-7 ראו כי אסמעיל אינו מוכן לשחזור את פרטי העבירה ואעפ"כ הדריכו נאשמים 4 ו-7 את אסמעיל להצביע על המקומות בהם בוצעו מעשי העבירה.
- ב. הנאשם מסי' 4 רשם בדו"ח הובלה והצבעה על השחזור מבלי שהדו"ח שיקף את מהלך השחזור בפועל.
- ג. הנאשמים הנ"ל לא נתנו ביטוי בדו"ח ההובלה וההצבעה שנרשם על השחזור, או בדו"ח אחר כלשהו, או בתיק החקירה, לאי התאמתו של השחזור לפרטי העבירות שיוחסו לאסמעיל.
- ד. הנאשמים הנ"ל העלימו ביודעין את הקשיים שהתעוררו במהלך השחזור עם אסמעיל.
6. א. ביום 27.12.89 הוכה אסמעיל במהלך חקירה נוספת במשרדי מחלק המיעוטים, על-ידי חוקרים שזהותם אינה ידועה למאשימה, וזאת לאחר שראשו כוסה.
- ב. לאחר זמן מה, נכנס הנאשם מסי' 4 לחדר, בידיעה שאסמעיל הוכה זה עתה, הסיר ממנו את כיסוי הראש וגבה ממנו הודעה נוספת בה הודה אסמעיל במעשים שלא עשה.
- ג. טרם גביית ההודעה האמורה דרש הנאשם מסי' 4 מאסמעיל להתאים את פרטי הודעתו לעובדות שהיו בידיעת הנאשם מסי' 4, ושאותם מסר לאסמעיל על מנת שזה יתקן את הודעתו בהתאם.
- ד. הנאשם מסי' 4 אף איים על אסמעיל שאם לא יתקן הודעתו כנדרש, יחזיר אותו לידי אלה שהיכו אותו.

- ה. עקב איומי הנאשם מס' 4 רשם אסמעיל, בכתב ידו, הודעה ובה "תיקונים" לפרטים שמסר בהודעה הראשונה, מיום 17.12.89.
7. א. ביום 28.12.89 נחקר אסמעיל על ידי הנאשם מס' 4 במהלך החקירה הודה אסמעיל, בהודעה שנרשמה בכתב ידו, במעשה רצח חליל קרעיו, אותו לא ביצע.
- ב. אסמעיל רשם פרטים מסוימים בהודעה בהתאם להדרכה שהודרך ע"י הנאשם מס' 4.
- אסמעיל הודה כאמור עקב איומי מס' 4, ולאחר שזה איים עליו, שלא כדין, שאם לא יודה בעבירה הנ"ל יוחזר לידי אלה שהיכו אותו.
8. א. ביום 1.1.90 הופיע הנאשם מס' 4 בבית משפט השלום בירושלים בפני כבי' השופט ד. חשין, כדי לבקש את הארכת מעצרו של אסמעיל לצורכי חקירה.
- ב. במהלך הדיון העיד הנאשם מס' 4, כי ההודאות שנגבו מפי אסמעיל נגבו מרצונו הטוב והחופשי, כי הפרטים שמסר בהודאותיו באו מפי ולא מפי החוקרים, וכי לא השתמשו נגדו באלימות.
- הנאשם מס' 4 ידע בעת שהעיד כאמור, כי עדותו הינה כוזבת בדבר מהותי לגבי השאלה שנדונה בהליך בו העיד.
9. א. בתאריך 16.1.90 פנה סגן ניצב יצחק כהן, ראש לשכת מודיעין וביטחון של מרחב ירושלים, אל הפרקליטות הצבאית הראשית, בבקשה כי זו תפעל להגשת כתב אישום נגד אסמעיל, עלי ומוניר גול (להלן: "החשודים"), בעבירות של זריקת בקבוקי תבערה לעבר ביתו של מאגיד גיאבר.
- ב. בהמשך לפנייה האמורה, פנה הנאשם מס' 2 בשיחה בעל פה לתובע הצבאי, סרן רון שפירא (להלן: "התובע"), וביקשו שישגי כתב אישום נגד החשודים בעבירה של השלכת בקבוקי תבערה בלבד.
- ג. במהלך השיחה המתוארת לעיל לא העמיד הנאשם מס' 2 את התובע על הקשיים הראייתיים שהתגלו בהודאותיו של אסמעיל ובשחזור שביצע, ולא הביא לידיעתו כי בעימות (המפורט באישום מס' 5) חזר בו אסמעיל מהודעותיו בכל מעשי העבירות שיוחסו לו.
10. א. במעשיו המתוארים לעיל סחט הנאשם מס' 4 את אסמעיל באיומים על-ידי כך שאיים עליו בפגיעה שלא כדין בגופו אם לא יודה בעבירות שיוחסו לו, וזאת כדי להניעו שיוודה. כתוצאה מאיומי הנאשם הודה אסמעיל בעבירות שיוחסו לו.
- ב. כמו כן בדה הנאשם מס' 4 ראיה, במעשיו המפורטים בסעיף 6 לעיל.
- ג. במעשיו המתוארים בסעיף 8 לעיל, מסר בידועין הנאשם מס' 4 עדות שקר, בפרטים מהותיים לגבי השאלה שנדונה באותו הליך.
- ד. במעשיהם המתוארים לעיל בסעיף 4 ו-5, בדו הנאשמים מס' 2, 3, 4 ו-7 ראיות ואף השתמשו בידועין בראיות בדויות כאמור, והכול בכוונה להטעות רשות שיפוטית. לחלופין, העלימו הנאשמים הנ"ל ראיה בכוונה להכשיל הליך שיפוטי.

פעילות בצלם ובכללה הפקת פרסום זה
מתאפשרת בעזרת תרומותיהן של הקרנות הבאות:

Boehm Foundation, Bread for the World, Bydale Foundation,
Conanima Foundation, Nathan Cummings Foundation,
DANChurchaid, Danish Peace Foundation, Danish Pen Center,
European Human Rights Foundation, Ford Foundation,
Fund for Free Expression,
International Commission of Jurists -Swedish Section,
Kaplan Foundation, Levinson Foundation,
J. Roderick MacArthur Foundation, Mailman Foundation,
John Merck Foundation, Moriah Fund,
New Israel Fund, North Star Fund, Norwegian Human Rights Fund,
NOVIB, Obermeyer Foundation, Open Society Fund, Radie Resch,
Samuel Rubin Foundation, Stone Foundation, YMCA Holland.

בצלם, מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על-ידי גוף רחב של משפטנים, רופאים, אנשי רוח, עיתונאים וחברי-כנסת.

בצלם שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת הציבור הרחב וקובעי המדיניות את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה שפשתה בחברה הישראלית.

בצלם מקפיד על מהימנות המידע הנמסר מטעמו. מידע כזה מתפרסם רק לאחר תחקירי שטח מעמיקים שעורכים תחקירני המרכז. תוצאות תחקירים אלה נבדקות לאור מסמכים רלוונטיים (רפואיים למשל), גירסת המקורות הרשמיים, ובראשם דובר צה"ל, ומידע ותחקירים ממקורות נוספים, בהם ארגוני זכויות אדם ישראליים, פלסטיניים ואחרים.

בצלם הוקם ופועל מתוך מחויבות ודאגה לזהותה ההומניסטית של מדינת ישראל, ואמונה כי כיבוד זכויות האדם אינו סותר את בטחונה.

כארגון זכויות אדם, מייחד בצלם את עיקר מאמציו לניסיון לשנות את מדיניות ממשלת ישראל בשטחים, ולהעמיד את הממשלה, כגורם השולט בשטחים, על חובתה לשמור על זכויות האדם של תושביהם ולקיים בקפדנות את המשפט הבינלאומי. המנדט של בצלם מוגבל לתיעוד ופעולה בנוגע להפרות זכויות האדם בשטחים. עם זאת בצלם מתנגד נחרצות לכל פגיעה בזכויות אדם מכל צד שהוא, בין אם היא מבוצעת בישראל, בשטחים או בארצות אחרות.

למרות הפוטנציאל לסיום השלטון הצבאי בשטחים שנוצר עם חתימת הסכם העקרונות ב-1993, עדיין קיים צורך להגן על זכויות האדם בשטחים. בצלם קורא לשים קץ לשלטון הצבאי הישראלי בשטחים. את מקומו חייב לתפוס שלטון אזרחי נבחר, שבמסגרתו יילקחו בחשבון ויכובדו זכויותיהם של כל הנוגעים בדבר. עם התקדמות תהליך השלום, ימשיך בצלם בפעילותו במטרה למנוע הפרות זכויות אדם ולהתריע עליהן.